

54425

397

**ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE**

54425

ACTA HISTORICA

TOMUS XVI.

**HUNGARIA
SZEGED
1964**

65 717

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS
DE ATTILA JÓZSEF NOMINATAE

ACTA HISTORICA
TOMUS XVI.

KARÁCSONYI BÉLA

TANULMÁNYOK
A MAGYAR—LENGYEL
KRÓNIKÁRÓL

SZEGED
1964

REDIGIT
BÉLA KARÁCSONYI

SZERKESZTI
KARÁCSONYI BÉLA

I. BEVEZETÉS¹

Az ún. magyar–lengyel krónika sem lengyel, sem magyar szempontból tekintve nem sorolható a jelentősebb források közé, ha pusztán a benne foglalt adatanyag hitelességét, megbízhatóságát tartjuk az értékelés kizárólagos mércejének. Így szinte természetesnek látszik, hogy a kutatók túlnyomó többsége — legjobban esetben is a polgári történetírás pozitivista tartalmi forráskritikájának elemző és összehasonlító módszereivel élve — a krónika szinte egész előadását elvetette, majdhogynem teljességgel hasznavehetetlennek tartotta, s e kedvezőtlen értékítélet bizonyos mérvű indokoltságát (az adott alapon) még a legszeretetteljesebb elfogultság sem vitathatja, mert hiányoznak a védelem hatékony ellenérvei. Ugyanakkor azonban meggyőződésünk, hogy a marxista forráskritika nem elégedhet meg csak a valós tartalmi mozzanatok százalékos arányára támaszkodó sommás ítélet levonásával. Egy hasonlattal élve: amiképpen a negatív hősnek is megvan a maga irodalmi létjogosultsága, avagy a nem-realista alkotás is tárgyat képezheti a helyesen pártos esztétikai elemzésnek, sőt, többnyire nagy pontossággal kimutatható, hogy a társadalmi valóság milyen részlettényezőinek köszönheti megszületését, illetve miféle hatóerők indítására alakult ki a reá jellemző, sajátos tükrözési mód, éppúgy a hiteles tényközlés vizsgálatának mérlegén könnyűnek találtatott, de a korabeliség szempontjából valódinak minősülő történeti források is koruk társadalmi talajából gyűjtötték nedveiket, mi több, torzításaikkal is objektíve megvolt társadalmi igényeket, célkitűzéseket juttattak kifejezésre, ill. szolgáltak, s mint ilyenek számos, más eszközökkel megközelíthetetlen összefüggés feltárását segíthetik elő. Mindez krónikánkra annál is inkább vonatkoztatható, mert a lengyel és magyar történetről benne közölt, összességét tekintve abszurdnak mondható eseménysorban szinte alig találunk olyan momentumot, amelynek egyedileg ne volna — minden látszólagos képzelensége ellenére is — valamiféle valóságmagva. Ezek kihámozásán túl érdemesnek látszik azt is megvizsgálni, hogy a torzításokban tükröződik-e bizonyos szabályszerűség, egyfajta rendszer, s ha igen, funkcionálisan milyen ok- vagy célhálózatba illeszkedik.

Aligha lehet vitás, hogy az ún. magyar–lengyel krónikának egy olyan történelmi periódusban kellett létrejönnie, amelyet eléggé jelentős intenzitású kapcsolat és a két nép érintkezése során kialakult eleven érdeklődés meglehetősen magas foka jellemez. Ez önmagában is figyelemre méltóvá teszi. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a szerteágazó problémák sokaságát veti fel (amelyeknek akárcsak részleges megoldása is eddig feltáratlan vagy kevésbé ismert tényezők megvilágításá-

¹ Az alább közölt fejezetek egy nagyobb tanulmány kezdő részei. Bevezetésünk az egész munkához íródott, ezért előre is az Olvasó elnézését kell kérnünk, ha a jelen fejezetek a benne felvázolt célkitűzéseknek csak egy részét fogják valóra váltani, miután tárgyak pusztán a szöveg-hagyomány mai állapotának felmérése, ami azonban elengedhetetlen előfeltétele minden további vizsgálódásnak.

val kecsegtet), részletes vizsgálata korántsem tekinthető céltalan fáradozásnak. Két ország történeti irodalmának mintegy a gyeplőjére szorulva, kölcsönösen inkább a másik fél kutatóinak illetékességi körébe soroltan, ez a kis mű jócskán kiesett mindkét látóhatárból, s talán részben ennek is tulajdonítható, hogy másutt viszonylag nagyobb figyelemre méltatták. Így pl. a régi lengyel elbeszélő források egy jeles francia kutatója, PIERRE DAVID egész monográfiát² szentelt a benne rejlő vitás kérdések felszínre hozatalának és lehető tisztázásának. Mégsem mondhatjuk, hogy ezek minden tekintetben kielégítő megválaszolást nyertek, még kevésbé azt, hogy hazai tudományosságunknak nincs adóssága e téren. Máig sem eldöntött e furcsa alkotás irodalmi műfajának, keletkezési helyének és idejének, akkor aktuális eszmei mondanivalójának, más kútfőkhöz való viszonyának, szerzője kilétének problémája — hogy csak a legfontosabbakat említsük. Tisztázásuk nemcsak a lengyel, illetve magyar történeti forráskutatás eredményeit gazdagíthatja, de valamelyest talán fényt vethet a feudális ideológiai felépítmény egyes elemeinek határokat átlépő mozgására, kicserélődésére is: így szerény hozzájárulás lehet a közös történelmi múlt, immár évezredes gazdasági, politikai és kulturális kapcsolataink bizonyító emlékeinek feltárásához is.

² DAVID, PIERRE: *La prétendue chronique hongaro-polonaise* (Études historiques et littéraires sur la Pologne médiévale IV.), Paris, 1931.

II. A SZÖVEG KÉT VÁLTOZATA

Az ún. magyar–lengyel krónika szöveghagyománya nem egységes. Két változatban — egy bővebb és egy rövidebb megfogalmazásban — maradt ránk. A kétféle szövegezés szoros kapcsolata elvitathatatlan (ezt a bőséges stílári és tartalmi egyezések szemléltetően igazolják), ám a gyakori érintkezés, a számos átfedés ellenére sem mondhatjuk, hogy egyazon tematikának csupán különböző írói ökonómiával készült feldolgozásairól van szó. Másként kifejezve: a rövidebb változat nem pusztán kivonata a bővebbnek — és fordítva: a terjedelmesebb szöveg sem jöhetett létre a tömörebb elbeszélés egyszerű felduzzasztása vagy sűrű interpolálása révén. Továbbá — éppen a tartalmi eltérések következtében (amelyek nem egyszerűen mennyiségi, hanem határozott irányulást mutatva mintegy minőségbe csapnak át) — a két megfogalmazás két különböző műfaj termékeként fogható fel. Az elmondottak szemléltetőbbé tétele és igazolása érdekében szükségesnek látszik rövid tartalmi áttekintésüket adni:

Bővebb változat

Rövidebb változat

[A] AZ ATTILA-TÖRTÉNET^{3]}

[1] A magyarok megjelenése Szlavóniában. Aquila magyar király gazdagsága és elbizakodottsága. Feldúlja Litvániát, Skóciát, Dániát, majd a Rajnán felevezve Kölnhöz ér.

[2] Serege itt összetalálkozik a Rómából jövő 11 000 szüzzel. Öldökölni kezdik a hajadonokat. Aquila feleségül kéri Orsolyát. Orsolya megvető válasza, kivégeztetése társnőivel együtt. Cordula elrejtőzése, látomása és halála.

[3] Aquila Ausztriában [x] legyőzi a német királyt, megtámadja Apuliát,

leigazza a franciákat és normannokat, feldúlja Lombardiát, majd Róma ellen indul. Álmában angyal jelenik meg neki, s eltiltja Róma megtámadásától.

A megöregedett [x] Attila feldúlva

Skóciát, Dániát és Ausztriát [x], Kölnnél

a 11 000 szüzet lemészárolva,

³ A szögletes zárójelbe tett címekkel én jelöltem meg a nagyobb tematikai egységeket, az arab számokkal pedig a bővebb változat eredeti fejezeteire utalok.

Felszólítja, hogy álljon bosszút Kázmér horvát—szlavón király gyilkosain. Megígéri, hogy utódai eljutnak Rómába, s ott koronát nyernek.

A király Velencébe megy, majd meg-
alapítja Aquileiát,
mely róla nyerte nevét. Karintia he- Tyrancia hegyein átkelve Dácia és
gyein átkelve Horvátországba és Szla- Szlavónia határára
vóniába

megy, és nyolc napos csatában bosszút
áll

Kázmér gyilkosain. Trezimir gyilkosain.

Seregével egyetértésben elhatározza,
hogy nem tér vissza keletre, hanem itt
telepszik meg.

Feleségül veszi a szlávok fejedelmének
leányát,
katonái is szláv feleséget vesznek kitől fia születik, Kálmán [✓].
Átkel a Dunán, majd a Tiszán A Craa folyón

túl hatalmas síkságra lel. Ezt a földet
Magyarországnak nevezi el, s az elő-
kelőknek birtokokat adományoz.

Fia születik, Kálmán [✓], aki
Horvátországból nőül. Ennek a meg- Kálmánnak
öregedett [✓] Aquila

átadja királyságát, és meghal.

[B] GÉZA FEJEDELEMSÉGE

Kálmán fia, Béla bizánci feleséget vesz.
Ettől Szlavóniában fia születik, Géza,
aki Mescho krakkói uralkodó nővérét
veszi feleségül. Hitvese megtéríti.

Papokat hívat országába.

- [4] Egy látomás megjövendöli Gézának
fia születését és szent Adalbert érkezé-
sét. Feleségének is megjelenik István,
az első vértanú, s felszólítja, hogy szü-
letendő fiát István névre kereszteltesse.
István születése, jelöltetése a trónra.

[C] ISTVÁN KIRÁLY URALKODÁSA

- [5] Géza halála. Asztrik követsége a papá-
hoz. Lampert krakkói püspök hasonló
célzatú küldetése. Isten — ígéretéhez
híven — Istvánnak szánja a koronát.
- [6] A papával angyali látomás közli ezt és

Asztrik érkezését. A lengyelek bűneinek felszámolása. Másnap a pápa István-
nak küldi a koronát és az apostoli keresztet,

valamint áldását egy kiváltságlevéllel együtt. Asztrik hazaindul.

Másnap a pápa Lampert püspök útján bűnbánatra szólítja fel a lengyeleket; és közli az isteni döntést a koronáról.

Vigasztalja Lampertet: István megkoronáztatása a lengyeleknek is dicsőség, hiszen unokaöccse a lengyel fejedelemnek.

A pápa kiközösítés terhe mellett örök barátságot rendel a két szomszédos nép között.

Lampert Velencében utoléri Asztrikot, és együtt mennek Fehérvárra.

István békét köt a lengyelekkel, s erről oklevelet állít ki. Ünnepi mise keretében királlyá koronázzák.

Lakoma a palotában.

[7] István az egyházakat gazdagon megajándékozza.

Meghívja Meschót. A lengyel herceg látogatása Magyarországon. A békét esküvel pecsételik meg.

Misét hallgatnak, majd egy álló hétig tartó lakomázás kezdődik. A lengyelek dús ajándékokkal térnek haza.

István Máriának ajánlja fel országát. Fehérvári, jeruzsálemi és római alapítványa, apostoli működése. Betegeket gyógyít.

[8] Előre megjósolja, majd kivédi a besenyők betörését.

A besenyők kudarca. Konrád német császár sikertelen támadása.

[9] A sátor felemelkedik az imádkozó király feje fölött. Sorscsapások: István betegeskedése, gyermekeinek halála. Imre megdicsőülése. A szüzesség dicsérete.

[10] Imre siratása. Istvánnak ismét gyermekei születnek:

Levente, Péter és Béla. Ábel és Béla.

István megözvegyülése. Második házassága a német király nővérével, akivel öccse, Henrik is bejön az országba.

Angyali látomás a mennybe szólítja
Istvánt. Ágynak dől. Összehívhatja az elő-
kelőket, és rendezi a trónutódlást.

Fiait az előkelőkre és Kaul ispánra
bízta. Egy akarattal Albát választják
régenssé.

István utolsó imája, búcsúja és halála.

[11] Éppen Boldogasszony napja lévén,
a magyarok Fehérvárra sereglettek.

István temetése. Egy görög püspök
látomása lelkének mennybemenetelé-
ről; a látomás ellenőrzésére követet
küld Magyarországra; a fehérvári káp-
talan halotti bizonyítvánnyal igazolja
István elhunytát. Sírjánál angyalok
éneke hallatszik, beteg gyermekek meg-
gyógyulnak.

Hat hónap elteltével Alba uralkodni
kezd Magyarországon.

[D] „A LENGYEL BEFOLYÁS KORA”]

[12] A királyné Alba helyett tulajdon
öccsét, Henrik herceget akarja hata-
lomra juttatni. István fiait halálra szán-
ja. Henrik német sereget hoz. Alba király
csatát vesz, Kaul ispánnal és az árvák-
kal Lengyelországba menekül; 16 évig
vendégeskednek Boleszláv udvarában.

Henrik rémuralma Magyarországon.

[13] Boleszláv serege élén visszahozza
az országba szent István fiait. A Pest
alatti csatában Alba elesik egy mocsár
mellett, melyet mindmáig Alba király
mocsarának hívnak. Henrik menekülé-
se, halála. Nővére szíve meghasad. Bo-
leszláv Fehérvárt megkoronáztatja Le-
ventét; Pétert és Bélát herceggé teszi,
majd Sóvárra megy vadászni. Levente
halálhírére visszatér. Bélát akarja meg-
koronázni, de az lemond szeretett öccse,
Péter javára. Boleszláv győzelmes harcai
nyugaton. Péter halála. Boleszláv Fehér-
várt megkoronázza Bélát, és német fele-
séget szerez neki, akitől fiai születnek:
Albert, Géza, Kálmán, Salamon és Lász-
ló. Lászlót istennek ajánlják fel, de Mi-
sztiszláv halicsi fejedelem adoptálja őt,
majd vejévé és örökösévé teszi. Béla ha-

lála. Albert uralma alatt Kálmán és Géza elhunyt. Albert örökös nélkül hal el. Az urak hazahívják Lászlót, aki öccse, Salamon beleegyezésével trónra lép, Salamon pedig Szlavóniát kormányozza. István megjelenik Lászlónak, és inti, hogy kövesse az ő nyomdokait. László dicsőítése.

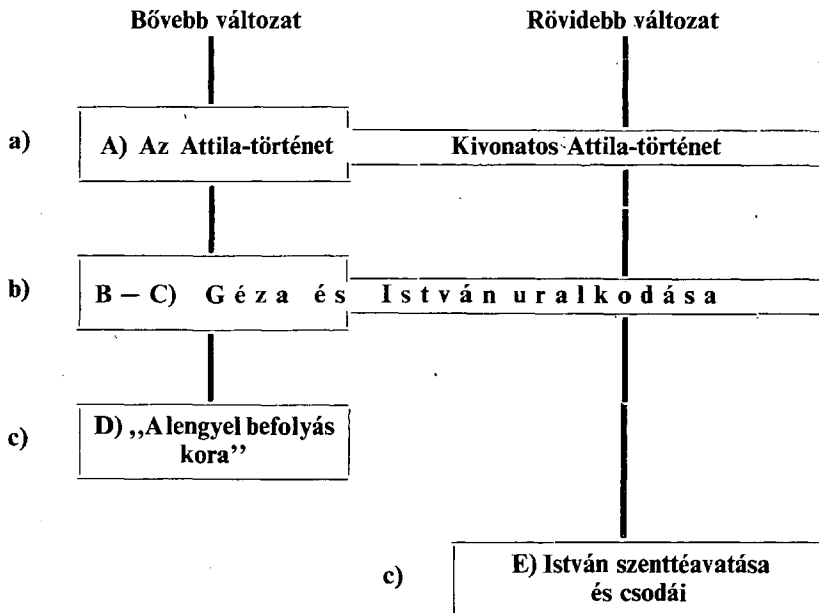
[E] ISTVÁN SZENTTÉAVATÁSA ÉS CSODÁI]

A pápa elrendeli István és Imre testének felemeltetését, de ez először nem sikerül, mert László király börtönben tartja testvérét, Salamont. Angyali látomásra a király kibékül öccsével, mire István súlyos sírköve magától félregördül. Megindul a csodák áradata. István érényeinek magasztalása.

E rövid tematikai összevetésből is kitűnik, hogy a kétféle szövegezésben találunk.

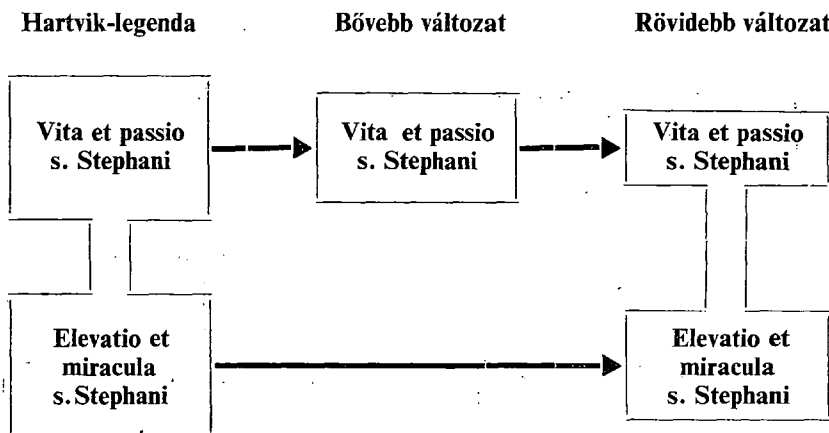
- érintkező részeket,
- közös témasorokat és
- csak egyoldalúan megőrzött motívumokat.

A részlet-különbségektől most eltekintve, az átfogó szerkezeti elemeket az alábbi vázlattal szemléltethetjük:

Régóta köztudomású, hogy a magyar–lengyel krónika egyik legfőbb forrása az ún. *Hartvik-legenda*.⁴ Innen meríti a Géza–István-történet motívum-sorának gerincét. Mármost az érdekesség az, hogy a rövidebb változat Géza és István uralkodásának elbeszélése során egyetlen szót sem vesz át önállóan, közvetlenül *Hartvik*tól, hanem mindent a bővebb változatból merít, tehát csak ennek közvetítésével látszik *Hartvik* szövegét ismerni. Ez a függése a bővebb változattól olyan nagy mértékű, hogy átveszi szerzőjének úgyszólván valamennyi, *Hartvik* szövegébe beágyazott, önálló interpolációját is. Viszont elhagyja e szerző egyetlen eredetinek tűnő, önálló kompozíciós elemként szereplő, hosszabb szerkesztményét, „a lengyel befolyás korának” zavaros krónikáját, s helyébe illeszti mintegy saját kezdeményezésből, közvetlenül *Hartvik* legendájának valamely szövegéből merítve István kanonizációjának történetét, amelyet viszont a bővebb változat nem közöl. Ezen utolsó részből tehát világosan kiderül, hogy a rövidebb változat szerzője közvetlenül ismerte — és műve végén fel is használja — a *Hartvik*-legendát, amelynek létezéséről az előzőek során a legcsekélyebb tudomást sem árulta el.

A két változat viszonya tehát az ún. *Hartvik*-legendához így ábrázolható:

A különböző szerkezeti elemek elütő kombinációi folytán — mint említettük — minőségi változások következtek be, amelyek eredményeképpen megváltozott a szerkesztmények műfaji minősülése is.

⁴ Tárgyalásunk során most nem bocsátkozunk bele a *Hartvik-legenda* szövegproblémáinak elemzésébe — ez teljességgel más kérdéskör —, és így nem is vizsgáljuk itt, hogy mi tekintendő a *Hartvik-legenda* tulajdonképpeni szövegének. Amikor tehát az alábbiakban az ún. *Hartvik*-legendát említjük, mindenkor arra a szövegre utalunk, amelyet BARTONIEK EMMA e címen kiadott (SZENTPÉTERY IMRE [szerk.]: *Scriptores Rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* [a továbbiakban: *SRH*], vol. II., Budapestini, MCMXXXVIII., 401–440. old.).

Hartvik munkája klasszikus típusú, a műfaj valamennyi konvencionális, főbb szerkezeti elemét⁵ felsorakoztató *legenda*.

A magyar–lengyel krónika bővebb változatának írója nem hozza az *elevatio* és *miracula* szokványos eseménysorát, tehát a legendából itt szűkebb értelemben vett *vita*⁶ lesz, viszont kibővíti ezt egy Attila- és egy Boleszláv-gestával. Művének így négy főhőse (Attila, Géza, István, Boleszláv) van, ezért krónikának is minősíthetők. Am az István-életrajz a maga csaknem abszolút túlsúlyával e műfaj kereteit is szétfeszíti. Nincs tehát más megoldás, mint belenyugodnunk abba, hogy ez a változat nemcsak a lengyel és magyar eseményeket vegyítő tematikájával, de műfaját tekintve is „*mixtum quoddam genus*”-t képvisel, a *krónika* és a *vita* egy sajátos keverékét — pontosan úgy, amint ezt már legrégebbi ránk maradt kézírata kifejezte: „*Kezdődik a magyarok krónikája, összekapcsolva és keverve a lengyelek krónikájával, valamint szent István életrajzával*”.⁷

A rövidebb változat szerzője — a krónikás részek lerövidítésével vagy teljes elhagyásával, valamint az *elevatio* és *miracula* közvetlen átvételével Hartviktól — úgy szedi össze anyagát, hogy az ismét a *legenda* szabályos kompozíciójába rendeződik. A körvonal visszatért kiindulópontjához.⁸

⁵ A középkori legenda sablonos fő részei a) *vita*, a tulajdonképpeni életrajz: a szent származása, születése, neveltetése, csodás tettei, erényei; b) *passio*: csapások, betegség, megkínztatás, agónia, halál; c) *elevatio, translatio*: a kanonizációval kapcsolatos eljárások elbeszélése; d) *miracula*: a szent életében általa, halálakor vele (mennymenettel stb.), majd a sírjánál, relikviáinál az ő segítségül hívásával, égi közbenjárására vagy érdemből történt csodák — gyakran jegyzőkönyvszerű — leírása. A csodák egy része (mintegy kronologikusan) beleolvadhat a *vita*, ill. *passio* történetébe is. (E szerkezet természetesen sokféleképpen módosulhat attól függően is, hogy milyen típusú szentek élettörténetéről van szó.)

⁶ A középkor nem egészen következetes szóhasználatában a *vita* (a világi személyek életrajzán kívül) jelölheti szűkebb értelemben a *legenda* egyik kompozíciós részét, a szent tulajdonképpeni élettörténetét (l. az előző jegyzetben) és tágabb értelemben magát az egész legendát, vagyis a halandó élet, a másvilági „örök élet” és az ezt bizonyító földi visszahatás jeleinek (csodák) szerves egységben való ábrázolását.

⁷ *Incipit Cronica Vngarorum iuncta et mixta cum cronicis polonorum et uita sancti stephani.*

⁸ A hosszabb változat kritikai szövegének első kiadója, STANISLAW PILAT — a *Monumenta Poloniae Historica* [a továbbiakban: MPH] I. kötetében, Lwów, 1864. — inkább legendás, semmint történeti alkotásnak minősíti azt (491. old.). Mindkét megfogalmazás birtokában már árnyaltabban tárgyalhatta a kérdést a rövidebb változat egyetlen kiadója, WOJCIECH KE-TRZYŃSKI: *O kronice węgiersko—polskiej (Vita sancti Stephani, regis Ungariae, Ungarico—Polona)*, klny. a *Rozprawy Wydziału historyczno—filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie* XXXIV. kötetéből, Kraków, 1897. Ő a rövidebb változatot tartja régebbinek, és helyesen legendának minősíti; a hosszabb forma műfaji megítélése tekintetében is rátapint az igazságra (22. old.). PIERRE DAVID (i. m. 30. old. és passim) mindkét változatot a legenda műfajába sorolja. HÓMAN BÁLINT (*A szent László-kori Gesta Ungarorum és XII—XIII. századi leszármazói*, Bp., 1925., 37—42. old.) mindkettőt krónikának nevezi, noha jól látja a rövidebb szöveg legendai jellegét (vö. 42. old.). Az ő felfogását visszahangozza DEÉR JÓZSEF a hosszabb változat kritikai kiadásában (*Chronicon Hungarico—Polonicum*, Praefatio, SRH II., 291—298. old.), l. különösen a 294—295. oldalakon.

HÓMAN egy másik megjegyzését (i. m. 102. old.), miszerint az ún. magyar–lengyel krónika (a bővebb változat) azon munkák közé tartozik, amelyek „bár külső formára történeti művek — *lengyükben hősköltemények*”, aligha vehetjük komolyan.

III. A KÉZIRATOK

A magyar—lengyel krónika variáns szövegeit az alábbi kéziratok tartalmazták biztos tudomásunk szerint:

bővebb változat

1. a varsói 28. számú *Zamoyski*-kódex [Z],
2. a krakkói 1310. számú *Czartoryski*-kódex [C],
3. a varsói 83. számú *Krasiński*-kódex (megsemmisült),
4. a wrocławii I.818. számú *Ossoliński*-kódex [W],

rövidebb változat

5. a wrocławii II.1944. számú *Ossoliński*-kódex [O].

1. A varsói *Zamoyski*-kódex [Z]

Törzsszövegében végig egy kéztől írott pergamen-kódex. Régebben a *Zamoyski*-alapítvány könyvtárában (*Biblioteka Ordynacji Zamoyskich*) őrizték *Cimelia* 28. szám alatt. Jelenleg a varsói Nemzeti Könyvtár (*Biblioteka Narodowa*) kéziratárában található, ahol a *Zamoyski*-provenienciájú anyagot külön letétként kezelik, ezért jelzetét — *BOZ* 28. — is megtartotta.

A kódex tartalmának részletesebb elemzésére alább még kitérünk, így előljáróban csak annyit, hogy a korai lengyel történet forrásainak egyik legbecsesebb gyűjteményét reprezentálja, és összeállítójának határozott irányú érdeklődését, átlagon felüli történeti érzékét tükrözi.

A második világháború rettenetes pusztításai következtében a felbecsülhetetlen értékű anyagi és pótolhatatlan szellemi kincsek sorában a lengyel levéltári és könyvtári állomány is súlyos veszteségeket szenvedett,⁹ sajnálatosan egy olyan időpontban, amikor a modern reprodukciós technika vívmányai segítségével történő anyagmásolás és -megőrzés éppen csak hogy kezdetét vette volna. Ilyen körülmények között a *Zamoyski*-kódex fennmaradását a különös szerencse kedvezésének kell tekintenünk.¹⁰

⁹ A pusztulás arányaira rávilágíthat pl. az a jelentés, amelyet egy — túlzó elfogultsággal aligha vádolható — német szakértői bizottság a háború után készített egészen rövid, felületi tájékoztató alapján a lengyel könyvtárakban őrzött, ókori auktorok szövegeit tartalmazó kéziratokról: ALAND, KURT: *Die Handschriftenbestände der polnischen Bibliotheken, insbesondere an griechischen und lateinischen Handschriften von Autoren und Werken der klassischen bis zum Ende der patristischen Zeit. Ein vorläufiger Bericht auf Grund einer Studienreise im November/Dezember 1955.* (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Schriften der Sektion für Altertumswissenschaft 7.), Berlin, 1956.

¹⁰ Hálas köszönettel tartozom a varsói *Biblioteka Narodowa*, a wrocławii *Ossolineum* és *Egypci Könyvtár*, a krakkói *Czartoryski Múzeum* és a *Jagiello Egyetem Könyvtára*, valamint a *poznańi Raczyński-könyvtár* illetékes vezetőinek, hogy a feltéve őrzött kéziratok tanulmányozását, ill. lemásolását számomra előékenyen, a legkedvezőbb munkafeltételek biztosításával lehetővé tették.

A) A Z kódex leírása

A kézirat értékes szövegei számos kutató érdeklődését felkeltették.¹¹ A leg-
alaposabb ismertetés KAROL MALECZYŃSKI professzornak, a wrocławii egyetem tanárá-
nak mintaszerű *Anonymus Gallus*-kiadásához írott előszavában található;¹² az
általános ismertetőjegyek tekintetében többnyire az ő véleményét fogadjuk el, kiegészítve néhány — a magyar — lengyel krónika e kódexbeli szövegére vonatkozó —
megjegyzéssel ott, ahol ennek szükségessége felmerül, hiszen MALECZYŃSKIT első-
sorban *Gallus* szövege érdekelt, s így krónikáinknak különösebb figyelmet érthetően
nem szentelt.

Z jelenleg falemezre vont világos bőrrel van bekötve, amely az évszázadok során
meglehetősen beszennyeződött és megrongálódott. Egyszerű, vaknyomásos vonal-
díszítés ékíti. A bekötőtáblákat eredetileg 5—5 támasztógomb védte; közülük a
4—4 sarokgomb és a hátsó köldökgomb már kihullott, így csak az elülső köldök-
gomb van a helyén. Az összecsatoló pántokból is csupán a veretek és a szíjak marad-
ványai őrződtek meg. A fatábla törött. Ezt a kötést 15. századnak tartják, mert
a készítése alkalmával a törzsállomány elé illesztett, sötétebb színű, számozatlan
antefolium felső részén 15. századi kéztől származó, *Cronica vetus Polonie* cím-
felirat látható; a *recto*n találunk még egy *notariális* jellegű feljegyzést a *krakkói*
káptalan ügyeire 1314—1315-ből, míg a *verso*n szintén 15. századi kezektől két rövid
töredéket (az egyik értelmetlen, a másik a világ teremtésére vonatkozó, semmit-
mondó „megállapítás”). A kötőtábla belső oldalán 16. századi írással *Cronicon*
Polonie regum, lejjebb a 28. szám, alatta több íráspróba olvasható. MALECZYŃSKI
szerint a kötést valószínűleg a nagy lengyel humanista, *Jan Długosz* készítette,
aki biztosan forgatta és fel is használta kódexünket: ő bocsáthatta a könyvkötő
rendelkezésére az előzéklapként felhasznált pergament, a krakkói káptalan idő-
közben érdektelenné vált 14. század eleji aktáját.¹³

A kézirat 97, nagyjából egyforma kikészítésű, sárgásbarna színű, többnyire
jó állapotban maradt pergamen-lapból áll, melyeket egy múlt századbéli kéz a *recto*
oldalakon *folio*-sorszámozással látott el. Az ívek különböző hajtásúak, több eset-
ben csonkák,¹⁴ néhány oldalon erős szennyeződés észlelhető:¹⁵ mindez a jelenlegi

¹¹ A kódex első leírása LISOWSKI tollából származik (l. alább, 55. jegyz.). A továbbiak közül
említhető: BIEŁOWSKI, AUGUST: *Galla kronika*, *Előszó*, *MPH* I. 386—387. old.; PILAT, STANISŁAW:
Kronika Węgiersko—polska [= Magyar—lengyel krónika], *Előszó*, uo. 494. old.; DEÉR JÓZSEF:
i. m., *SRH* II. 297. old.; KRZYŻANOWSKI, JULIAN: *Galla Anonima Kronika. Podobizna fotograficzna*
rekopisu Zamoyskich z wieku XIV. [= *Anonymus Gallus Krónikája*. A 14. századi Zamoyski-
kódex facsimile-kiadása], Warszawa, 1948., 13—15. old. [lengyelül], ill. 24—26. old. [latinul].

¹² MALECZYŃSKI, KAROL: *Anonima tzw. Galla Kronika* [= Az ún. *Anonymus Gallus Króni-
kájá*], *Monumenta Poloniae Historica*, nova series, tomus II. (Polska Akademia Umiejętności,
wydawnictwa Komisji Historycznej, Nr. 89.), Kraków, 1952., I—X. old. [lengyelül], ill. CV—CVII.
old. [latin kivonatban]. A kéziratok leírásában több helyen pontatlan, viszont kitűnően állítja
előtérbe *Gallus* európai viszonylatban is páratlan stílusművészetét. — Kritikájára l. KÜRBISÓWNA,
BRYGIDA—LABUDA, GERARD: *Nowa seria Monumenta Poloniae Historica* [= A *Monumenta*
Poloniae Historica új sorozata], *Studia Źródłoznawcze* I., Warszawa, 1957., 209—218. old., külö-
nösen a 211—214. old. és az ott felsorolt recenziókat.

¹³ A kötésről elmondottakra l. MALECZYŃSKI: i. m. III—IV. old. Az előzéklap *verso*jának
bejegyzéseit l. uo. IV. old. 1. jegyz. — MALECZYŃSKI nem foglalt határozottan állást abban a tekin-
tetben, hogy kéziratunknak korábban volt-e másik kötése, és a mai lapokat tartalmazta-e, bár
egyes lapok szennyezettsége alapján óvatosan céloz arra a lehetőségre, hogy az eredeti állományt
éppen a *Długosz*-féle bekötés alkalmával megnövelték. (Uo. IV. old. és 2. jegyz.)

¹⁴ A 13. iv közt találni 8, 6 és 5 laposakat, míg az első iv az *antefolium* hozzáadása miatt 9.
lapból áll. A kódex eredetileg 104 lapot tartalmazhatott. (Uo. II. old.)

¹⁵ Így a 29. és 55. lapon. (Uo.)

ívek heterogén eredetére vall; ugyanakkor kétségtelen, hogy egységbe foglalásuk még az írás megkezdése előtt történt, mivel a szövegek semmiféle hiányt, csonkulást nem mutatnak. A hártýák¹⁶ több helyen beszakadtak, ill. lyukasak: e károsodások ugyancsak megvoltak a szövegek beírása előtt, amit bizonyít az a tény, hogy a gondosan összevarrt *fissurák*, ill. lyukakat előzetesen tintával bekeretették, és írás közben (még a szavak kettészakítása árán is) figyelmesen átugrották.¹⁷ Krónikánk szövegében is több példát találunk erre.¹⁸

A precízen előre berajzolt tükör a szöveget két, egyenlő sorszámú *columnába* rendezi.¹⁹ A sorvezető elkészítését felülről lefelé kezdték: először alig látható tűszúrásokkal kijelölték a lapszéli és az oszlopok közti margót,²⁰ a sortávolságokat, majd a punkciókat finom vonalakkal összekötötték.²¹ Valamennyi tükör egyszerre és előre készült, mert a *scriptor*tól üresen hagyott (csak később, más kéztől teleírt) oldalakon is megtalálható.

A törzsszöveget — így krónikánkét is — elejétől végig egyazon kéz írta, ezt az írás *ductusa*, a betűformák és a paleográfai sajátosságok egyöntetűsége bizonyítja; a látszólagos (néha sor közepén) bekövetkező változások pusztán a toll vagy a tinta cserélésében lelik magyarázatukat. Írása kissé merev, de szabályos, jól olvasható, jellegzetes gótikus kódexírás. (*Gótikus minuscula*, ún. *fractura*.)

Az egyes fejezetek jóval nagyobb, piros kezdőbetűi, valamint a szintén *minium*-mal készült fejezetcímek, amelyek számára a *scriptor* üres (és gyakran elégtelennek bizonyult) helyet hagyott ki, egykorú, de más kéztől származnak. Formai érvekkel ezt nemigen lehet igazolni, mert az egykorú *rubricator* ugyanazt a gótikus betűtípust használja, mint a *scriptor*. Rövidítéstechnikájuk némiképp eltérő ugyan, de ez nem tekinthető bizonyítéknak, mivel a helyszűke a második kezét az *abbreviaturák* fokozottabb használatára és a betűk karcsúbb kivitelezésére kényszerítette (bár így sem sikerült a címszöveget beszorítania a nekik szánt intervallumokba).

¹⁶ Az oldalak átlagos magassága 25,4 cm, szélessége 18 cm. (Uo. I. old.)

¹⁷ Fol. 30., 36., 51., 53., 61. stb. (Uo. II. old. 3. jegyz.)

¹⁸ A 90^r jobb columnájának alján 8 sort (32–39. sor: [*aduen*]tum significasset — Cui respondens [= SRH.II. 301^{23–27}]) vág ketté egy összevarrt, majdnem függőleges hasadás, amely a legutolsó sorig, ill. a lap aljáig már nem ér el; ezt piros tintával bekeretették, és a *scriptor* három szövegszakítása árán (*occidis—set, igno—ranciam, copula—beris*) került ki. Ugyanezen hasadás a *verso*n a bal columna 32–38. sorát vágja ketté ([*Pro iniqui*]tate — et arma[tus] = uo. 302^{13–16}), megszakítva a *ro—manum, ro—mam* szavakat. A piros keretezés itt is megtalálható.

A 92. lap alsó sarka le van vágva, de a szöveg nem ér el idáig. A lap felső szélétől nagy függőleges repedés indul ki, melyet ugyancsak bekereteztek mindkét oldalon; a fonál már nincs meg, de a varrás nyomai jól láthatók. Ez a *fissura* a *recto* bal columnájának első 12 során (*largam — acedens* = uo. 307^{12–19}) halad át, és kikerülése érdekében a másoló megszakította a *bene—dictionem, amplexa—tus, bene—dictione, postulaue—rat* szavakat. A *verso* jobb columnájának tetején ugyancsak az első 12 sorba nyúlik bele ez a szakadás (*uobis — polonorum* = uo. 309^{20–26}), elválasztva az *ob—liuioni, in—domita, uisio—ne és princi—pis* szavakat.

A 94. folio alsó szélének felét ugyancsak előzetesen vágták le. Ezt az mutatja, hogy midőn az írás megkezdése előtt a tükröt és a sorvonalozást elkészítették, a hiányt már figyelembe vették, mert a sértetlen feloldalon lévő 39 soros columnával szemben a csonkult részen csak 38 sor számára jelölték ki helyet a lap mindkét oldalán. Így a szöveg itt sem szenvedett károsodást.

¹⁹ MALECZYŃSKI átlagosan 40 sort figyelt meg egy oszlopban (i. m. III. old.); krónikánk szövegében ez csak az első három oldalra (90^r, 90^v, 91^r) érvényes, a többin a hasábok 39–39 sorosak. Kivétel a 94. lap (l. az előző jegyzetben).

²⁰ A hasábok átlagos magassága 20,7 cm, szélessége 5,9 cm, a külső margóé 3,4 cm, a columnák közti távolság 1 cm. (MALECZYŃSKI: i. m. III. old.)

²¹ Szabályszerűen minden oldalon a felülről számított második és az alulról számított harmadik sor vonalozása különleges: kifut a margóra. MALECZYŃSKI (uo. l. jegyz.) feltételezi, hogy eredetileg talán kisebbre tervezték a tükröt, de azután 5–5 sorral megnövelték. A pergamen akkori drágasága miatt ez nem is látszik valószínűtlennek.

Állításunk helyességét éppen ezért — legalábbis a magyar—lengyel krónikára vonatkozólag — megkíséreljük tartalmi bizonyítékokkal alátámasztani, pontosabban azokkal az ellentmondásokkal, amelyeket a szöveg egyértelmű előadása és a fejezetcímek közt megfigyeltünk.

A 3. fejezet vörössel írott címe: *De uictoria Atyle regis*²² — ezzel szemben a szöveg a királyt mindenütt *Aquilának* nevezi.²³ Nem lehet vitás, hogy az *Aquila* alak az archetypusból származik, és létét annak az etimológiai—aetiológiai okoskodásnak köszönheti, amely a magyar—lengyel krónika szerzőjének tulajdon leleménye. Az Attila-monda közismert hagyománya szerint Attila elfoglalja Aquileiát, melynek elmenekülő lakói megalapítják Velencét.²⁴ Krónikánk előadásában viszont Attila-Aquila a már fennálló Velence alól vonul tovább,²⁵ és a tengerparton megalapítja a róla elnevezett Aquileia városát.²⁶ Az *Aquila*—*Aquileia* „szófejtés” érdekében szerzőnk következetesen ragaszkodik az *Aquila* alakhoz. A *Z* kódex *scriptora* szintén magáévá tette ezt a koncepciót, hiszen a szövegben véletlenül sem hibázik rá tolla az *Attila* alakra, noha nem kevesebb, mint öt ízben nevezi meg a királyt. Ezzel szemben a *miniummal* írott címekben mindössze egyetlen alkalommal fordul elő a magyarnak megtett hun uralkodó neve — akkor is *Atyla* alakban. Ez tehát nem származhat sem a krónika szerzőjétől, sem a *Z* kódex törzsszövegének másolójától, mivel egyikükről sem tételezhető fel, hogy a következetesen végigvitt koncepciót éppen a legexponáltabb helyen, a vörös tintával írt, feltűnő címben aknáznák alá.

A 10. fejezet címe (*De successionem Albe in regnum post mortem patris*²⁷) a *rubrum* írójának azt a félreértését tükrözi, mintha *Alba* (=Aba Sámuel) István fia lett volna, holott a szövegben, amely István fiainak nevét a krónikás tudomása (?) szerint sorolja fel, erről szó sincs. A *rubricatort* nyilván annak a jelenetnek a leírása tévesztette meg, amelyben a halálos ágyán fekvő István király a trónöröklés rendjéről tanácskozik legbefolyásosabb híveivel: *Post hec tractauit cum eis de alumpno filiorum suorum et commisit eos in manus episcoporum et kaul comitis... consencientibus omnibus albam nomine inter se maiorem et rectorem elegerunt. Deinde paterne monuit illos catholicam fidem obseruare...*²⁸ A jelenet eleje a krónika szerzőjének önálló megfogalmazása, míg a végét a *Hartvik*-legendából kölcsönözte. Az innen vett *paterne monuit illos* kifejezést érthette félre a fejezetek tartalmán csak felületesen átfutó címíró, aki az „*atyailag*” szóból arra következtetett, hogy az előző mondat szerint régenssé megválasztott Alba is szent István fia volt.

A 12. fejezet címe (*De fraude regine contra albam regem maritum suum*²⁹) ismét a szöveg fatális félreértésén alapszik. Krónikánk szerzője Orseolo Péter, Aba Sámuel és az özvegy Gizella királyné történetét sajátosan eltorzított alakban tárgyalja. Szerinte Gizella — aki név nélkül, pusztán mint a német király nővére és *regina* szerepel — István második felesége, tehát az első (lengyel) asszonytól származó gyermekeinek mostohája. Orseolo Péter nála a *regina* öccse, és a Henrik

²² *Z* 90^v bal hasábj. 19–20 = SRH II. 302₆.

²³ *Z* 90^r bal₁₉; 90^v jobb_{25, 36}; 91^r jobb₉; 92^r bal₂₇ = SRH II. 300₃; 303_{3,9}; 304₁₀; 307₃₀.

²⁴ Vö. *Kézai* 15. fej. (SRH I., Bp., 1937., 157–158. old.), ill. *Képes Krónika* 15. fej. (Uo. 270–271. old.).

²⁵ *Z* 90^v jobb_{17–20} = SRH II. 302_{28–29}.

²⁶ ...*ibique ciuitatem nouam edificauit, eamque ad honorem nominis sui et memoriam posterorum Aquileiam nominauit. Vnde ab Aquila rege ungarorum nomen sumpsit.* (*Z* 90^v jobb_{21–26} = SRH II. 303_{1–3}.)

²⁷ *Z* 94^v jobb_{10–12} = SRH II. 315₁₃.

²⁸ *Z* 95^r bal_{13–23} = SRH II. 316_{7–13}.

²⁹ *Z* 95^r jobb_{32–36} = SRH II. 317₁₄.

nevet viseli. A sorrend is megfordul: István halála után Alba veszi kézbe a kormányt, de Henrik herceg (nővére és a behozott német segélycsapatok támogatásával) elűzi őt, és bitorolni kezdi a trónt. Krónikásunk az özvegy királyné cselekvését így motiválja: gyűlöli Albát, mert méltóbbnak találta a trónra, mint az ő öccse, Henrik herceg — a gonoszság mérgével eltelt viperaként fájlalni kezdi, hogy nem született [Istvánnak] fiát — öccse kezére akarja játszani a trónt — István fiait a folyóba szeretné vetetni, hogy eleméssze őket. Mármint az a félreértés, hogy Albát az imént megvette István fiának, mintegy determinálta a *rubricator* további szövegértelmezését is: szerepel egy királyné, akinek nincs fiúgyermek — így a trón Alba öccseire szállna, holott ez a királyné saját öccsének, Henrik hercegnek szeretné juttatni a hatalmat — ezért is akarja eltétni láb alól az árvákat. Mivel a szöveg itt nem mondja meg, hogy az *özvegy* királynéről van szó, a címíró az események mozgatójában fő szerepet játszó *reginát* megteszi Alba gyermektelen feleségének, aki tehetetlen férje és kiskorú sógorai rovására tulajdon öccsének és magának akarja megszerezni az uralmat.

Miután kétségtelen, hogy a Z kódexben megőrzött szöveg krónikánk legrégebbi ránk maradt kézírata ugyan, de nem az eredeti, szerzői példány, a fentiekből szerintünk néhány következtetés adódhat:

- a) mivel a *scriptor* másként értelmezte a szöveget, mint a *rubricator*, a kettő nem lehetett ugyanaz a személy;
- b) minthogy a másoló üres helyet hagyott ki a címek számára, valószínűleg az alapul vett kéziratban is voltak fejezetcímek;
- c) ezek nyilván teljes összhangban álltak a tartalommal, ugyanakkor tömörebbek is voltak, mint a maiak, hiszen feltehető, hogy a másoló annyi üres helyet hagyott ki a címek számára, amekkorába a saját betűivel a mintapéldányban látott címeket körülbelül le tudta volna írni, viszont a mai címek a második kéz minden igyekezete ellenére sem fértek bele a kihagyott intervallumokba;³⁰
- d) mindez csak úgy magyarázható meg, ha feltételezzük, hogy a *rubricator*-nak már nem állt rendelkezésére az a mintapéldány, amelyből a *scriptor* másolt: ezért kellett önállóan megpróbálkoznia a fejezetcímek rekonstruálásával az egyes caputok tartalmának gyors, felületes átnézése alapján.

³⁰ A *scriptor* az 1. fejezet címe számára 1 teljes, 2 fél és 1 töredéksort hagyott ki. Miután ez elégtelennek bizonyult a cím 3. sora belenyúl a közlopok közötti margóba (Z 90^r bal₁₋₄ = SRH II. 299₁₋₂). A 2. fejezet élén csak fél sort hagytak ki, ezért a cím szinte érthetetlenül le van rövidítve (*D[e] occisione XI.^m v[irginum] m[ili]u[m]*), de az utolsó szó így is a következő sor margójára került (Z 90^r jobb₁₅₋₁₆ = SRH II. 301₁₂). Ugyanígy a 3. fejezet címének utolsó szava (Z 90^v bal₂₀ = SRH II. 302₆). A 4. fejezet címének szánt töredéksor szintén túlrövidítést és a margóra csúszást eredményezett (*De p[rim]o x[rist]iano ye—sse*: Z 91^v bal₅₋₆ = SRH II. 305₁₉). Az 5.-nél csak úgy tudta a *rubricator* a kihagyott felsorba beszorítani a címet, hogy az előző fejezet szövege a sor közepén befejeződött, s az üresen maradt felsorban kezdte el a *rubrumot* (Z 91^v jobb₂₆₋₂₇ = SRH II. 307₁). Ugyanez történt a 6. fejezetnél, de itt még a margó igénybevétele sem használt, így az utolsó szót (*data*) két sor közé kellett ékelnie (Z 92^r bal₃₀₋₃₁ = SRH II. 308₁). A 7. fejezetnél ugyancsak az előző üres töredéksor segítette ki címírónk, bár a *polonie* szót szinte feloldhatatlanul le kellett rövidítenie (*pol[e]*), s a *rege* szó a margóra szorult (Z 93^r bal₃₇₋₃₉ = SRH II. 310₂₅). A 8–11. fejezetek címe is az előző sor szabadon maradt részében kezdődik (Z 94^r bal₇₋₈; jobb₃₃₋₃₄; 94^v jobb₁₀₋₁₂; 95^r jobb₂₋₃ = SRH II. 313₄₋₅; 314₁₇; 315₁₃; 316₂₇). A 12. fejezet címét 5 sorba osztotta el a *rubricator* úgy, hogy a *su—um* szó vége már a margóra szorult (Z 95^r jobb₃₂₋₃₆ = SRH II. 317₁₄). A 13. fejezet címét szintén az előző caput majdnem üres utolsó sorának felhasználásával sikerült elhelyeznie (Z 95^v jobb₁₀₋₁₂ = SRH II. 318₁₄₋₁₅).

A fejezetkezdő nagybetűk — az első, öt sortávolságnyi magas, belül aranyozott vonalrajzzal (stilizált virágdisz) ékesített nagy O betű kivételével³¹ — egyszerű, vörös tintával vastagon rajzolt, inkább kihúzott nagybetűk, amelyek számára a másoló krónikánk szövegében többnyire három sortávolságnyi helyet³² hagyott szabadon: ezekbe került a kívánt kezdőbetűk teste, míg fel- vagy lenyúló sérük a sor előtt, a margón helyezkedik el. Utólagos készítésükre mutat a kihagyott terület szabályos négyzet alakja: egyidejűség esetén ugyanis a sorkezdő kisbetűk simulva illeszkednének az iniciále görbületeihez. Másolónk a fejezetkezdő szó második (általa írt első) betűjét gyakran kapitálissal helyettesíti, hogy ezzel is figyelmeztesse az utána dolgozó *rubricatort*.³³

A szöveg belsejében előforduló nagybetűk túlnyomó többségét a *rubricator* utólag egy-egy piros tollvonással feldíszítette, kiemelte; ahol pedig a másoló a mondatkezdő nagybetűk előtt — nyilván szántszándékkal — egy-két betű-szélességnyi helyet kihagyott, ezeket piros tintával rajzolt ¶ vagy ¶ jellel (ún. *paragraphus*)³⁴

³¹ Fol. 90^r bal hasáb tetején.

³² Kivétel a 7. fejezet kezdő P betűje, amely a fol. 93^r bal hasábjának aljára jutott, s ezért csak két sornyi hely maradt számára (szára is az alsó margóra húzódik le), valamint a 11. fejezet. I-je, amelynek — nem lévén teste, csak szára — a *scriptor* egyáltalán nem hagyott ki helyet, ezért a fol. 95^r jobb columnájának belső margóján, a 2–16. sorok közt nyúlik el hosszan.

³³ Ezt látjuk a 2–3., 7., 9. és 11. fejezet esetében (Z 90^r jobb₁₅; 90^v bal₁₉; 93^r bal₃₈; 94^r jobb₃₄; 95^r jobb₃).

³⁴ ¶ jelet találunk a következő mondatkezdések előtt: *Cum autem rex eorum* (Z 90^r bal₁₈ = SRH II. 300₉); *Exaltatum est* (Z 90^r bal₂₅ = SRH II. 300₆); *Exiit edictum* (Z 90^r bal₂₉ = SRH II. 300₈); *Quibus subiectis* (Z 90^r jobb₃ = SRH II. 301₅); *Congregatis autem* (Z 90^r jobb₉ = SRH II. 301₈); *Cui respondens* (Z 90^r jobb₃₉ = SRH II. 301₂₇); *Cum autem media* (Z 90^v bal₈₋₉ = SRH II. 301₃₃); *Mane autem* (Z 90^v bal₁₅ = SRH II. 302₃); *Quod cum retulisset* (Z 91^r bal₁₄ = SRH II. 303₂₁); *Crastina autem die* (Z 92^v bal₁₆ = SRH II. 309₅); *Statuimus* (Z 92^v jobb₂₁ ~ SRH II. 309₃₁: DEÉR tévesen kisbetűvel kezdi a mondatot); *Hoc autem confirmato* (Z 92^v jobb₂₇ = SRH II. 309₃₆); *Cum uero ab oratione* (Z 93^r bal₅ = SRH II. 310₅); *Vngarorum autem* (Z 93^r bal₉ = SRH II. 310₇); *Crastina autem die* (Z 93^r jobb₂₈ = SRH II. 311₄); *Summo uero pontifice* (Z 93^r jobb₃₅ = SRH II. 311₉); *Facta autem* (Z 93^v bal₆ = SRH II. 311₁₄); *Erat interea* (Z 93^v bal₂₈ = SRH II. 312₄); *Et ut maiorem* (Z 93^v bal₃₅ = SRH II. 312₉); *Quadam uero nocte* (Z 93^v jobb₂₈ = SRH II. 312₃₀); *Vix nuncius* (Z 94^r bal₁₈ = SRH II. 313₁₄); *Altera uero die* (Z 94^r jobb₇ = SRH II. 313₃₈); *Multis modis* (Z 94^v bal₁₆ = SRH II. 314₃₂); *De quorum morte* (Z 94^v bal₂₄ = SRH II. 314₃₈); *Mox decidens* (Z 94^v bal₃₈ = SRH II. 315₆); *Post copulationem* (Z 94^v jobb₃₈ = SRH II. 315₃₂); *Eadem uero die* (Z 95^r bal₆ ~ SRH II. 316₃: DEÉR tévesen kisbetűvel kezdi a mondatot); *Advocato autem* (Z 95^v bal₉ = SRH II. 317₂₃); *Morati sunt* (Z 95^v bal₃₈ = SRH II. 318₈); *Dux autem* (Z 95^v jobb₃₈ = SRH II. 318₃₀); *Cum autem fuisset* (Z 96^r bal₂ = SRH II. 318₃₃); *Crastina autem die* (Z 96^r bal₁₅ = SRH II. 319₄); *Post conflictum* (Z 96^r bal₂₄ = SRH II. 319₁₀); *Hys ita peractis* (Z 96^r bal₃₀ ~ SRH II. 319₁₃: DEÉR itaque olvasata téves); *Post discessum* (Z 96^r jobb₂₀ = SRH II. 320₄); *Hys ita* (Z 96^r jobb₃₅ = SRH II. 320₁₃).

A ¶ jel előfordulásai: *Quod cum conuenissent* (Z 90^r bal₃₂ ~ SRH II. 300₁₀); *Vna autem* (Z 90^v bal₇ = SRH II. 301₃₂); *Precepit tibi* (Z 90^v jobb₂ = SRH II. 302₁₈); *Cum autem mane* (Z 90^v jobb₁₇ = SRH II. 302₂₈); *Nam in terra hac* (Z 91^r bal₂₇ = SRH II. 303₃₀); *Clericis* (Z 91^r jobb₃₈ = SRH II. 305₁₃); *Hys auditis* (Z 92^v bal₃₃ = SRH II. 309₁₆); *Ibique miraculose* (Z 92^v jobb₃₃ = SRH II. 309₃₉); *Construxit autem* (Z 93^v jobb₉ = SRH II. 312₁₉).

Összesen tehát 36+9 ilyen jelet találunk a 255 mondatból álló szövegben: így mondatkezdő jelentésük nem lehet. A *paragraphus* (melynek az idők során számtalan alakja fejlődött ki az eredeti P betűből) egykor gondolati egységek — mai szóval: bekezdések — jelölésére használták, de ez a funkciója utóbb elhomályosult. Szövegünkben sincs ilyen szerepe, mivel gyakran szorosan egymáshoz kapcsolódó mondatok közt található. *Emfatikus*, kiemelő jelentőségre is gyanakodhatnánk, de ez sem igazolódik esetünkben. Így hát meg kell elégednünk — egyelőre — azzal, hogy krónikánk diszítőelemei egyikének tekintjük.

Utólagos készítésüket bizonyítja a 96^v oldal. Krónikánk itt, a bal hasáb 25. sorában ér véget.. Ezen az oldalon egyáltalán nem találunk *rubrumot*, a nagybetűk is díszítetlenek. A 16. sorban, a *Quem sanctus rex* kezdetű mondat (= SRH II. 320₂₅) előtt a másoló egy ¶ jel számára méretezett üres helyet hagyott ki, amely — minthogy a *rubricator* ezt az oldalt mellőzte — végleg kitöltetlen maradt.

töltötte szépen ki. *Scriptorunk* a mondatkezdő nagybetűk használatában nagyfokú következetességet mutat. Annál kevésbé mondhatjuk ezt el a mondatok belsejében előforduló tulajdonnevek stb. vonatkozásában: itt a kisbetűs kezdésre több példát találunk, mint a nagybetűsre. (Hasonló gyakorlatot mutat a *rubricator* is.) Az ellenkező esetre — nagybetű indokolatlan használatára — kevesebb példát lelünk.³⁵

Piros tintával eszközölt (talán a *rubricatortól* származó) bejegyzéseket csak elvétele figyelhetünk meg a szövegben. Ezek többnyire aláhúzások.³⁶ Pirossal vannak áthúzva az 1., 2. és 3. fejezetet lezáró *Tu autem* szavak is. Szövegjavítás *rubrum*-mal mindössze egy helyen szerepel.³⁷

Krónikánk e kódexbeli szövegének helyesírása megfelelőnek mondható: összhangban van a 14. század paleográfiai és ortográfiai gyakorlatával, s egészben véve ügyes, tapasztalt másoló keze munkájára vall. Nem használja sem az *ae*, sem az *e* (*e caudata*) hangjelölést, csak az *e* jelet (ezzel adja vissza az *oe*-t is: *celitus*, *cepit* = *coepit* stb.). Majdnem következetes az *u* alkalmazásában (pl. *auunculum*, *fluuius*, *iuuenis*, *Leuenta*, *obuiauit*, *paruulum*, *uastauit*, *uiua*, *uulnerati*, *uult* stb.), bár előfordul *venecia*, *Veni*, *Vobis* alak is. A fordított használatra példa a *Construxit*, *Vna*, *vnde*, *vngarorum*, *vniuersa*, *ursulam*, *Vxor*. (Emellett azonban gyakori az *Ungarie*, *ungarorum*.) Kivételes az egyszer előforduló *Qvadam*, ritka a *w* (*ewangelizandi*). Sajátságos Asztrik nevének írása: következetesen *Astrigus* alakban tűnik föl. Paleográfaiailag mindennapinak mondható az *ii* hangcsoport *ij* jelölése, amiben *scriptorunk* teljesen következetesnek tekinthető (*alij*, *collegijs*, *danubij*, *Exijt*, *filij*s, *hij*s, *nuncijs*, *pijssimus*, *sacriligijs*, *uigilijs* etc.). Ezt a jelet a római számok írásához is igénybe veszi (*VIj*, *VIIj*, *Xj*, *XVIj*, *XVIIj*). Egyébként abban megint csak egyöntetűen jár el, hogy a római számok elé is, mögé is pontot tesz (.V. — .IX^a. — .X^o. — .XVj^m. — .C. stb.). Az általános gyakorlathoz igazodik az *y* írásában (*dyadema*, *dyabolum*, *ydolorum*, *tyroni*).

A *ti* hangcsoport jelölése mindig *ci* (*amicicie*, *benediccio*, *consenciens*, *diucius*, *eciam*, *magnificenciam*, *naciones*, *nuncium*, *nupcias*, *pecijt*, *propiciacione*, *proteccione*, *quociens*, *spaciosiorem*, *stacione*, *tercio*, *tocius* etc.). Ugyancsak középkori sajátosság az *inetimologikus p* betoldása a mássalhangzó-torlódás fokozására (*alumpni*, *calumpniöse*, *erumpnas*, *sollempnitas*, *verumptamen*), illetve az *etimologikus p* elhagyása két mássalhangzó közt (pl. *promtissimis*), valamint a helyzeténél fogva, pontosabban a *t* hátraható hasonító hatása következtében zöngétlenné váló *b* helyett *p* használata (*optinuit*, *optulit*). A *h* helytelen kitétele vagy elhagyása szintén megfelel a középlatin gyakorlatnak (pl. *armonie*, *cordis* = *chordis* helyett). Köznapi jelenség a *michi*, *nichil* írása. Néha *m* helyett *n*-t hoz *scriptorunk* (*inbuta*, *inposuissent*,

³⁵ Pl. *Terram* (Z 90^v bal₃₀ = SRH II. 302₁₂); *Vnde* (Z 90^v jobb₂₄ = SRH II. 303₂); *Katholicam* (Z 91^r jobb₂₈ = SRH II. 305₆); *Idcirco* (Z 92^r bal₂₃ = SRH II. 307₂₇); *Crucem* (Z 92^v bal₆ = SRH II. 308₃₆); *Cuius* (Z 93^v bal₃₃ = SRH II. 312₈). A *rubricator*nál pl. az 5. fejezet címében fordul elő: *Corona* (Z 91^v jobb₂₆ = SRH II. 307₁).

³⁶ Pl. *kazimirum* (Z 90^v jobb₃₇ = SRH II. 303₁₀); *XXV*. (Z 91^r bal₃ = SRH II. 303₁₅); *VIJ^o* (Z 91^v jobb₃₀ = SRH II. 307₃); *alba* (Z 95^v bal₂₃ = SRH II. 317₃₀); *petro* (Z 95^v bal₂₅ = SRH II. 317₃₁). A Z 91^r jobb₁₉ sorában a *uenit in terram suam* kifejezésben az *s* betű pirossal át van húzva (SRH II. 304₁₆₋₁₇). A 92^r bal₃₄₋₃₅ sorban a 6. fejezetet kezdő nagy *P* szára mellett a sorkezdő *mittenda* szó első, ill. a *pape* szó első három betűje elhalványult, ezt pirossal utánahúzták (SRH II. 308_{3,4}). A *plantaret* szóban (Z 95^r bal₁₉ = SRH II. 316₁₁) az *n* betű alatt és fölött piros pont látszik.

³⁷ A *Post hec tractauit* kezdetű mondatba a *hec* (Z 95^r bal₁₃ = SRH II. 316₇) piros tintával a két szomszédos szó közé emelten van beszorítva. E javítás korai voltára vall, hogy a Z kódexről másolt C kódex már átvette.

inpunitum, nunquam — de előfordul *umquam* is). A jelenség gyakorisága bizonyos etimologizáló hajlamra vall: ezt alátámaszthatja a *subcubuit* alak *succubuit* helyett. Számos példát találunk a kettőzött mássalhangzók egyikének elhagyására (*acedens, aprominquant, aprominquasset, asumpsit, comutaturus, difusum, disuaderet* = *dissuaderet* helyett, *excomunicacionis, retulisset*), de ezek talán inkább figyelmetlenségből adódó tollhibának tekinthetők (főleg az *m* rövidítésjelének elhagyása esetében). Felesleges *geminatio* is akad: *attauus, strennuus*. Az egy ízben olvasható *porriggeret* nyilván *lapsus calami*, míg a *lleonem* alakot — nagybetűs pozícióban (*Leonem* helyett) — polonizmusnak tartom.

Mindezek a jellegzetességek elmondhatók a *rubricator*ról is,³⁸ ami egykorúságukra, esetleg azonos iskolához tartozásukra mutat.

Scriptorunk mindössze öt javítást eszközölt másolatában,³⁹ így számos tollhiba, elírás maradt a szövegben későbbi kezektől is javítatlanul.⁴⁰

³⁸ A fejezetcímek sorrendjében néhány példát erre is: *Vngarorum, uita, .XI.^m, Atyle, inperatorem, filij* stb.

³⁹ Ezek: *alij fugerunt* (Z 90^v jobb₃₉ = SRH II. 303₁₁): az *u* és *g* közt kivakart lacuna van, amelyben egy *i* vagy *s* betű nyomai még látszanak (NB.: a *fugerunt* hibás alak eléggé gyakori a középkorban); *regnaret super omnes* (Z 91^r jobb₅₋₆ = SRH II. 304_{8,19}): a *super* után először *terram*-ot írt, majd ezt törölte, és az *omnes* szóval folytatta; *orationem pro regno suo* (Z 93^v jobb₂₉ ~ SRH II. 312_{32,40} — DEÉRNél tévesen *rege* olvasattal, holott a lábjegyzetből kitűnőleg *C* másolója is nehézség nélkül *regno*-nak olvasta): itt *scriptorunk* valóban először *rege*-t írt, de a szövégi *e*-t finom tollvonásokkal többször is áthúzta, a *g* fölé pedig kis *o*-t írt (érdekes megjegyezni, hogy a rövidebb változat *e* helyütt *grege* alakot hoz); *solum se esse* (Z 94^v jobb₁₃ ~ SRH II. 315_{15,34}): a *se* a két szó közé fölül van betölve; mindhárom szót hozza a *C* kódex is, viszont DEÉR a *se esse*-t elhagyja (az *esse*-t valamennyi kiadás kifejejtí!); *sub alis tue proteccionis* (Z 95^r bal₃₄ = SRH II. 316₂₂): másolónk először *alij*-s-t írt, majd a hibát észrevéve, az *s*-t törölte, és a *j*-ből csinált egy csúnya *s*-t.

⁴⁰ Csak azokat sorolom fel, amelyek az *SRH* kritikai apparátusából hiányoznak: *draco iniquus* — *draco iniquus* helyett (Z 90^v bal₂ ~ SRH II. 301₂₈₋₂₉); *lombordiam* — *Lombardiam* h. (Z 90^v bal₂₇ ~ SRH II. 302₁₁); *ritibus sacrilegijs* — *ritibus sacrilegis* h. (Z 91^v bal₆₋₇ = SRH II. 305₂₀₋₂₁); *dyademet* — *dyademate* h. (Z 92^r bal₁₃ ~ SRH II. 307₂₂); *herbuis* — *herbis* h. (Z 92^r jobb₁₃ ~ SRH II. 308₁₆): *scriptorunk* az utána következő *superfluis* jelző — fülébe csengő — végződése készíthette botlásra (érdekes, hogy *C* másolóját is megévesztette ezzel, de ez észre- vette, és vakarással korrigálta a szót); *irrenumeratum* — *irremuneratum* h. (Z 92^r jobb₂₉ ~ SRH II. 308₂₆); *uelud* — *uelut* h. (Z 92^v bal₆ ~ SRH II. 308₃₇): a középkorban oly gyakori, hogy nem is számít hibának; *ungariam* — *in Ungariam* h. (Z 92^v bal₁₅ = SRH II. 309₄); *in honore* — *in honorem* h. (Z 93^r jobb₃₂ ~ SRH II. 311₇): a kiadások megjegyzés nélkül javítják, holott *C* is *honore*-t hoz; *Facta autem processione* — *Facta autem processione* h. (Z 93^v bal₆ ~ SRH II. 311₁₄₋₁₅); *ueredauum* — *ueredarium* h. (Z 94^r bal₁₀ ~ SRH 313_{7,40} — NB.: a DEÉRNél közölt *veredanum* alakot nem *Z*, hanem *C* hozza!); *ad albam transsiluana* — *ad Albam Transsiluanam* h. (Z 94^r bal₁₁₋₁₂ ~ SRH II. 313₉); *Perredixit* — *Predixit* h. (Z 94^r bal₁₅ ~ SRH II. 313₁₁); *tale prorupit in uocem* — *talem prorupit in uocem* h. (Z 94^r bal₃₅ = SRH II. 313₂₇₋₂₈): DEÉRnek nem tűnt fel; *abolere* — *aboleri* h. (Z 94^r bal₃₉ = SRH II. 313₃₁): *Harivikn*ál is *aboleri* található; *Quem diucius* — *Cumque diucius* h. (Z 94^v bal₂ = SRH II. 314₂₁): a hibát *C* is átvette, míg a rövidebb változat a helyes alakot közli (l. alább); *infaciem* — *infancie* h. (Z 94^v bal₂₃ ~ SRH II. 314₃₇): talán még az összevegből átvett hiba — a rövidítésjel rossz helyre tétele —, mert a rövidebb változatban is *in facie* olvasható; *mesticiam abortam* — *mesticiam obortam* h. (Z 94^v bal₂₅ ~ SRH II. 314₃₈₋₃₉): szintén az alapszövegre mehet vissza (egyébként mindkét hibát *Z*-ből átvessi *C* is); *impetrare* — *imperare* h. (Z 94^v bal₃₄₋₃₅ ~ SRH II. 315_{5,34}: DEÉR téved, mert az *impetrare* alak *C*-ben is megvan); *lamentali* — *lamentabili* h. (Z 95^r jobb₁₀ ~ SRH II. 316₃₁); *Regina uero audita uero audita*: kétszer írta le, de nem törölte (Z 96^r bal₂₁₋₂₂ ~ SRH II. 319₈); *in adoptium filium* — *in adoptionum filium* h. (Z 96^r jobb₃₁ ~ SRH II. 320₉₋₁₀): *C* másolója kijavította.

Emellett két teljesen kontaminált mondatra is utalnunk kell itt: *Quem rex sanctus archana sui consilij esse facti per spiritum sanctum edoctus ad se uocauit* (Z 94^v bal₈₋₁₀ ~ SRH II. 314₂₅₋₂₇): DEÉR itt a *facti* szót megjegyzés nélkül *sancti*-ra javítja, de a mondat ezzel sem válik értelmessé; a másik a görög püspök látomása István lelkének mennybemeneteléről (Z 95^r jobb₁₄₋₁₈ = SRH II. 317₁₋₄). E két mondatához más alkalommal még visszatérünk.

B) A Z kódex tartalma

A Zamoyski-kódex tartalmának⁴¹ rövid ismertetése nem látszik haszon nélkül valónak, mert rávilágíthat arra a szöveggörnyezetre, amelyben krónikánk található, és esetleg távolabbi, genetikus jellegű következtetések levonásához is némi támpontot nyújthat:

1. Az *antefolium* fentebb említett három bejegyzése.
2. Fol. 1^r–20^r: Nagy Sándor életrajza. (*Assit principio sancta maria meo. Incipit prologus et liber de uita, statu, conuersacione atque morte potentissimi Regis Alexandri. Alexander magnus rex philippi ut putabatur et olimpiadis filius macedonius XXIII^{us} regnauit annis XIj. sex adhuc stante regno par-sarum* [sic!] — *Habet autem corona in circuitu suo scriptum: Roma caput mundi regis orbis cuncta rotundi. Explicit Alexander. Explicit uita Alexandri.*) Kiadatlan.⁴²
3. Fol. 20^v–54^v (bal hasáb 11. sorig): az ún. *Anonymus Gallus* munkája. Legjobb kiadása: MALECZYŃSKI: i. m. 1–163. old.
4. A fol. 54^v üresen maradt részén, a 89^v jobb columnájában és a 90^r felső margóján (ezt l. alább) 15. századi kezeztől származó bejegyzések az 1439., 1437., 1410., 1439., 1437. és 1471. évekre. Egy részük más bejegyzésekkel bővitve átkerült a C kódexbe is, ahonnan kiadta őket BIEŁOWSKI: *MPH* III. 240–242. old. *Spominki krakowskie* címmel.
5. Fol. 55^r–74^v (jobb 25. sorig): Szent Szaniszló életrajza és csodái. A domini-kánus *Wincenty z Kiele* tollából származó feldolgozás egy későbbi változata, amely átkerült a C kódexbe is, s innen adta ki egy részét BANDTKIE: *Martini Galli Chronicon*, Varsaviae, 1824., 321–380. old.
6. Fol. 74^v–89^v (a bal columna aljáig): az ún. *Rocznik Traski* (*Annales Traskae*), amely onnan nyerte nevét, hogy utolsó, az 1340. évre vonatkozó bejegyzése, elbeszélve Nagy Kázmér orosz hadjáratát és lwówi bevonulását, kiemeli egy bizonyos *Traska* részvételét (*Incipiunt annales a primo christiano Duce Meschone polonorum et uxore Sua famosa nomine Dobrawca christiana — Thratka eciam fuit ibidem*). Ugyancsak átmásolták C-be. Kiadta BIEŁOWSKI: *MPH* II. 828–861. old. *Scriptorunk* először az évszámokat írta be, majd alájuk bejegyezte az eseményeket, üresen hagyva azokat az esztendőket, amelyekre nem volt adata. Részben ezekre a helyekre írta be később *Długosz* a maga különféle, gyakran ismeretlen forrásokra visszamenő megjegyzéseit, helyenként másolónk szövegében is kijavítva a szerinte hibás adatokat. Végül három feljegyzésével mintegy folytatta is az évkönyvet. Ezekhez csatlakozik négy bejegyzés ismeretlen kezektől az 1235–1370. évekről. Egy részüket kiadta KĘTRZYŃSKI: *MPH* IV. 9–15. old.).
7. Fol. 90^r–96^v (bal 25. sorig): a magyar–lengyel krónika bővebb változatának ma ismert legrégebb szövege. A 90^r felső margóján majdnem egész szélességben az ún. *Spominki Krakowskie* 1471-es bejegyzését olvashatjuk három sorban (sötétbarna tintával írt csúnya gótikus kurzíva):

⁴¹ Vö. MALECZYŃSKI: i. m. IV–VII. old. Bár az ő tételszámozása nem a legszerencsésebb, korrigálását feleslegesnek tartottuk. Oldalmegjelölései sem mindenütt pontosak!

⁴² Nem egyezik *Archipresbyter Leo* latin *Pseudo-Kalliszthenész*-fordításának számos változatban fennmaradt, ismert szövegeivel — vö. PFISTER, FRIEDRICH: *Der Alexanderroman des Archipresbyters Leo* (Sammlung mittellateinischer Texte, herausgegeben von ALFONS HILKA, Nr. 6.), Heidelberg, 1913.

*Anno domini M^o CCCC LXXI° wladislaus filius kazimiri
primogenitus regis polonie receptus est per ipsos Bochemos
in Bohemie regem Bohemie eodem anno coronatus.*

(Az első *Bohémie* törölve.) E széljegyzetnek nyilván semmi köze sincs krónikánkhoz. Ellenben a M^o CCCC számjegyek fölött világosbarnára fakult tintával, a reneszánsz íráshoz közelítő finom betűkkel az *Aquila* név olvasható. A szokatlan névalak — úgy látszik — a kódex egy viszonylag korai tanulmányozójának is feltűnhetett, s csodálkozásának ezzel az emlékeztető bejegyzéssel adott kifejezést.

A 91^r bal 37—38. sor mellett a belső margón világosbarna tintával, alig elütő, de mégis más kéztől az *et spacioso* : *rem terram* széljegyzetet találjuk tintával bekeretezetten (kivéve a tükör felé eső oldalt). Az *et spaciosiore* *terram inuenit*⁴³ szavak a szövegben is sötétbarna tintával, eléggé durván át vannak írva.

A jobb columna 24—26. sora mellett⁴⁴ a külső margón ismét más kéz sötétebb tintával négysoros jegyzetet helyezett el: *filia polonie* : *dat fidem christi* : *ungarie* : *duci*. Alatta primitív kis tollrajz látszik: a kardmarkolatra emlékeztető ábrázolás néhány vonásból áll csak, s valószínűleg egy régi-régi olvasó szórakozott tollpróbálgatásának köszönheti létrejöttét.

Krónikáinkkal a *Zamoyški*-kódex törzsszövegének másolója befejezte munkáját, s ezt vastagon kihúzott, kövér fekete betűkkel írott *amen*-nel jelezte.

8. Fol. 96^v—97^r: a magyar—lengyel krónika szövegének befejeződése után az üres helyek egy ideig felhasználatlanul maradtak, majd több 15—16. századi kéz bejegyzéseket eszközölt ide az 1392—1515 évekkel kapcsolatban: ezek főként genealógiai természetűek, és a *Łaski* családra, illetve *Johannes Radlicza* krakkói püspökre vonatkoznak. (Kiadta HIRSCHBERG: *MPH* III. 264—266. old.) A 96^v jobb hasábjára feletti margón *Ługosz* egy polemizáló megjegyzése található, ami arra vall, hogy e genealógiai megjegyzések (melyek közül a legkorábbinak tartott, 1392-re, illetve 1417-re vonatkozó a C kódexbe is átkerült) legalább részben már megvoltak akkor, amikor a kézirat *Ługosz* kezébe került.

9. A 97^v-t szintén előre megvonalozták. Ide utólag egy lengyel nyelvű ének került *Andrzej Tęczyński* meggyilkolásáról (1461): 15. század végi, vagy 16. század eleji kéz írása.⁴⁵

C) A Z kódex provenienciája

A kódex lengyel eredete egy pillanatig sem lehet kétséges. A törzsszöveg *scriptora* által leírt legkésőbbi dátum a *Rocznik Traski* végén szereplő 1340-es esztendő, a szövegnek tehát ez után kellett keletkeznie. A *terminus ante quem* megállapítása sokkal bizonytalanabb alapokon nyugszik, mivel itt csakis a későbbi széljegyzetekre, ill. utólagos bejegyzésekre lehetne támaszkodni.⁴⁶ Az írás sem nyújt közelebbi eligazítást, mert éppúgy elhelyezhető a 14. század második, mint a 15. század első

⁴³ Vö. SRH II. 304₃.

⁴⁴ ...*Craconia sororem Meschonis ducis* — *documentisque sanctis*... (Uo. 305₂-4.)

⁴⁵ Kiadásait I. MALECZYŃSKI: i. m. VII. old. 1. jegyz. A nemes urat — egyik társuk tettleges bántalmazása miatt — a krakkói polgárok ölték meg. A gyilkosságot kegyetlen megtorlás követte. Az esemény részletes, latin nyelvű leírását I. MPH III. 793—799., 804—805. old.

⁴⁶ Így MALECZYŃSKI a *Łaski*akra vonatkozó genealogikus bejegyzések elemzéséből arra következtet, hogy a törzsanyagnak feltétlenül 1427 előtt kellett létrejönnie. (I. m. VII. old.)

felében.⁴⁷ A különböző érveket összegezve MALECZYŃSKI a 14. század utolsó éveire,⁴⁸ pontosabban 1390 tájára⁴⁹ teszi kéziratunk keletkezését.

Születési helyének általában a *koprzywnicai* kolostort tartják, de számításba jött *Krakkó*, majd az *Annales Traski*-ban többször előforduló *Kalisz*, valamint a *sandomierzi* dominikánus rendház is.⁵⁰

A 15. század elején a kódex a *Łaski* család birtokában volt.⁵¹ 1448 előtt *Sędziwój z Czechła*⁵² kezébe került, aki a benne található művek közül négyet átmásoltatott a rendelkezésre készült C kódexbe is — a *Łaski*akról szóló két legrégibb bejegyzéssel egyetemben. Tőle kapta kölcsön Z-t *Długosz*, aki az erősen történeti érdeklődésű *Sędziwój z Czechła*-val szoros tudományos barátságot tartott fenn. *Długosz* a *Zamoyski*-kódexből ismerkedett meg az ún. *Anonymus Gallus* művével! és az *Annales Traski*-val, melyeket a *Historia Polonica* megírásához felhasználott. E kölcsönzés alkalmával javítottá és egészítette ki kéziratunkban a *Rocznik Traski*-t.⁵³ Valószínűleg ő készítette — mint láttuk — a kézirat jelenlegi kötését. A kódex ezután visszakerült a *Łaski*akhoz, s legalább 1515-ig náluk maradt.⁵⁴ Tőlük kerülhetett a *Zamoyski*ak tulajdonába. A tudomány számára 1848-ban fedezte fel W. A. MACIEJOWSKI; ugyanebben az évben elkészült első leírása LISOWSKI tollából,⁵⁵ és BIEŁOWSKI is megvizsgálta.⁵⁶

2. A krakkói Czartoryski-kézirat (*Sędziwój z Czechła* kódexe) [C]

A 15. század második feléből származó papírkódex, amelyet az irodalomban megrendelője, *Sędziwój z Czechła* (*Santko*, *Sandko*, *Sandivogius de Czechel*, *de Czekel*) nevéen szerepel. Döntően történeti érdekű tartalmát tudatos válogató munkával gyűjtötték össze. Anyagának egy jelentős részét a Z kódexből másolták (*Anonymus Gallus krónikája*, *Vita sancti Stanislai*, *Rocznik Traski*, magyar—lengyel krónika, *Spominki Krakowskie*⁵⁷ és a *Łaski*akra vonatkozó két legrégibb bejegyzés): ez a csoport kódexünkben megszakítás nélkül, egy tömbben helyezkedik el a 243—360. oldalakon, ami többé-kevésbé folyamatos munkára mutat, s rávilágít a gyűjtemény darabjai összeszedésének módszerére is: amikor megszereztek egy fontos kéziratot, sorra kimásolták belőle azokat a műveket, amelyek felkeltették érdeklődésüket.

⁴⁷ Uo. — A magam részéről a törzsszöveg kézírását határozottan 14. századnak tartom.

⁴⁸ Uo.

⁴⁹ A latin nyelvű argumentumban, uo. CV. old.

⁵⁰ Minderre l. uo. VII—VIII. old.

⁵¹ MALECZYŃSKI közli azt a feitevést, hogy talán *Peregryn Łaski*, Albert *ląd*i várúr fia, utóbb *tremesznói* apát (1438—1445) és *gnieźnói* kanonok (1409—1449) szerezhette még *krakkói* egyetemi tanulmányai alatt. (Uo. VIII—IX. old.)

⁵² Őt 1425-ben *Sieradzban* találjuk, nem messze *Łasktól*: talán már itt kapcsolatba került *Peregryn Łaski*-val, de legkésőbb akkor, midőn maga is *gnieźnói* kanonok lett (uo. IX. old.). *Sędziwój z Czechła* *gnieźnói* kanonoksága 1432—1458 közé esett (uo. XIII. old.).

⁵³ Javításai és betoldásai nem kerültek át a C kódexbe, ami azt bizonyítja, hogy előbb a Z kódexből átmásolták a szöveget C-be, s csak ezt követőleg eszközölte *Długosz* a maga bejegyzéseit a Z kódexbe.

⁵⁴ Egy 1515-ös bejegyzés megemlíti *Jan Łaski* érseket. (L. uo. IX—X. old.)

⁵⁵ LISOWSKI, S.: *Wiadomość o nieznanym dotąd rękopiśmie kroniki polskiej M. Galla* [= Gallus magister lengyel krónikája eddig ismeretlen kéziratának ismertetése], Album literacki K. Wł. Wójcickiego, 1848. I. 295—297. old. — idézi MALECZYŃSKI i. m. I. old. 3. jegyz.

⁵⁶ *Gallus* kéziratunkbeli szövegét Varsóban egybevetette BANDTKIE kiadásával (erről l. saját megemlékezését: *MPH* I. 387. old.).

⁵⁷ Ezt a C kódex szövege önállóan kiegészíti. (Vö. MALECZYŃSKI: i. m. XII. old.)

A kódex tartalomjegyzékének⁵⁸ részletesebb elemzése jelen célkitűzésünk szempontjából mellőzhető, hiszen a magyar–lengyel krónika szövegének genezisére — mint viszonylag kései másolat — nem deríthet fényt. Találunk benne elbeszélő történeti forrásokat (krónikákat, évkönyveket), hagiografikus munkákat, politikai vonatkozású dokumentumokat (privilegiumokat, a lengyel állam és a keresztes lovagok viszonyára vonatkozó irományokat), sőt, a kódex egy jelentős részét — mintegy 90 oldalt — *Marco Polo* utazásának leírása tölti ki.

A) A C kódex leírása

A krakkói *Czartoryski*-gyűjteményben őrzött 1310. számú kézirat mostani világos bőrkötését a Z kódexére emlékeztető, egyszerű préselt vonaldísz ékesíti. A zárószíjak és a kapcsok maradványai még láthatók.⁵⁹ A gerincen aranyozott címfelírás közli a jelzetet is: *Rękopis Sedziwoja z Czechla — Mss Czartor. 1310*.

Az igénytelen kivitelezésű kézirat⁶⁰ 949 oldalon helyezkedik el. Ezeket egy 19. század eleji kéz paginálta, de hamar eltévesztette a számozást.⁶¹ A hibát egy 20. századi kéz korrigálta ceruzával: ez csak a *rectók*at jelölte meg páratlan számokkal. A kis méretű kódex⁶² eredetileg több lapot tartalmazott, de néhányat a szöveg észlelhető károsodása nélkül kivágtak.⁶³ Egyes oldalak erős szennyeződést mutatnak, mások megrongálódtak. Találunk üres oldalakat is,⁶⁴ amelyek a pontos *filigrán*-vizsgálatot könnyítik meg. A vízjelek nagy változatossága⁶⁵ arról árulkodik, hogy a papírt sok helyről szedegették össze.

⁵⁸ Vö. KUTRZEBA, STANISLAUS: *Catalogus codicum manu scriptorum Musei principum Czartoryski Cracoviensis*, vol. II., Cracoviae, 1908–1913., 163–166. old. és KÜRBISÓWNA, BRYGIDA: *Studia nad Kroniką Wielkopolską* [= Tanulmányok a nagylengyelországi krónikáról], Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Wydział historii i nauk społecznych, Prace komisji historycznej, tom. XVII. zeszyt I., Poznań, 1952., 25–31. old.

⁵⁹ Vö. MAŁECZYŃSKI: i. m. XI. old. — KÜRBISÓWNA szerint (i. m. 25. old.) a jelenlegi kötés a múlt század elejéről származik.

⁶⁰ Leírását I. BIEŁOWSKI: *MPH* I. 387. old.; PILAT: uo. 494. old.; KUTRZEBA: i. m. 163–166. old.; DEÉR: *SRH* II. 297. old.; MAŁECZYŃSKI: i. m. X–XIII. old. [lengyelül], ill. CV–CVII. old. [latin kivonatban]; KÜRBISÓWNA: i. m. 25–36. old.

⁶¹ BIEŁOWSKI (*MPH* I. 387. old.) és nyomában KÜRBISÓWNA (i. m. 25. old.) szerint ez a számozás ŁUKASZ GOŁEBIOWSKITÓL származik. A 25. oldal kétszer szerepel. Az alábbiakban mégis megtartjuk ezt a hibás oldalszámozást, mert krónikánk vonatkozásában nem okoz zavart, és az irodalomban is hagyományosabb.

⁶² MAŁECZYŃSKI (i. m. X. old. 8. jegyz.) szerint a mérete 29,8×21,2 cm; KÜRBISÓWNA (i. m. 25. old.) 31×21 cm-t ír. Találunk egy- és kéthasábosan írt oldalakat, ez utóbbiaknál a columnákat előre bejelölték; átlagos magasságuk 24,4 cm, szélességük 7,9 cm, távolságuk egymástól 1,4 cm (I. MAŁECZYŃSKI: i. m. XI. old. I. jegyz.). Mivel a sorokat nem vonalazták meg, az egy oldalon található két oszlop sorszámai sem mindig egyeznek: krónikánk szövegében pl. a *scriptor* a jobb hasábjba többnyire sűrűbb sorokkal írt, s így 3–4 sorral is többet tudott beleszorítani; a columnák általában 48–54 sorosak. Egy-egy sorral „kitört” a másoló a keretből a 349. oldal bal, a 354. oldal jobb, a 355. oldal mindkét és a 357. oldal jobb hasábjának alján.

⁶³ Vö. MAŁECZYŃSKI: i. m. X. old. és 10. jegyz.

⁶⁴ Felsorolásukat I. uo. XI. old. és KÜRBISÓWNA: i. m. 26–31. old. Az eltérések talán a kétféle számozás követéséből adódnak.

⁶⁵ Az első típus Európa-szerte igen elterjedt: stilizált, kétszemű ökörfej, szarvai közt hosszú szárú, hatszirmú virággal. A vízjel együttes magassága 10,6 cm, a virágé 5,7 cm, a szarvak távolsága egymástól 3,4 cm. (Hasonló ábrázolást I. BRIQUET, C. M.: *Les filigranes* IV., Genève, 1907., 14 800. sz., de kódexünkben az ökörfej orr-része keskenyebb.) Ezt a típust találjuk pl. a 21/22, 40/41, 44/45, 46/47, 48/49, 260/261 stb. lapokon. — A 70/71, 72/73 lapoktól kezdve a szár kereszt alakban végződik, rajta ötágú vonalcsillag. (Hasonlót láthatunk a Budapesti Egyetemi Könyvtár latin kódexjeinek kitűnő leírásában — MEZEI, LADISLAUS—BOLGÁR, AGNES: *Codices latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis*, Bp., 1961., 338. old. [88] ábra —, csak kódexünkben

A szövegek és bejegyzések tízegynéhány kéztől származnak a 15. század derekáról és második feléből, s váltakozó gondosságot tükröznek: szinte kifogástalanul másolt darabok mellett akadnak benne felületes munkával készült, törlésekkel, javításokkal zsúfolt, szinte piszkozat-jellegű részek is. Mindebből arra lehet következtetni, hogy a kódex másolása részletekben, talán tételenként történt, s ezeket csak utólag kötötték egybe.

Az első bekötőtábla belső oldalára erősen megrongálódott pergamen-lap van ragasztva, amely egy 1448-ban Poznańban kiállított oklevél végének töredékét tartalmazza; a pecsét felerősítésének helye is látható.⁶⁶ A kötés alkalmával beleillesztett *antefolium* üres és számozatlan. Az 1. oldalon a 15. század második feléből származó írással a kézirat címe olvasható azzal a megjegyzéssel, hogy a kódexet *Sędziwój* testvér ajándékozta szent Egyed *klodawai* monostorának.⁶⁷ Alább 17. századi bejegyzés közli, hogy a kéziratot *Jan Zamoyski sandomierzi* palatinus végrendeletileg a *Zamoyski-Akadémia* könyvtárára hagyta.⁶⁸ Mellette két könyvtári jelzet.⁶⁹ A kódex végéhez két pergamen-lapot kötöttek, ezeken a *gnieźnói* székesegyház 1450-ből származó leltára található.⁷⁰

Krónikánk e kódexbeli szövegét, mely a 349. oldal **bal** hasábjának 44. sorában kezdődik,⁷¹ s a 359. oldal **bal** hasábjának 28. soráig tart, gyakorlott kezű *scriptor* másolta *gótikus kurzív* kódexírással. Betűi jól olvashatók; rövidítései általában egyértelműek, könnyen feloldhatók. Egész munkája összhangban áll a 15. század második felének gyakorlatával. A fekete tintával írott címek is tőle származnak, *rubrum* nincs. A fejezetcímeket az előző *caput* szövegének folytatásaként írja, s csak az új fejezet első két sorában a fejezetkezdő nagybetű számára kihagyott négyzet:

az X felső szárai a vízszintes felé törnek.) Ez a filigrán jól látható az üresen maradt 226/227, 228/229-lapokon, előfordul a 244/245, 262/263, 308/309, 326/327 stb. lapokon is. — A 230/231—238/239-lap közt feltűnik a vonalszáron álló csillag, amelynél az X alsó szárai törnek a vízszintes felé. — A 234/235, 328/329, 342/343, 348/349, 354/355, 356/357 lapokon, amelyek részben krónikánk szövegébe esnek, torony, ill. bástya-ábrázolás szerepel, feje tetejére állított helyzetben (l. BRIQUET: i. m. 15 873. sz.; a tornyot övező karika olyan, mint a 15 876. ábrán), míg az 582/583 és 584/585. (üres) lapokon a MEZEI—BOLGÁR i. m. 363. old. [242] ábrához hasonló bástyát találunk. — Ritkábban fordul elő a kereszt és magházon nyugvó hatszirmú virág (pl. a 418/419, 458/459 lapon — l. BRIQUET: i. m. 14 546. sz. ábráján a szarát és a virágot) — és a hétszirmú virág (a 434/435 és. 456/457 lapok közt — vö. MEZEI—BOLGÁR: i. m. 331. old. [61] ábrán a szár és a virág ábrázolását). — Hármás halmon nyugvó keresztet találunk (fordított helyzetben) pl. a 490/491 lapon (vö. BRIQUET: i. m. III., 11 783. sz.). — Az 596/597 és 622/623 (üres) lap vízjegyéhez hasonlólt l. MEZEI—BOLGÁR: i. m. 350. old. [148] ábrán.

⁶⁶ Szövegét l. MALECZYŃSKI: i. m. XI. old. 3. jegyz., ill. KÜRBISÓWNA: i. m. 25. old. és 6. jegyz. — Az első szerző szerint két dokumentumról van szó: a második egy *Vitus Silesiacus* (*Wir ze Ślaska*) nevű *gnieźnói* pap ügyéről szóló feljegyzés.

⁶⁷ Vö. BIEŁOWSKI: *MPH* I. 387. old.; MALECZYŃSKI: i. m. XI. old. 4. jegyz.; KÜRBISÓWNA: i. m. 25—26. old. (a három közlés közt jelentéktelen eltérések vannak). — *Sędziwój z Czechła* 1458-ban vonult ebbe a kolostorba (magával hozva *Gnieźnóból* könyvtárát is), és 1472-ben halt meg.

⁶⁸ Szövege: MALECZYŃSKI: i. m. XI. old. 5. jegyz.; KÜRBISÓWNA: i. m. 26. old. — *Jan Zamoyski* 1659—1665 közt (haláláig) volt *sandomierzi* vajda. (Uo.)

⁶⁹ MALECZYŃSKI szerint 18—19. századi kezektől; az egyik *Br. R.*, a másik *O.1310* (i. m. XI—XII. old.); KÜRBISÓWNA *Bi R O 1310*-nek olvassa (i. m. 26. old.). Ezenkívül egy hosszúkás pecsét is található *Z Biblioteki Puławskiej XX Czartoryskich* [A Czartoryski hercegek puławyi könyvtárából], valamint egy kerek *Biblioteka XX Czartoryskich* körirattal. (Uo.)

⁷⁰ Kiadta KETRZYŃSKI: *MPH* V. 950—954. old.

⁷¹ Egy sorban az ugyanazon kéztől másolt *Rocznik Traski* utolsó szavával (*ibidem*) mintegy 3 betűnyi üres hely kihagyása után krónikánk címe következik.

alakú hely jelzi, hogy új fejezet következik.⁷² Az *iniciálék* azonban nem készültek el; helyük előtt a margón mindenütt jól látható a *rubricator* munkájának megkönnyítésére szánt, fekete tintával írt apró emlékeztető betű, mintegy a *scriptor* utasítása, hogy milyen nagybetű kívántatik. Ugyanilyen figyelemfelhívó szerepe lehet annak, hogy némely fejezet (2., 5., 7., 10. és 11.) kezdőszavának második betűjét nagybetűvel írta. Másolónk a szövegekőzti nagybetűk használatában ugyanolyan következetlenséget tanúsít, mint az alapul vett *Z* kódex *scriptora*, de nem ugyanazokat a hibákat követi el, ami arra vall, hogy a másolást nem annyira szem után, mint inkább önmagának hangosan diktálva végezte; csak a mondatkezdésekre fordított nagyobb figyelmet, míg a nevek írásában a saját, ingadozó gyakorlatát követte.

Mintapéldányával egyezik az *e* kizárólagos használatában, valamint az *u—v ambivalencia* tekintetében, bár nála a *v* határozottan előtérbe nyomul. Sűrűn alkalmazza a *w-t* is (*awiam, awo, Chrwacie, ewangelizandi, langwentem*), de az ötlet-szerűséget jól mutatja az egymás mellett előforduló *Sawam et dravam* szavak kétféle leképezése. Elégge egyöntetűen veszi igénybe ezt a jelet az *attaws, awnculum, bole:slawm, wlnerati, wlt, wltu* típusú hangcsoport visszaadására. Az *y* használatát kiszélesíti a *pya, pyetate, pyetatis* alakokkal. Az *exijt, pecijt* még megtalálható nála, de már alig fordul elő ez a jel a római számokban, amelyek elé ritkán, utánuk is csak néha tesz pontot.

A *ci, h, p* tekintetében utalunk a *Z* kódexnél elmondottakra; innen veszi át az *Astriqus* névalakot is, valamint az *inbuta, inponas, inposuit, inpunitum, subcubuit* hasonlatlan formákat. Kedveli a *k-t*, olykor még túlzásokra is ragadtatja magát (*karinis*). A kettőzött mássalhangzók egyikének elhagyása tekintetében a közös példákat (*Apropinquante, comutaturus, disvaderet, excomunicacioni, retulisset*) jócskán megtoldja (*comisit, comisso, decolari, insurexerint, oppresit, perteritus, resureccionem, sagitarij, solempnitas, surexissent, tyranide* stb.). A felesleges *geminiat*ókat mind átveszi, és körüket bővíti (*allexandri, anteferrendam, Colummanni* — de akad *Columan* is —, *littus, nonccupabatur*). Polonizmusnak látszik a *ffacta, ffilij, Jlititeris* a nagy kezdőbetű jelzésére.

Másolónk gyorsan dolgozhatott, legalábbis erre vall, hogy *Z* hibáit rendre átveszi, s ezeket számos új elírással tetézi,⁷³ amelyek közül csak keveset vett észre,

⁷² Egyetlen helyen hagyott ki 3 sor magasságú négyzetet az *iniciálénak*: a 351. oldal jobb hasábján alján, a 4. fejezet címe után, de ezt az indokolta, hogy az *utolsó* 3 sorról volt szó. — A 7. fejezet címét (C 354 bal_{34–36}) *Z*-hez hasonlóan (93^r bal_{37–39}) a hasáb jobboldalán 3 felsorba rendezte, míg a baloldali felsorokban a 6. fejezet szövegének vége, ill. a 7. fejezet eleje található.

⁷³ Ismét csak azokat közlöm, amelyek az *SRH II.* kritikai apparátusából kimaradtak, vagy hibásan szerepelnek benne. Így pl. *que tradiderant — quem tradiderant* helyett (C 351 bal₆ ~ *SRH II.* 303₁₀): az *e* fölött elmaradt a rövidítésjel; *fugierunt — fugerunt* h. (C 351 bal₈ ~ *SRH II.* 303₁₁): a középkorban igen gyakori hibatípus; *applauit — appellauit* h. (C 351 jobb₁ ~ *SRH II.* 304₅); *Constitinopolitano — Constantinopolitano* h. (C 351 jobb₁₉ ~ *SRH II.* 304_{15–16}); *Virum suum christum convertere — virum suum ad Christum convertere* h. (C 351 jobb₃₀ ~ *SRH II.* 305_{5–6,35}): a *DEÉR* által elhagyottnak jelzett *suum* viszont megtalálható *C*-ben; *celicus — celitus* h. (C 351 jobb₄₄ ~ *SRH II.* 305₁₆); *assessum — assensum* h. (C 352 bal₁₇ ~ *SRH II.* 306₃); *Post he — Post hec* h. (C 352 jobb₇ ~ *SRH II.* 307₂; *DEÉR* nem jelzi); *non uelle christianitati — nouelle christianitati* h. (C 352 jobb_{16–17} ~ *SRH II.* 307₁₁); *cristianam — christianam* h. (C 352 jobb₂₁ ~ *SRH II.* 307₁₅); *corona — coronam* h. (C 352 jobb₃₂ ~ *SRH II.* 307₂₃); *preparare fecisti — preparari fecisti* h. (C 353 bal₁ ~ *SRH II.* 308₁₀); *et non credentes dictis prophetarum sanctorum — et non credentes dictis propheciaram sanctorum* h. (C 353 bal_{20–21} = *SRH II.* 308_{22–23}); *DEÉR* a *Z* kódex korrekt rövidítését éppoly rosszul oldotta fel, mint a *C* kódex másolója; *generacionem eorum sequenti — generacioni eorum sequenti* h. (C 353 bal₂₆ ~ *SRH II.* 308₂₆); *strigonensis — a Z*-ben szereplő és szokásosabb *Strigoniensis* h. (C 353 bal₃₂ ~ *SRH II.* 308₃₀ és utána passim);

és helyesbített saját kezüleg.⁷⁴ Persze akad rá példa, hogy *scriptor*unk kijavítja mintapéldányának egy-egy nyilvánvaló helyesírási hibáját,⁷⁵ de csak ritkán képes Z nehezebben megfeyjthető, értelemzavaró elírásait szerencsés kézzel korrigálni.⁷⁶

littis — *litteris* h. (C 353 bal₄₂ ~ SRH II. 308₃₉): elmaradt a rövidítésjel; *preuilegiatē* — *priuilegiatē* h. (C 353 bal₄₃₋₄₄ ~ SRH II. 309₁): rossz abbreviatura; *et comunicacionis nodo* — *excommunicacionis nodo* h. (C 353 bal₄₄ ~ SRH II. 309₁); *avuculi* — *avunculi* h. (C 353 jobb₅ ~ SRH II. 309₁₀): az *n* rövidítésjele elmaradt; *conuertit et* — *conuertit et* h. (C 353 jobb₃₂ ~ SRH II. 309_{28,46}): az *et* jelét ugyan utólag szúrta be, de nem hagyta el, mint DEÉR tévesen közli; *avuculum* — *avunculum* h. (C 353 jobb₃₄ ~ SRH II. 309₂₉); *supra mare* — *super mare* h. (C 353 jobb₄₈ ~ SRH II. 309₃₈); *presidijs et vineis* — *predijs et vineis* h. (C 355 bal₂₇₋₂₈ ~ SRH II. 312₂₂); *manifestum* — *manifestatum* h. (C 355 jobb₂₀ ~ SRH II. 313₁₈); *pre preces* — *per preces* h. (C 355 jobb₄₇ ~ SRH II. 313₃₈): rossz rövidítésjelet használt; *fuissent* — *fuissent* h. (C 356 bal₁₋₂ ~ SRH II. 314₅); *per magnum pudorem* — *permagnum pudorem* h. (C 356 bal₃ ~ SRH II. 314₆₋₇); *relexauit* — *relaxauit* h. (C 356 bal₂₄ ~ SRH II. 314₂₄); *tribulacioes* — *tribulaciones* h. (C 356 bal₃₂ ~ SRH II. 314₃₁): elmaradt a rövidítésjel; *guem* — *grauem* h. (C 356 jobb₁ ~ SRH II. 315₆): szintén; *seperarentur* — *separarentur* h. (C 356 jobb₉ ~ SRH II. 315₁₂): DEÉR *separentur*-nak olvassa; *qui infirmitate* — *qui in infirmitate* h. (C 357 bal₄₈ ~ SRH II. 317₁₀); *depredebatur* — *depredabatur* h. (C 357 jobb₅₁ ~ SRH II. 318₁₂); *Hijs itaque peractis* — *Hijs ita peractis* h. (C 358 jobb₅ ~ SRH II. 319₁₃); *dux dux recessit* (C 358 jobb₁₇ ~ SRH II. 319₂₀: DEÉR nem közli); a felesleges egyik *dux*-ot nem törölte; *Hinc autem deo dedicatus erat* — *Hic autem deo dedicatus erat* h. (C 358 jobb₄₂₋₄₃ ~ SRH II. 320₈₋₉); *sicud* — *sicut* h. (C 358 jobb₄₈ ~ SRH II. 320₁₃); *stennuus* — *strenuus* h. (C 359 bal₂₄ ~ SRH II. 320₂₇).

⁷⁴ Így a 349 jobb₃₅ sorban eredetileg *litwania*-t írt, majd a szövégi *a*-t kihúzta, s így állította elő a *litwam* alakot, melyet DEÉR (SRH II. 301₃₇) tévesen *Litivan*-nak olvas; *ueniens tentoria fixit* (C 349 jobb₄₇₋₄₈ = SRH II. 301₁₁): az első két szó közt 3 betű törölve — valószínűleg egy *ipa* [= *tempora*] rövidítést deleált; *Quod cum uidisset quidam paganus gladio caput eius sancta cordula* (C 350 bal₃₈₋₃₉ = SRH II. 302_{1-2,30}): másolónk szeme 4 sorral lejjebb tévedt a Z kódexben, ahol a 2. fejezt zárómondata szintén a *Quod cum uidisset* szavakkal kezdődik, de azután észrevette a hibát, és pontozott aláhúzással törölte a téves szavakat; *Columen* (C 351 jobb₈ = SRH II. 304₉): kijavította *Columan*-ra; *Proterea* (C 352 bal₂₉ ~ SRH II. 306₁₄₋₁₅): a rossz helyre tett rövidítésjelet kijavította *Preterea*-ra — a DEÉR által közölt *Propterea* egyik kéziratban sem olvasható; *deserans* (C 352 jobb₁₀ = SRH II. 307₄): igen csúnyán javítva *deserens*-re; *diuina comouente gracia clemencia* (C 352 jobb₁₂₋₁₃ ~ SRH II. 307₇): a hibás *gracia*-t törölte ugyan, és helyébe a Z-ben olvasható *clemencia*-t írta, de a *comouente*-t nem javította [helyesen: *commonente*]; *corona*[m] *egregie operis* (C 352 jobb₃₂ ~ SRH II. 307₂₃₋₂₄): javítva *egregij*-re, de a *corona* javítatlanul maradt; *sine contristacione cocertacione* (C 353 bal₃₋₄ ~ SRH II. 308_{12,42}): a *contristacione*-t törölte ugyan, de a javított szóban az *n* rövidítésjelet (*concertacione*) már elfelejtette kitenni; *angelus* (C 353 bal₃₀ = SRH II. 308₂₈): elsőnek *anelus*-t írt, majd az *l*-ből csúnya *g*-t fabrikált; *regijra regirabant* (C 354 jobb₉ = SRH II. 311_{3,28}); *ffacta autem processione* (C 354 jobb₃₂ = SRH II. 311₁₄₋₁₅): a törlés téves, mert a szó helyes és szükséges; *habeat* (C 355 bal₂₁ = SRH II. 312₁₇): javítva a Z-ben olvasható *habebat* alakra; *in iuna iurias* (C 355 jobb₃₂ = SRH II. 313_{27,44}); *sollitudine* (C 356 bal₆ = SRH II. 314₉): a *ci* szótagot utólag föléírta, s a margóra is kiírta, kétszer is felhívva a figyelmet a korrekt *sollitudine* alakra; *disposicionem* (C 356 bal₇ = SRH II. 314₁₀): csúnyán javítva *disposicionum*-ra; *accorsis* (C 356 jobb₄₄ = SRH II. 316₅): ügyetlenül *accersitis*-re átírva; *invgi precepit pecijt* (C 357 bal₁₆ ~ SRH II. 316_{23,36}): DEÉR jegyzetbeli *precepit* olvasata a törölt szó esetében téves; *regnabat in po vngaria* (C 357 jobb₄₆₋₄₇ = SRH II. 318₉): először nyilván a *polonia* szóra lendült tolla; *alumpnij* (C 358 bal₂ = SRH II. 318₁₆): a felesleges *j*-t törölte; *morte morte mortua est* (C 358 bal₄₇ = SRH II. 319₉); *Vº. anno sue sine liberis* (C 359 bal₃₋₄ = SRH II. 320₁₆).

⁷⁵ Pl. *abbellum* → *ad bellum* (Z 90^r bal₃₁ → C 349 jobb₂₅ = SRH II. 300_{10,13}). Vagy a 7. fejezt nyelvtanilag hibás címének kiigazítása esetében: *De congressione rege vngarie cum polonie rege* (Z 93^r bal₃₇₋₃₉ = SRH II. 310₂₅ → C 354 bal₃₄₋₃₆), ahol a hibás első *rege* szót C *scriptora* tisztán olvasható *-is* rövidítéssel *regis*-re helyesbíti.

⁷⁶ Pl. *pontificalibus campis et infulis ornatis* — *pontificalibus cappis et infulis ornatis* (Z 93^r jobb₃₇₋₃₈ → C 354 jobb₂₄₋₂₅ = SRH II. 311_{10-11,27}): a szövegösszefüggésből nem volt nehéz felismerni — főként egyházi személynek —, hogy csak papi ruhadarabról és nem mezőről lehet szó!

B) A C szövegének provenienciája

A kódex minden bizonnyal *Sędziwój z Czechła* rendelkezésre készült, valószínűleg részletekben: a nagylengyelországi évkönyv másolását — a végén található megjegyzés szerint — 1456-ban fejezték be; a keresztesek aktái 1466 körülre datálhatók; végül *Długosz* a *Historia Polonica* írása közben merített az ún. *Rocznik Sędziwoja*-ból, amely csak ebben a kéziratban őrződött meg. A kódex *Sędziwój z Czechła* 1472-ben bekövetkezett halálakor kerülhetett a *klodawai* kolostor tulajdonába: ekkor tehát feltételezhetőleg már tartalmazta mai állagát.⁷⁷

Krónikánk szövege mellett itt is találunk későbbi marginális bejegyzéseket. A 349. oldal tetejére modern kézzel krónikánk címét írták fel. A jobb hasáb 13–16. sora mellé⁷⁸ közel egykorú, ötsoros bejegyzést eszközöltek: *Aquilla: rex: primus: hunga: rie*. A 350. oldal jobb hasábjának margójára, kb. a 38–42. sorok magasságában⁷⁹ talán ugyanez a kéz odaírta: *Aquiley[a]: construct[a]: est ab a[a]: rege*. A hiányzó három [a]-t a kódex bekötésekor vághatták le a lapszéllal együtt. Mivel feltételezhető, hogy a kötetlen kéziratot nem használták, e későbbi bejegyzést a már bekötött kódex margójára írhatták csak, tehát a jelenlegi kötés legalább a második (szerény véleményünk szerint). Az első két sorból mindössze egy-egy betű hiányzik; a 3. sor végén *Aquila—Attila* neve ennél fogva csakis *a^a* alakban lehetett rövidítve, mert bármely más rövidítési mód használata esetén jóval szélesebb papírcsik levágását kellene feltételeznünk a könyvkötő részéről, ami az első két sor egészen csekély károsodása miatt nem valószínű.

A 351. oldal jobb margóján, a 25–33. sorok magasságában⁸⁰ 12 soros, erősen rövidített, sértetlen bejegyzést találunk: *Attley: tha du: cissa: Crac.: conuertit: primo ad: fidem re: gem hun: garie: suum: Ma: ritum*. A 352. oldal bal columnájában, a 30. sorban szövegünk az *Adleidam* névalakot hozza.⁸¹ Egy alkalmi glosszátor a margón kijavította *Athleidam*-ra.

Ha ezeket a marginális bejegyzéseket összevetjük a Z kódex fentebb ismertetett széljegyzeteivel,⁸² nem fedezhetünk fel szövegbeli egyezést közöttük. Ebből minden valószínűség szerint az következik, hogy amikor Z-ből másolták a C-t, Z-ben még nem voltak lapszéli beírások (legalábbis krónikánk szövege mellett), s mindkét kódex itteni bejegyzései később, egymástól függetlenül keletkeztek.

Általánosan elfogadott tény, hogy a magyar–lengyel krónikának a *Czartoryski*-kódexben található szövegét a *Zamoyski*-kódexéről másolták le. Ezt a közös hibák bősége⁸³ igazolja. De ilyenkor mindig felmerülhet a kétség:

⁷⁷ Minderre J. MALECZYŃSKI: i. m. XII–XIII. old. — KÜRBISÓWNA határozottan kiemeli, hogy a kódex anyagának jelentős része feltétlenül nagylengyelországi (*gnieźno*) eredetre vall. Ez összhangban áll azzal a megállapítással, hogy a törzsanyag zömét *Sędziwój z Czechła* *gnieźno*i kanonoksága alatt másolták be kéziratunkba.

⁷⁸ *Cum autem rex eorum, qui aquila — hominumque et animalium* (vö. SRH II. 300_{3–5}).

⁷⁹ *...ciuitatem nouam edificauit — nomen sumpsit* (vö. SRH II. 303_{1–3}).

⁸⁰ *...de regione polonie de Ciuitate cracouia — blandis et mellicis alloquens* (vö. SRH II. 305_{2–7}).

⁸¹ Vö. SRH II. 306₁₅.

⁸² L. fentebb, 22. old.

⁸³ Pl. *oppigriciam* — *ob pigriciam* helyett (Z 90^r bal₃₇ = C 349 jobb₃₁ = SRH II. 301_{1,35}); *de tuis collegijs* — *de tuis collegis* h. (Z 90^r jobb₃₆ = C 350 bal_{20–21} = SRH II. 301₂₅); *lombordiam* — *Lombardiam* h. (Z 90^v bal₂₇ = C 350 jobb₅ ~ SRH II. 302₁₁); *Terram* — *terram* h. (Z 90^v bal₃₀ = C 350 jobb₉ ~ SRH II. 302₁₂); *Vnde* — *vnde* h. (Z 90^v jobb₂₄ = C 350 jobb₄₁ ~ SRH II. 303₂); *filij sui Colummanni* (Z 91^r jobb₁₂ = C 351 jobb₁₃ ~ SRH II. 304₁₂); *ritibus sacrilegijs* — *ritibus sacrilegis* h. (Z 91^v bal_{6–7} = C 351 jobb₄₉ = SRH II. 305_{20–21}); *spiritali* — *spirituali* h. (Z 91^v bal₂₁ = C 352 bal₁₃ = SRH II. 305_{33,34}); *antitistem* — *antistitem* h. (Z 92^r bal₃ = C 352 jobb₂₂ = SRH II. 307_{16,32}); *Idcirco* — *idcirco* h. (Z 92^r bal₂₃ = C 352 jobb_{35–36} ~ SRH II. 307₂₇); *herbuis super*—

vajon e megegyező hibák nem úgy keletkeztek-e, hogy mindkét *scriptor* egy — azóta már elveszett — közös forrást másolt, s ennek hibái kerültek át a két, egymástól függetlenül készült másolatba,⁸⁴ hogy azután a közös hibákat ki-ki a maga egyedi tévedéseivel tetézte? E kétely elhárítására néhány olyan példát fogunk felsorakoztatni, amelyek — ha külön-külön esetleg nem is, de csokorra fogva — igazolhatják a Z és C kódexbeli szövegek közvetlen genetikus kapcsolatát.

Említettük, hogy a Z 92. lapján felül hosszú, majdnem függőleges szakadás van, amelyet tintával bekereteztek, és írás közben gondosan átugrottak.⁸⁵ A *verso jobb* hasábjának tetején emiatt a szöveg így helyezkedik el:⁸⁶

[Non dubitet tua religio de dei misericordia, nec putet a]

[1]	uobis	deum omnino
[2]	recessisse,	et uestram christianam
[3]	gentem ob	liuioni dedisse
[4]	si nepotem	ducis tui ste =
[5]	phanum in regem	genti ungaro =
[6]	rum que ferox et in	domita est christiani =
[7]	tas, coronare	et dyademate
[8]	honorare per	angelum sanctum
[9]	suum, michi in uisio	ne precepit. ⁸⁷

fluis — herbis superfluis h., amire C csak utólag javította (Z 92^r jobb₁₃₋₁₄ — C 353 bal₁₀ ~ SRH II. 308₁₆); *obuiam... obuiam exijt* (Z 93^r bal₃₋₄ = C 354 bal₂₋₃ = SRH II. 310₃₋₄); *presulem Strigonie* (Z 93^r jobb₁₂ = C 354 bal₄₇₋₄₈ ~ SRH II. 310_{33,39}): nem hibás, csak ritka alak, s e helyen mindkét kódexben így fordul elő, tehát DEÉR téved; *in honore — in honorem* h. (Z 93^r jobb₃₂ = C 354 jobb₁₈ ~ SRH II. 311₇); *ueredauum*, ill. *veredanum* — *veredarium* h. (Z 94^r bal₁₀ = C 355 jobb₈ ~ SRH II. 313_{7,40}): a *Hartvik*-legendából származó ritka szóval (l. SRH II. 423₈) egyik másoló sem tudott mit kezdeni; *ad albam transsiluana — ad Albam Transsiluanam* h. (Z 94^r bal₁₁₋₁₂ = C 355 jobb₉₋₁₀ ~ SRH II. 313₈); *tale prorupit in uocem — talem prorupit in uocem* h. (Z 94^r bal₃₅ = C 355 jobb₃₃ = SRH II. 313₂₇₋₂₈: DEÉR nem javítja); *Quem diucius — Cumque diucius* h. (Z 94^v bal₂ = C 356 bal₂₀ = SRH II. 314₂₁: DEÉR nem javítja) — erre a hibára alább visszatérünk; *in faciem sue — infancie sue* h. (Z 94^v bal₂₃ = C 356 bal₃₉ ~ SRH II. 314₃₇); *mesticiam abortam — mesticiam abortam* h. (Z 94^v bal₂₅ = C 356 bal₄₀₋₄₁ ~ SRH II. 314₃₈₋₃₉); *impetrare — imperare* h. (Z 94^v bal₃₄₋₃₅ = C 356 bal₄₉₋₅₀ ~ SRH II. 315_{5,34}): DEÉR téved, mert C is így hozza; *certain reget — terram reget* h. (Z 95^r bal₁₇ = C 356 jobb₅₂ = SRH II. 316_{10,34}); *audiuit animam sancti stephani in celum deferentem per angelorum choros et laudantes dominum* (Z 95^r jobb₁₅₋₁₈ = C 357 bal₃₅₋₃₈ = SRH II. 317₂₋₄: DEÉR nem javítja): valószínűleg az archetypusra visszamenő contaminatio; *duci henrici — duci Henrico* h. (Z 95^v bal₃₋₄ = C 357 jobb₁₂ = SRH II. 317_{20,32}); *fugierunt — fugerunt* h. (Z 95^v bal₂₈ = C 357 jobb₃₂ = SRH II. 317₃₁: DEÉR nem javítja); *vngariam — in Vngariam* h. (a 13. fejezet címében: Z 95^v jobb₁₁ = C 357 jobb₅₄ = SRH II. 318₁₄: DEÉR nem javítja); *Ladyslay*, ill. *ladyslaj* (Z 96^r jobb₃₇ = C 358 jobb₄₉ ~ SRH II. 320₁₃).

⁸⁴ Pl. ebben a mondatban: *benigne Crucem insuper ferenda regi uelud in signum apostolatus misit* (Z 92^v bal₅₋₇ = C 353 bal₄₀₋₄₁ ~ SRH II. 308₃₆₋₃₈) három különös egyezést is találunk Z és C között: a *Crucem* nagybetűs kezdését, a hibás *ferenda* (recte: *ferendam*) alakot, valamint a *uelud* formát. Ezekből nagy valószínűséggel lehetne arra következtetni, hogy C Z-t másolta. De ha C ennnyire „pontosan” másolja a hibákat, nem tételezhetünk fel hasonló „pontosságot” Z-ről is? Elvileg bizony könnyen lehetséges volna, hogy mindkettő külön-külön másolta le híven egy harmadik kézirat hibáit.

⁸⁵ L. fentebb, 18. jegyz.

⁸⁶ A függőleges vonallal a szakadást jelképeztük, a szögletes zárójel pedig a mondat elejét tartalmazza a bal hasáb aljáról. A felsorok egyrészt a különböző rövidítések feloldása miatt lettek itt eltérő hosszúságúak, másrészt mert a szakadás felfelé kissé balra hajlik el.

⁸⁷ Vö. SRH II. 309₁₉₋₂₄.

Ugyanez a szövegrész a *Czartoryski-kódex*ben értelmetlenné csonkultan található: *Non dubitet tua religio de dei misericordia nec putet a uobis deum omnino recessisse et vestram christianam gentem ob ducis tui stephani in regem genti ungarorum que ferox et indomita est christianitas coronare et dyademate honorare per angelum sanctum suum michi in uisione precepit.*⁸⁸ A két szöveg összevetésével nem nehéz megállapítani, hogy C másolója a Z kódex 3. sorának első felét még pontosan leírta, de amikor tekintete átugrott a szakadáson, egy sorral lejjebb tévedt, és a 4. sor második felével folytatta szövegét. Így lett nála az *obliuioni* szó elejéből *ob* praepositio (amelyhez nem találunk accusativust). A *stephani* alak egyszerű paleográfiai tévedés: Z-ben a név *stephm̄*-nak van rövidítve, és a gótikus m-et C másolója ni-nek olvasta, amit nyilván még csak ösztönzött az előtte álló *ducis tui* genitivus is. A kihagyás következtében amúgy is értelmetlenné vált mondat másolása közben nem gondolt arra sem, hogy a pápa e vigasztaló szavakat a lengyel követnek mondja, miután a neki ígért koronát a magyarok nyerték el. A *dux tuus* tehát a helyes szövegben *Mescho*, nem pedig *István* (akit egyébként krónikánk *Mescho* unokaöccsének tart). Sortévesztés persze másolás közben bárhol előfordulhat — főként sor- és oldalváltásnál, itt azonban a *fissura* ördöge úgy tréfálta meg scriptorunkat, hogy tévedése erős bizonyossággá vált kezünkben, hiszen felettébb valószínűtlen, hogy valamely más kódexből másolva pontosan ugyanezen a helyen akadt volna olyan zavaró mozzanat, amely figyelmét éppen ilyen következménnyel zökkenti ki.

A Z kódex ugyanezen oszlopában alább ezt olvashatjuk:

[10]	<i>Vobis autem ad</i>	<i>honorem et gloriam</i>
[11]	<i>fecit dominus, quia</i>	
[12]	<i>que soror est princi</i>	
[13]	<i>domini tui, ad fidem christianam uirum</i>	
[14]	<i>suum ducem ungarorum yesse cum exerci =</i>	
[15]	<i>tu suo, prudentissima allocucione</i>	
[16]	<i>conuertit... stb.</i> ⁸⁹	

A C kódex ismét elhagy néhány szót, miáltal a mondat összefüggéstelenné válik: *Vobis autem ad honorem et gloriam fecit dominus quia per matrem suam que soror est principis polonorum suum ducem ungarorum yesse cum exercitu suo prudentissima allocucione conuerti[t]...*⁹⁰ Itt másolónk átugrotta a Z egész 13. sorát.

Krónikánk bővebb szövegváltozatának utolsó fejezetében fel vannak sorolva Béla király fiai. Lászlóról a C kódexben ezt olvassuk: *Quintum vero peperit et vocauit eum ladislaum. Hinc autem deo dedicatus erat.*⁹¹ Itt a *Hinc* értelmetlen: *Hic*-et várnánk. És valóban, a Z kódex ezt hozza.⁹² Z-ben éppen a *Hic* i-betűje felett helyezkedik el az előző sorban a *peperit* szó; ezt a másoló teljesen szabályosan úgy rövidítette, hogy a második p szárát alul kis vízszintes vonással áthúzta. A vonalka a p talpára sikeredett. A C másolója nem ellenőrizte, hogy ez a rövidítésjel az előző sorhoz tartozik, és „per”-t jelent, hanem mivel a *Hic* i-je fölött látta, ugyancsak szabályosan *Hinc*-nek oldotta fel.

⁸⁸ C 353 jobb₂₀₋₂₇. DEÉR a *Stephani* változatot nem veszi észre (vö. SRH II. 309₂₁).

⁸⁹ Vö. SRH II. 309₂₄₋₂₈.

⁹⁰ C 353 jobb₂₇₋₃₂.

⁹¹ C 358 jobb₄₁₋₄₃ ~ SRH II. 320₇₋₉: DEÉR a *Hinc* variánst jegyzetben sem említi.

⁹² Z 96_r jobb₂₈.

Utolsó érvként megjegyezhető, hogy a C kódexben olvasható fejezetcímek pontosan megegyeznek a Z fejezetcímeivel,⁹³ amelyekről fentebb arra a következtetésre jutottunk, hogy nem származhatnak az eredeti szövegből. Így pl. C átveszi a 3. fejezet *De victoria Atyle regis* címét, míg a szövegben maga is következetesen az *Aquila* alakot hagyományozza. Minthogy ez az ellentmondás nem lehetett az archetypus sajátosága, hanem csakis a Z családjáé, meglelte legalábbis alátámasztja C idetartozását.

A fentiek talán a közös hibáknál is nyomósabb érvet szolgáltathatnak annak igazolásához, hogy C *scriptora* közvetlenül Z-t másolta, munkája közben számos új hibát is ejtve.

A Czartoryski-kódex további sorsát az évszázadok homálya fedi. Nem tudni, hogyan és mikor, milyen közbeeső állomásokon keresztül jutott a Zamoyskiak birtokába, akinnél 1665-ben találjuk, amikor a Zamoyski-Akadémia tulajdonába megy át.⁹⁴ Újrafelfedezője valószínűleg JOACHIM LELEWEL volt, aki 1811-ben, *lucki* tartózkodása alatt áttanulmányozta a kódexet (amelyet TADEUSZ CZACKI, a neves kéziratgyűjtő bocsátott rendelkezésére *porycki* könyvtárából), és kimásolta belőle krónikánk szövegét; e sebtében készült, pontatlan másolat alapján — további hibákkal tüzdelten — publikálta elsőként KOWNACKI 1823-ban. BANDTKIE *Anonymus Gallus* művének kiadásához (1824) szintén felhasználta kódexünket. CZACKI halála után gyűjteményét a Czartoryskiak vásárolták meg; feltehetőleg ekkor került a kézirat *puławy* könyvtárukba. A novemberi felkelés (1830–1831) bukása után az itt őrzött ritkaságok nagy részét elmenekítették a cári megszállás alatt álló területről. Kódexünk is CZARTORYSKI ÁDÁM herceg párizsi könyvtárába került. A párizsi gyűjteményt 1873-ban szállították vissza Krakkóba: itt nyert végleges elhelyezést a Czartoryski Múzeum könyvtára, amely *Sędziwój z Czechla* sokat hányódott kódexét is őrzi.⁹⁵

3. A varsói 83. számú Krasiński-kódex

Ezt a kéziratot a Krasiński-alapítvány varsói könyvtárában (*Biblioteka Ordynacji Krasińskich*) őrizték; sajnos, a második világháborúban megsemmisült.⁹⁶ Sem másolata, sem kiadása nincs a benne hagyományozott szövegnek, így pusztán

⁹³ Eltekintve pl. attól, hogy mindjárt a címből kifejejtette a *Cronica* szót: *Incipit vngarorum iuncta et mixta* stb. (C 349 bal₄₄–45).

⁹⁴ L. fentebb (25. old. és 68. jegyz.) a Jan Zamoyski végrendeletére utaló bejegyzést.

⁹⁵ A fentiekre l. KOWNACKI, HIPOLIT: *Kronika wegierska na początku wieku XII*. [= Magyar krónika a XII. század elejéről], Warszawa, 1823., VIII. old.; BIELOWSKI: *MPH* I. 387. old.; PILAT: uo. 494. old.; KĘTRZYŃSKI: i. m. I. old.; MALECZYŃSKI: i. m. XIII. old.; PLEZIA, MARIAN: *Podstawy do nowego wydania kroniki Kadłubka* [= Kadłubek krónikája új kiadásának alapjai], megjelent az *Od Arystotelesa do „Złotej legendy”* [= Arisztotelészről a Legenda aurea-ig] c. gyűjteményében, Warszawa, 1958., 352. old. — KOWNACKI szerint LELEWEL a kódexet a *puławy* könyvtárban fedezte fel, tehát már ekkor a Czartoryskiak tulajdonában lett volna, KĘTRZYŃSKI viszont, amelletttör lándzsát, hogy TADEUSZ CZACKI *porycki* könyvtárából kapta a kéziratot. Ha ez így van, akkor a kódex 1813 körül juthatott a Czartoryskiak birtokába: TADEUSZ CZACKI gróf ugyanis ebben az évben halt meg. KOWNACKI ez esetben a saját kiadása időpontjában (1823) fennállott tulajdonviszonyt vetítette vissza 1811-re. — CZARTORYSKI ÁDÁM herceg — közel 30 éves párizsi emigráció után — 1861-ben halt meg Franciaországban. BIELOWSKI a hivatkozott helyen; az *MPH* *Anonymus Gallus*-kiadása előszavában említi, hogy az idő tájt (tehát a múlt század 60-as éveinek elején) a kézirat a herceg párizsi könyvtárában volt. Külföldre kerülésének körülményeire l. PLEZIA id. helyét.

⁹⁶ A varsói egykori Krasiński-palotát azóta eredeti alakjában helyreállították; 1958 őszén, amikor Varsóban jártam, a teljesen kiégett épület restaurációja már előrehaladott állapotban volt, s a Biblioteka Narodowa kézirtára az újjávarázsolt termekben működött.

a szűkszavú leírásokra vagyunk utalva.⁹⁷ Amikor BIEŁOWSKI e kódexből kiadta az ún. *Krasiński-évkönyvet* (*Rocznik Krasińskich*), még nem volt jelzete, és 167 lapir-lapot tartalmazott.⁹⁸

Krónikánk e kódexbeli szövegéről érdemi megjegyzést egyedül DAVID tesz: szerinte a Z és C kódexben megőrzött bővebb változat egy rövid töredéke volt.⁹⁹

4. A wroclawi I.818. számú Ossoliński-kódex [W]

Az *Ossoliński*-alapítvány wroclawi könyvtárában (*Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*) őrzött 15. századi papírkódex, 19. századi kötésben.¹⁰⁰ Kétféle *paginatio*ja — tintával és ceruzával — nem egyezik. Leírója szerint 181 lapot tartalmaz; írása 15. századi.¹⁰¹

A kódex vége felé¹⁰² *Incipit uita beati Stephani Regis Vngarorum* címmel, a lap tetején krónikánk hosszabb változatának bevezetése található. A töredék mindössze 9 soros, az *ad fidem catholicam* szavakkal¹⁰³ mondat közben szakad meg: utána az oldal végig üres, tehát a másoló nyilván abbahagyta munkáját. A cím első két szavát piros tintával aláhúzták. *Iniciále* nincs, a szöveg egyszerű nagybetűvel kezdődik. Ellenben előtte ugyanazt a ¶ jelet (*paragraphus*) találjuk, amely a Z kódexben oly gyakran — bár épp ezen a helyen nem — fordul elő.

Helyesírására (éppen rövidsége miatt) csak néhány jellemzőbb példát hozhatunk: *resureccionem, proueniens, wlt, Vngarorum, sclauonia, erumpnas* stb.

KĘTRZYŃSKI egy István-legenda (nyilván a *maior*, vagy a *Hartvik*-féle) kezdetének vélte, ami annál furcsább, mert róla elmondható, hogy behatóan ismerte krónikánk mindkét változatát; még az sem tűnt fel neki, hogy a szöveg Magyarországot *Sclauoniának* nevezi, ami az István-legendákban nem fordul elő, de a magyar–lengyel krónikának egyik sajátossága. Így adódhatott az a különös eset, hogy több mint 60 év elteltével a jelen sorokban kell rámutatnunk krónikánk egy mindedig „felfedezetlen”, töredékes szövegpéldányára.

Annak eldöntése, hogy ezt a fragmentumot a ma ismert bővebb szövegek (tehát a Z és C) egyikéről másolták-e, éppen csekély terjedelme miatt eléggé nehéz feladat. Válaszunk azonban inkább tagadó. Mindenekelőtt a töredék címe nem egyezik a Z–C-család egészen jellegzetes megfogalmazásával.¹⁰⁴ Némiképp eltérő

⁹⁷ Vö. PULASKI, FRANCISZEK: *Opis 815 rękopisów Biblioteki Ordynacji Krasińskich* [= Leírás a Krasiński-alapítvány könyvtárának 815 kéziratáról], Warszawa, 1915., 78–83. old.

⁹⁸ MPH III. 127. old.

⁹⁹ I. m. 29. old. 2. jegyz. E közlés filológiai hitelét azonban gyengíti egy ugyanitt olvasható téves megállapítása, hogy ti. a C kódexet *Santko de Czekel másolta* 1460 körül. Fentebb láttuk ugyanis, hogy a *Sedziwój z Czechła* kódexét sok kéz másolta. Persze, ettől a kis tévedéstől még elképzelhető, hogy DAVID valóban megnézte — és helyesen értékelte — a *Krasiński*-kódex szövegét.

¹⁰⁰ A kötés mérete: 22,5×15,5 cm, a lapoké 21,5×15,3 cm.

¹⁰¹ KĘTRZYŃSKI, WOJCIECH: *Katalog rękopisów Biblioteki Zakładu Nar. im. Ossolińskich* (*Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Ossolinianae Leopoliensis*) III., Lwów, 1898., 269–270. old.

¹⁰² A tintával írt számozás szerint a fol. 177 versóján, a ceruza-számozás szerint a 176^v-n.

¹⁰³ Vö. SRH II. 300₁.

¹⁰⁴ Még ha feltételeznők is, hogy a másoló lerövidítette a címet, elhagyva a magyar és lengyel krónika elegyítésére utaló szavakat, fentmarad az a probléma, hogy a Z C címfeliratának *et uita sancti stephani* kifejezésével szemben W *beatus*-nak nevezi Istvánt. Mindenesetre: a krónika kialakulását vizsgálva ezt a töredéket — éppen a bővebb változatra jellemző bevezetése és a rövidebb változathoz hasonló címe miatt — nem hagyhatjuk figyelmen kívül.

továbbá az *interpunctio* és a nagybetűk használata, bár ezeknek különösebb jelentőséget nem tulajdoníthatunk. Végül találunk egy-két apróbb, stílári különbséget is.¹⁰⁵

A megsemmisült *Krasiński*- és az egészen töredékes *W* kódex tehát — más okból — nem vihet közelebb bennünket a szövegkritikai kérdések megoldásához. Jelentőségük nem is ebben rejlik, hanem inkább abban, hogy rávilágítanak egy fontos momentumra: a magyar–lengyel krónika különböző változatainak kéziratai valamikor sokkal népesebb családokat alkothattak, mint ma. Ez a tény arra vall, hogy a benne feldolgozott tárgykör Lengyelországban szélesebb érdeklődésre talált, bizonyos fokú népszerűsége tette szert. Az érdeklődés azon is lemérhető, hogy krónikánk nem jelentéktelen befolyást gyakorolt a középkori lengyel források egy meghatározott csoportjára, amit viszont nyilván elősegített a könnyebb hozzáférhetőség, miután több példányban forgott kézen.

5. A rövidebb változat kézirata [O]

A *wrocław*i *Ossolineum* II. 1944. számú, 15. századi papírkódexét az alábbiakban részletesebben fogjuk tárgyalni. Figyelmünkre ugyanis nemcsak azzal szolgál rá, hogy a magyar–lengyel krónika rövidebb változatának egyetlen fennmaradt szövegét tartalmazza, hanem talán még ennél is fontosabbnak kell ítélnünk a kézirat egyéb, eddig még kellően ki nem aknázott, magyar érdekelt-ségű részeit. A bővebb ismertetés azért is szükségesnek látszik, mert alaposabb leírás erről a kéziratról nem készült.¹⁰⁶

A) Az O kódex leírása

A kódexet fatáblára vont barna bőrkötés védi,¹⁰⁷ amelyet egyszerű, préselt vonalminta díszít; rajta alig látható címfelirat: *Passionale*. A fedőlap veretei már lehulltak, csak a szegek nyoma látszik, valamint a zárócsat számára készített mélyedés. A zárószíjak egy-egy csonkja megmaradt a hátsó táblán.

A kézirat 433, modern kéztől tintával számozott lapot tartalmaz, amelyek elefántcsontszínűek, és jó állapotban őrződtek meg.¹⁰⁸ Az egyes oldalak tükrét kéthasábosra készítették, az oszlopokat nem sorvonalozták.¹⁰⁹ A papírállomány

¹⁰⁵ Pl.: *et ascensionem domini* (Z 90^r bal₉ = C 349 jobb₃₋₄ = SRH II. 299₆) — *nec non et ascensionem domini* (W₄); *non in propria regione, in aliena* (Z 90^r bal₁₄₋₁₅ = C 349 jobb₉ = SRH II. 299₁₀₋₁₁) — *non in sua regione, set in aliena* (W₇₋₈). Hiba csak egy akad szövegünkben: a large szóra (W₅ = SRH II. 299₇) tintacsepp esett, ezért még egyszer leírta a másoló.

¹⁰⁶ TURSKA, JADWIGA [szerk.]: *Inwentarz rękopisów Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu*, tom. I, Wrocław, 1948., 54. old. — címének megfelelően — csak mint leltári tételt említi. Röviden foglalkozott kódexünkkel KETRZYŃSKI is *szent Szaniszló nagyobbik életrajzá*nak kiadásához írt előszavában (MPH IV. 323–324. old.).

¹⁰⁷ A tábla mérete 31×19,5 cm.

¹⁰⁸ Méretük 30,5×20,3 cm.

¹⁰⁹ A columnák átlagos magassága 22,5–22,6 cm, a belsők szélessége kb. 6,5 cm, a külsőké 7,3. Egymástól 1,5–1,9 cm-es sáv választja el őket. A felső margó 3,2 cm, az alsó 4,7 cm, a külső pedig kb. 3 cm széles. Krónikánk szövegében az oszlopok 45–48 sort tartalmaznak, gyakran egy oldalon belül is eltérő megoszlásban. A fol. 371^r bal hasábjára 48, a jobb csak 47 soros; a 371^v-n az arány 46–45, a 372^r-n 47–47, a 372^v-n 48–48, a 373^r-n 46–46, a 373^v-n 47–48, a 374^r-n 46–48, a 374^v-n 46–45.

viszonylag egységes eredetű, mivel a vízjelek mindössze három fő típust mutatnak.¹¹⁰

Diszes *iniciále* csak a kódex elején található; a legendák kezdetét *miniummal* írott cím és nagy vörös kezdőbetű jelzi.¹¹¹ A számos hibából és javításból kiderül, hogy a címeket utólag jegyezte be egy meglehetősen hanyag *rubricator*, aki több esetben csak addig olvasta az egyes legendákat, amíg az első névre rá nem bukkant, s ezt írta be a címbe. E hibákat egy közel egykorú, erőteljes kéz javította ki — ugyancsak *miniummal*. Az egyes tételek nincsenek fejezetekre tagolva. A nagybetűk túlnyomó többségét utólag egy-egy piros tollvonással díszítették. Eléggyakran előfordul, hogy a *scriptor* által fekete tintával kiírt *interpunctiós* jeleket *miniummal* megismételték, sőt önállóan is (többnyire felesleges) vesszőket, pontokat helyeztek a szavak közé, kisbetűket is nyomatékositottak *rubrummal*, vörös tinta-cseppekkel és tollpróbákkal éktelenítették el a szöveget.

A kódexben kevés a lapszéli bejegyzés. (Szövegünk mellett pl. egyáltalán nincs.)

Krónikánk e kódexbeli, legendává visszaalakított változatát végig azonos, nagy gyakorlatról tanúszkodó kéz írta, *gótikus kurzív* írással, amely közeledést mutat ugyan az oklevél-íráshoz, ennek ellenére határozottan kódex-írásnak minősíthető. A nagybetűk használatában a *scriptor* eléggé ötletszerűen jár el. Helyesírása nagyjából megegyezik az előző kéziratokéval az *e*, a *ci*, az *inetimologikus p* (*alumpni*, *dampno* — de: *verumtamen*), a *j* (*hijs*), a *w* (*wltu*, *awnculum*) használatában. Határozottan előnyben részesíti a *v-t* (*cum*, *ungarie*), bár a *dissipauit*-féle alakokat sem mellőzi. Megtaláljuk a felesleges *geminatiót* (*attauus*, *cennobium*, *defferentem*, *littus*, *opperuit*, *opportet*, *vipperarum*); az ellenkező végre példa a *correcioni*. Mondat elején ő is használja a *litteris*, *lucescence* formát. Máshol sem minősíthető szokatlannak az itt egyszer előforduló *aput*. Az *n* *etimologizáló* meghagyásával már szintén találkozunk (*inminere*, *unquam*; — az *n* elhagyása az *inuccionem* [*invnccionem* h.] szóban tollhiba). Az *y* példáit (*dyademate*, sőt *diyademate* is, *pya*, *ydolorum*) újakkal gyarapíthatjuk gyakorlatából: *aquileyam*, *tyro*, *tytulo*. A *cordis* [= *chordis*] nála is felbukkan.

¹¹⁰ Az első típus hármashalmon (talszélesség 25 mm, a középső halom magassága 31, szélessége 10 mm, a szélső halmok magassága 25, szélessége 4 mm) vonalszár (magassága 49 mm), rajta hétszirmú virág (átmérője 18 mm); összmagasság 95 mm. Ezt láthatjuk a kódex első lapján, majd a fol. 271-től végig feltűnik. Jól látható a fol. 401 üres oldalán. Hasonló alakú filigránt közöl MEZEI—BOLGÁR: i. m. 360. old. [228] ábrája, de kódexünkben az oldalhalmok kisebbek, csúcsuk lekerekített, a virág szirmai pedig szimmetrikusan rendeződnek el. — A második fajta a kódex elejére jellemző, egészen a fol. 242-ig: ökörfej (magassága 38 mm, a pofa szélessége 20 mm, a befelé görbülő szarvak hossza 29 mm) két szemkarikával (átmérőjük 6 mm, távolságuk egymástól kb. 3 mm), az orr alatt karika (9 mm átmérővel), amely több ízben elmarad, a homlokból virágszár nő ki (hossza 60 mm), rajta hétszirmú virág (átmérője 20 mm). Összmagasság 119 mm. Ez a vízjegy jól látható a 39, 41, 56 és 58. lapokon. Némileg hasonlót találtam BADECKI, KAROL: *Znaki wodne w księgach Archiwum miasta Lwowa, 1382–1600 r.* [= Vízjelek a lwóvi városi levéltár könyveiben, 1382–1600], Lwów, 1928. c. művében (tab. II., 13. ábra), de itt a virág csak hatszirmú, és az orrkarika is hiányzik. — A harmadik típust ettől csak annyi különbözteti meg, hogy a virág szára kb. 35 mm-es magasságban két vízszintes tengelyű levélkét bocsát ki magából, továbbá az ökörfej orr- és szemkarikái hiányoznak. A 243. laptól kezdve passim előfordul. Hasonló ábrázolást sem BRIQUET: i. m., sem az újabb gyűjtemények (pl. HEAWOOD, EDWARD: *Watermarks, mainly of the 17th and 18th centuries* [Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia I.], Hilversum, MCML, vagy MOŠIN—TRALIČ: *Vodeni znakovi XIII. i XIV. vijeka* [= A 13. és 14. század vízjegyei], I–II., Zagreb, 1957.) nem közölnek; ez a negatívum is alátámasztja a kódex papírállományának 15. századi eredetét. Ugyanezen típus egy ritkán előforduló változatában a virágrajz elmosódott, s a szár a két levéllel kereszt-alakot ölt (vö. MEZEI—BOLGÁR: i. m. 338. old. [91] ábra, de vízjegyünk-nél az ökörnek nincs szeme, és szarvai csak befelé görbülnek).

¹¹¹ A címek számára a *scriptorok* üres sort, a kezdőbetűknek 3–7 sor magasságú, téglalap alakú helyet hagytak ki.

Az írás közben ejtett hibákból néhányat részint maga a *scriptor*,¹¹² részint idegen kéz¹¹³ kijavított, de túlnyomó többségük felett elsiklott a korrigáló figyelem.¹¹⁴ Ezekből a hibákból megállapítható, hogy ahol kéziratunk érintkezik a bővebb változattal, ott annak úgyszólván valamennyi hibájában osztozik, megtoldva újabbakkal is. Külön elemzést igényel a befejező rész, amely közvetlenül kapcsolódik a *Hartvik-legendához*: ennek vizsgálatára itt nem térünk ki.

¹¹² Mivel a rövidebb változatot egyedül KETRZYŃSKI adta ki idézett munkájában (I. fentebb, 8. jegyz.), a továbbiakban erre hivatkozunk K rövidítéssel, összevetve — ahol érintkeznek — a bővebb változat, ill. a befejező rész esetében a *Hartvik-legenda* kiadásával az SRH II. kötetében: *assensum habeto prebeto* (O 371^v jobb₁₉₋₂₀ ~ K 12₂₇ ~ SRH II. 306₃); *educatus quam*: kijavítja *quem-re* (O 372^r bal₁₂ = K 13₂₋₃ ~ SRH II. 306₃₅); *pedibus pervoluens*: kijavítja *provoluens-re* (O 372^v bal₄₂ = K 14₁₇ ~ SRH II. 309₇); *infirmata intimata*: miniummal törölve (O 373^v bal₁₆ = K 16₅ ~ SRH II. 312₃₇₋₃₈); *salutavit ippsum saluatorem pacifica salutatione*: a p feketével, a *saluatorem* pirossal törölve (O 374^v jobb₂₇₋₂₉ = K 18₂₇); *indeficiens vnus splendor vnus* (O 375^r jobb₂₅₋₂₆ = K 19₂₃₋₂₄ = SRH II. 440₄) stb. KETRZYŃSKI e javításokra nem utal apparátusában.

¹¹³ Pl. *consolatus est eum dicens deus*: csak miniummal törölve (O 371^v bal₄₅₋₄₆ = K 12₁₉ ~ SRH II. 305₂₃).

¹¹⁴ Pl.: *iormanis* — *Normandis* h. (O 371^r bal₄₈ = K 11_{3,29} ~ SRH II. 302₉); *lambardie* — *Lombardie* h. (O 371^r jobb₂ ~ K 11₄ ~ SRH II. 302₁₁); *Vbi — vbi* h. (O 371^r jobb₁₄ ~ K 11₉ ~ SRH II. 302₂₀); *descendit — discessit* h. (O 371^r jobb₂₁ = K 11_{12,29} ~ SRH II. 302₂₇); *inde pprogre diens* (O 371^r jobb₂₄₋₂₅ ~ K 11₁₄ ~ SRH II. 302₂₉); *tyrancie* — *Carintie* h. (O 371^r jobb₃₀ = K 11_{16,29} ~ SRH II. 303₄); *et conflictum magnum — et fecerunt conflictum magnum* h. (O 371^r jobb₃₁₋₃₂ = K 11_{19,30} ~ SRH II. 303₈); *Missus tandem nuncijs suis — Missis tandem nuncijs suis* h. (O 371^r jobb₃₆₋₃₇ ~ K 11₂₁₋₂₂ ~ SRH II. 303₂₄); *pareres filios — pareret filios* h. (O 371^v bal₅₋₆ ~ K 12₁ ~ SRH II. 304₈); *idem tempus celitus depositum — adest tempus celitus dispositum* h. (O 371^v bal₃₉₋₄₀ = K 12_{15-16,43} ~ SRH II. 305₁₅₋₁₆); *iube te — iubeo te* h. (O 371^v jobb₅ = K 12_{21,43} ~ SRH II. 305₂₅₋₂₆); *quem meditaris — quod meditaris* h. (O 371^v jobb₇ = K 12_{22,44} ~ SRH II. 305₂₇); *commendabat — commendabit* h. (O 371^v jobb₁₁ = K 12_{23,44} ~ SRH II. 305₂₉₋₃₀); *ex regibus electus — ex regibus electis* h. (O 371^v jobb₁₂ = K 12_{24,44} ~ SRH II. 305₃₀₋₃₁); *spirituali — spiritali* h. (O 371^v jobb₁₅ ~ K 12₂₅ ~ SRH II. 305₃₃); *nunciatur ei — nunciatur ei* h. (O 371^v jobb₂₀ ~ K 12₂₈ ~ SRH II. 306₆); *obviam tyro christi procedit — obviam tyroni Christi procedit* h. (O 371^v jobb₂₄₋₂₅ = K 12_{29-30,44} ~ SRH II. 306₉₋₁₀); *et regnum meum nomen — et regnum meumque nomen* h. (O 371^v jobb₄₁ = K 12₃₇ ~ SRH II. 306₂₂₋₂₃); *vngare — Vngarie* h. (O 372^r bal₁₄ ~ K 13₃₋₄ ~ SRH II. 306₃₇); *nomengentessimo XXVIIJo ... celeste invitatur gaudium dio — nongentesimo nonagesimo VIJo ... celesti invitatur gaudium* h. (O 372^r bal₁₇₋₂₀ ~ K 13_{5-6,43} ~ SRH II. 307₃₋₅); *amplexus fide — amplexatus fidem* h. (O 372^r bal₃₇ = K 13_{14,43} ~ SRH II. 307₁₅₋₁₆); *misit ... neccessarijs — missis ... nuncijs* h. (O 372^r bal₃₇₋₃₉ = K 13_{14-15,43} ~ SRH II. 307₁₆₋₁₇); *visitabat — visitabit* h. (O 372^r jobb₁₈ = K 13_{27,44} ~ SRH II. 307₃₁); *coronam ergo preparari fecisti — coronam ergo quam preparari fecisti* h. (O 372^r jobb₃₃₋₃₄ = K 13₃₄ ~ SRH II. 308₁₀); *nuncij eis — nuncij eius* h. (O 372^r jobb₃₆ = K 13_{35,44} ~ SRH II. 308₁₁); *cito deberi — scito deberi* h. (O 372^r jobb₃₉ = K 13_{36,44} ~ SRH II. 308₁₃); *quam in herbis — et in herbis* h. (O 372^r jobb₄₄ = K 13_{39,45} ~ SRH II. 308₁₆); *confitentes — confidentes* h. (O 372^v bal₁₀ ~ K 14₂ ~ SRH II. 308₂₂); *in signis postulavit — insignia postulavit* h. (O 372^v bal₂₉ = K 14_{11-12,44} ~ SRH II. 308₃₄); *evilians — euilians* h. (O 372^v jobb₁ = K 14_{19,44} ~ SRH II. 309₁₀); *imposterum — in posterum* h. (O 372^v jobb₉₋₁₀ ~ K 14₂₄ ~ SRH II. 309₁₅); *oreretur — oriretur* h. (O 372^v jobb₃₂ ~ K 14₃₃ ~ SRH II. 309₃₁); *pro stephano — pro sceptro* h. (O 372^v jobb₄₄₋₄₅ = K 14_{39,45} ~ SRH II. 310₉); *cum confirmatione plurimorum — cum confirmatione priuilegiarum* h. (O 372^v jobb₄₆₋₄₇ = K 14_{40,45} ~ SRH II. 310₉₋₁₀); *posteriorum — posteriorum* h. (O 373^r bal₄₋₅ = K 14₄₃ ~ SRH II. 310₁₂); *manum sacrum — manum sacram* h. (O 373^r bal₁₃ = K 15_{4,45} ~ SRH II. 310₁₈); *excellencie lignum — excellencie signum* h. (O 373^r bal₂₆ = K 15_{10,45} ~ SRH II. 310₂₆); *rex inde — rex idem h.*: a rövidítésjelet rossz helyre tette (O 373^r jobb₅ = K 15_{22,46} ~ SRH II. 312₄); *et consecracionem — in consecracione* h. (O 373^r jobb₁₉ = K 15_{23,46} ~ SRH II. 312₁₄); *interdiccionem — iurisdiccionem* h. (O 373^r jobb₂₅ = K 15_{30,46} ~ SRH II. 312₁₇); *officiarentur — officientur* h. (O 373^r jobb₂₇ ~ K 15₃₁ ~ SRH II. 312₁₈); *hospitalis — hospitales* h. (O 373^r jobb₃₉₋₄₀ = K 15_{37-38,47} ~ SRH II. 312₂₅); *Cumque ibi languentem pauperem febre [depressum ingemiscere et clamare audiret] veste qua indutus erat pauperem opperuit*: a zárójelben lévő ritkított szövegrész a rövidítésnél kihagyták, így a mondat értelmétlenül vált (O 373^v bal₆₋₉ = K 15₄₄₋₁₆₂ ~ SRH II. 312₃₂₋₃₄); *demonstrare — demonstrari* h. (O 373^v bal₁₃ = K 16_{4,44} ~ SRH II. 312₃₈); *per revelacionem quadam*

B) A tartalom és keletkezés kérdéséhez

Két üres *antefolium* után a fol. 1 *rectó*ján, amelyre előre elkészítették a két-hasábos tükröt, a kódex tartalomjegyzékét találjuk három oszlopban írva oly módon, hogy a *bal* hasábot gibegurba vonallal kettéválasztották, és kétoszloposan írtak bele, míg a *jobb* columnának csak a bal felét töltötték ki. A *verso bal* columnájában szintén kétoszloposan folytatódik a tartalomjegyzék. A *jobb* oszlopot üresen hagyták, csak a tetején találjuk a *Dominus Ihesus Christus* felírást. A szöveg a fol. 2^r-n kezdődik; az utolsó tétel a fol. 433^v *bal* hasábjának közepe táján fejeződik be *amen*-nel; ezt egy ötsoros bejegyzés követi a *jobb* oszlop tetejéig. *Postfolium*ként egy erősen megrongált pergamen-lapot találunk, melyet kisalakú kódexből téptek ki, ahol eredetileg két, az ívben összefüggő ellenlapot alkotott: négy oldalán gazdagon díszített grammatikai szöveg olvasható, mely az igét tárgyalja. Széleit a szöveg egy részével együtt levágták. Ezt még egy *postfolium* követi.

A legendák eleinte az egyházi évet látszanak követni, de azután meglehetősen összekeveredik a sorrend. Magyar szempontból érdekes: az *Erzsébet-legenda* (306^r–313^v); a dolgozatunk tárgyát képező szöveg (371^r–375^v); az *Imre-legenda* egyik lengyel változata (375^r–377^v)¹¹⁵; a *Vencel-legenda* (382^v–386^r és a *translatio*: 386^r–388^r); az *Adalbert-legenda* (394^r–399^v) és a *Vita maior sancti Stanislai* egy, szövegünkkel érintkező változata (402^r–421^r).¹¹⁶

[*expergefactus ueredarium quendam*] *infra diem*: elmaradt a *quandam* szóból az *n*-rövidítés, valamint a zárójelbe tett ritkított szövegrész, így a mondat értelmetlenné vált (O 373^v *bal*_{25–26} ~ K 16_{9–10,44} ~ SRH II. 313_{6–8}) – egyébként jól látható, hogy a zavart itt is a *veredarius* szó okozta, amelyet a rövidítő nem értett, ezért megpróbált kihagyni; *super futuros christianorum hostes, quam tunc vngaris mittebat byssos*: a bővebb változatban – *superuenturos christianorum hostes, feliciusque tunc vngaris mittebat, byssos* – szintén értelmetlenné torzult mondat (O 373^v *bal*_{31–33} = K 16_{12–13,44–45}, ill. a bővebb változatban Z 94^r *bal*_{15–17} = SRH II. 313_{11–13} – az eredeti Hartvik-féle szöveget l. SRH II. 423_{13–14}); *solicitudine et regis regalium dispositionum*: az *et regis* szavakat feleslegesen toldotta be (O 373^v *bal*_{41–42} = K 16_{17,45} ~ SRH II. 314_{9–10}); *ceteris sopore deditis* – *ceteris sopori deditis* h. (O 373^v *jobb*_{4–5} = K 16_{22,46} ~ SRH II. 314₁₉); *imminere verba* – *imminere verbera* h.: a rövidítésjel elmaradt (O 373^v *jobb*₃₂ = K 16₃₄ rossz konjektúrával ~ SRH II. 314₃₆); *in facie sue* – *infancie sue* h. (O 373^v *jobb*₃₃ = K 16_{35,46} ~ SRH II. 314₃₇); az archetypusból eredő, a bővebb változattal közös hiba; *mesticiam abortam* – *mesticiam obortam* h. szintén (O 373^v *jobb*₃₆ ~ K 16₃₆ ~ SRH II. 314_{38–39}); *regem heredem* – *regni heredem* h. (O 373^v *jobb*₄₅ = K 16_{40,47} ~ SRH II. 315₃); *proparare* – *imperare* h. (O 374^r *bal*₁ ~ K 16_{41,47} rossz olvasattal ~ SRH II. 315₃); a bővebb változatban itt az ugyancsak hibás *impetrare* szó olvasható; *in annis* – *inanis* h. (O 374^r *bal*₂ ~ K 16₄₂ ~ SRH II. 315₅); *ei visionem edidit* – *ei visionem edicit* h. (O 374^r *jobb*_{9–10} = K 17_{23,46} ~ SRH II. 316_{2–3}); *exulare* – *exsiccare* h. (O 374^r *jobb*₂₃ = K 17_{29,46} ~ SRH II. 316_{10–11}); *audiuit animam sancti stephani defferentem per angelorum choros et laudantes dominum*: a bővebb változatban hasonlóképp értelmetlen (O 374^v *bal*_{12–15} ~ K 17_{45–18,45} ~ SRH II. 317_{2–4}).

A bővebb változattól független befejező részben: *preparanda* – *prestanda* h. (O 374^v *bal*₃₁ = K 18_{9–10,45} = SRH II. 433₆); *suo conspectu presentari* – *suo conspectui presentari* h. (O 374^v *jobb*_{21–22} = K 18_{24–25,45}); *ut sui miseretur et stabat* – *ut sui misereretur instabat* h.: KĘTRZYŃSKI tetszetős konjektúrája (O 374^v *jobb*_{25–26} = K 18_{26,45–46}); *Quem per gentes* – *Quem parentes* h. (O 375^r *bal*₄ = K 18_{37,46} = SRH II. 435₁₈); *confringentes* – *conferentes* h. (O 375^r *bal*₆ = K 18_{37–38,46} = SRH II. 435₁₉); *obsessis* – *obsessi* h. (O 375^r *bal*₁₅ = K 18_{41–42,47} = SRH II. 436₁₀); *nobilitatis eximia matrona* – *nobilitatis eximie matrona* h. (O 375^r *bal*₃₆ = K 19_{7,40} = SRH II. 437₂₆); *voluntatem habenti subtraxit fitque* – *voluntatem habendi subtraxit sicque* h. (O 375^r *jobb*_{15–16} ~ K 19_{19,40} = SRH II. 439_{24–25}).

¹¹⁵ *Henrici regis vngarie legenda*: ez az a *Gloriosus rex primus stephanus ducatum vngarie tenuit annis octo* kezdetű változat, amelyet BARTONIEK EMMA is felhasznált az *Imre-legenda* szövegének kiadásakor (SRH II. 449–460. old.), és L-lel jelölt. A kérdés részletes tárgyalását l. TÓTH SAROLTA: *Magyar és lengyel Imre-legendák* (Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica XI.), Szeged, 1962., 5. és 57–70. old.

¹¹⁶ Kiadta KĘTRZYŃSKI: MPH IV. 362. és köv. old. XI. jelzéssel.

A kódex *provenienciájának* kiderítése sokkal hosszabb időt igényelt volna, mint amennyit rövid lengyelországi tartózkodásom alatt erre fordíthattam. (Ez vonatkozik, sajnos, valamennyi kódexre.) A kézirat lengyelországi eredete valószínű, 15. századi volta kétségtelen. Ez azonban mindössze annyit jelent, hogy a benne foglalt szövegeket nem fogalmazhatták meg későbbben. Figyelemre méltó lehet a fol. 347^r–348^v-n található *Visitacio Marie*: ennek ünnepét (július 2.) *szent Bonaventura* ugyan már 1263 óta bevezette a minoritáknál, de kötelező megtartását csak VI. Orbán (1378-ban) és IX. Bonifác (1389-ben) rendelte el – határozott politikai céllal. Kódexünk Bonifác bulláját közli: 1389 látszik tehát *terminus post quem*-nek. E túlságosan bizonytalan időmeghatározásnál jóval szilárdabb kronológiai fogódzót kínálna, ha konkrét kapcsolatot tudnánk felderíteni – itt egyelőre csak filológiai alapon – krónikánk e kódexbeli és a hosszabb változat valamelyik szövege közt.

Ha összevetjük egymással a két megfogalmazás kölcsönösen érintkező részeit különösen azokon a helyeken, ahol C másolója – egyedi hibákat ejtve – eltér Z-től, azt tapasztaljuk, hogy O mindig Z-hez áll közelebb, és C egyetlen saját hibáját sem veszi át.¹¹⁷ Ennél is jobb próbakőnek kínálkozik az a passzus, amely fentebb döntő érvet szolgáltatott a C kódex keletkezésére. Véletlen szerencse, hogy a rövidebb változat éppen ezt a mondatot közli:

Z	C	O
...et uestram christianam gentem obliuioni dedisse si nepotem ducis tui stephanum...	...et uestram christianam gentem obliuioni dedisse ducis tui stephani...	...et uestram christianam gentem obliuioni dedisse si nepotem ducis tui stephani... ¹¹⁸

A fenti párhuzamba állításból cáfolhatatlanul kitűnik, hogy C semmi esetre sem lehetett O forrása, hiszen elképzelhetetlen, hogy O másolója C hiányos és értelmetlen mondatát pontosan Z eredeti szövegére tudta volna értelmesen visszarövidíteni. A *stephanum* [*stephm*] → *stephani* téves feloldása esetében viszont ugyanabba a hibába esett: saját mintapéldánya rövidítését a *ducis tui* genitívus hatására éppúgy félreértette, mint a C másolója Z-ét.

Egyetlen esetben mutatkozik szorosabb egyezés C és O között, ez azonban csak látszólagos:

¹¹⁷ Néhány szemléltető példa: *honorabiliterque* (Z 91^v bal₃₃ = SRH II. 306₁₀, O 371^v jobb₂₅₋₂₆ = K 12₃₀) – *honorabiliter* (C 352 bal₂₄); *diuina commonente clemencia* (Z 91^v jobb₃₄₋₃₅ = SRH II. 307₇, O 372^r bal₂₃ ~ K 13₈; tévesen *commovente* alakot hoz) – *diuina comouente clemencia* (C 352 jobb₁₂₋₁₃); *quod nouelle christianitati* (Z 91^v jobb₃₈₋₃₉ = SRH II. 307₁₀₋₁₁, O 372^r bal₂₈₋₂₉ = K 13₁₀₋₁₁) – *quod non uelle christianitati* (C 352 jobb₁₆₋₁₇); *preparari fecisti* (Z 92^r jobb₅ = SRH II. 308₁₀, O 372^r jobb₃₃₋₃₄ = K 13₃₄) – *preparare fecisti* (C 353 bal₁); *ulciscens in quartam et [in] quintam generationem* (Z 92^r jobb₂₆₋₂₇ = SRH II. 308₂₄, O 372^v bal₁₃₋₁₄ = K 14₄) – *ulciscens in terciam et quartam generationem* (C 353 bal₂₂₋₂₃); DEÉR C ezen eltérését nem közli; *generacioni eorum sequenti* (Z 92^r jobb₃₀ = SRH II. 308₂₆, O 372^v bal₁₇₋₁₈ = K 14₆) – *generacionem eorum sequenti* (C 353 bal₂₆); DEÉR ezt az eltérést sem közli; *strigoniensis* (Z 92^r jobb₃₆ = SRH II. 308₃₀, O 372^v bal₂₆ = K 14₁₀) – *strigonensis* (C 353 bal₃₂); szintén elkerülte DEÉR figyelmét; *intuitus fuisset* (Z 92^v bal₃₆ = SRH II. 309₁₇, O 372^v jobb₁₄₋₁₅ = K 14₂₆) – *intuisset* (C 353 jobb₁₇); *presules* (Z 93^r bal₂₇ = SRH II. 310₁₇, O 373^r bal₁₆ = K 15₅) – *presul* (C 354 bal₂₅); *predijs et uineis* (Z 93^v jobb₁₃ = SRH II. 312₂₂, O 373^r jobb₃₁₋₃₂ = K 15₃₄) – *presidijs et uineis* (C 355 bal₂₇₋₂₈); DEÉR nem közli; *grauem* (Z 94^v bal₃₈ = SRH II. 315₆, O 374^r bal₅ = K 16₄₃) – *guem* (C 356 jobb₁); *commendant* (Z 95^r jobb₁₁ = SRH II. 316₃₂, O 374^v bal₆ = K 17₄₃) – *commendabant* (C 357 bal₃₀₋₃₁).

¹¹⁸ Z 92^v jobb₂₋₅ ~ C 353 jobb₂₂₋₂₃ ~ O 372^v jobb₂₀₋₂₃ (SRH II. 309_{20-21,42} ~ K 14_{28-29,44}).

Z

*Idcirco prescius
sanctum electum
suum stephanum
hac temporali sta-
tuerat feliciter
insignire corona
postmodum felicius
eum decoraturus
eterna...*

C

*Idcirco prescius
sanctum electum
suum Stephanum
ac temporali sta-
tuerat feliciter
insignire corona
postmodum felicius
eum decoraturus
eterna...*

O

*Idcirco presciuit
sanctum electum
suum stephanum,
ac temporali sta-
tuerat feliciter
insigniri corona,
qui postmodum felicius
est coronatus
eterna...*¹¹⁹

Itt világosan látszik, hogy O mondatának szerkezete egészen más, s éppen ezért a *hac~ac* variánsokban C és O egyezése csak *virtuális*. A *presciuit* alak bevezetése O-ban a *participiális* szerkezetet önálló mondatná emeli, amelyhez logikusan kapcsolódik a kötőszóval a következő mellérendelt mondat; ugyanígy alakult át az utána következő *participiális* szerkezet is. Ezzel szemben C *ac*-ja a maga változatlanul maradt környezetében nyelvtanilag továbbra is csak *ablativus*-nak értelmezhető, amelyből a *h* elhagyása egyszerű tollhibának minősül.

Természetesen abból, hogy O semmiképp nem másolhatta C-t, még nem következik az, hogy mintapéldánya Z volt. Ha találunk is közöttük egyezéseket, ezek pusztán annyit jelenthetnének, hogy mindkettő közös forrásra megy vissza, amelyet híven másoltak. Egy ilyen közös forrás létét azonban (itt most nem részletezhető tartalmi ellenérvek mellett) néhány filológiai természetű észrevétel nagyon is kétségessé teszi.

A sátor csodálatos felemelkedését az imádkozó István feje fölött mindkét változat elmondja. A Z kódex a mondat bevezető részét így hozza: *Quem diucius oracioni insisteret, papilio...* Ezt híven átveszi C másolója is, aki az értelmetlen *Quem*-mel szintén nem tudott mit kezdeni. Az O kódex azonban értelmes variánst ad: *Cumque diucius oracioni insisteret*: mi több, ez a „javítása” pontosan egyezik a *Hartvik-legenda* más megfogalmazású, de tartalmilag idevágó, megfelelő mondatának kötőszavával. 'Amit Z és C *scriptora* nem tudott megoldani, azt O szövege könnyedén áthidalja.¹²⁰

Még döntőbb István utolsó imájának szövege:

Hartvik

*Regina celi,
reparatrix
[var.: imperatrix]
inclita mundi,
tuo patrocinio
sanctam ecclesiam
cum episcopis et
clero, regnum cum*

Z és C

*Regina celi
et terre imperatrix
et coadiutrix
inclina
tuo patrocinio,
sanctam ecclesiam
cum episcopis et
clero, regnum cum*

O

*Regina celi
et terre imperatrix
et coadiutrix
inclita
tuo patrocinio
sanctam ecclesiam
cum episcopis et
clero regnum
et liberos cum*

*primatibus et populo principibus et populis, primatibus et populis
sub premis [var.: sub tuis] sub alis tue protec-
precibus committo... cionis relinquo.*¹²¹

¹¹⁹ Z 92r bal₂₃₋₂₇ = C 352 jobb₃₅₋₃₉ ~ O 372r jobb₉₋₁₄ (SRH II. 307_{27-29,33} ~ K 13₂₃₋₂₅).

¹²⁰ Z 94v bal₂₋₃ = C 356 bal₂₀₋₂₁ ~ O 373v jobb₇₋₉ (SRH II. 314₂₁ ~ K 16₂₃₋₂₄). *Hartvik* szövegét l. SRH II. 425₁₃₋₁₄.

¹²¹ Z 95r bal₃₀₋₃₄ = C 357 bal₁₀₋₁₄ ~ O 374r jobb₃₅₋₄₁ (SRH II. 316₁₉₋₂₂ ~ K 17_{33-36,47}) — a *Hartvik-legenda* szövegét l. SRH II. 431₁₀₋₁₂.

Az összehasonlításból néhány következtetést lehet levonni:

- a) **O** nem meríthetett közvetlenül *Hartvik*-ből: egész megfogalmazása sokkal közelebb áll **Z**–**C** szövegéhez, semmint a magyar legendához, tehát ebből a részletből is kétségtelenül kiviláglik, hogy a magyar–lengyel krónika családjaihoz tartozik.
- b) **C** **Z**-ből, **Z** pedig valószínűleg mintapéldányából vette az *inclina imperativus*-alakot, amelyet mindkét *scriptor* értelmesnek érzett, és minden bizonnyal a *tuo patrocínio* dativushoz kapcsolt („*inclinare alicui, alicui rei*” = mintegy: „kegyesen hajolni valakihez, valamihez”). Hogy ez így lehetett, mutatja az általam **Z** alapján közölt eredeti *interpunctio* is. Az ilyen értelmezést elősegíthette továbbá, hogy a *tuo patrocínio*-t legközelebb már csak a mondat végén álló *relinquo*-hoz lehetne kötni, amit azonban nagyon zavarna a közbeékelte *sub alis...relinquo* összefüggés.
- c) A *Hartvik*-féle szövegben ilyen probléma nincs, mivel a *sub alis* nem szerepel benne: itt a *tuo patrocínio...committo* kapcsolás természetesen adódik.
- d) Mivel **O**-ban is megtalálható a közbeékelte *sub alis* zavaró kifejezés, ennek benne kellett lennie a magyar–lengyel krónika összszövegében.
- e) Ha **Z** és **C** *scriptora* elfogadta értelmesnek az *inclina tuo patrocínio* kapcsolást, és egyikük sem tudta felismerni, hogy az *inclita* szó elrontott alakjával áll szemben, akkor **O** *scriptor*áról sem indokolt feltételeznünk ilyen filológiai *acument*.
- f) Tehát az *inclita* alaknak is benne kellett lennie **O** mintapéldányában (a *primatibus* formával együtt).

A *Cumque diucius* és az *inclita* fentebb elemzett példája — ha helyesen értelmeztük — azt bizonyítja, hogy a rövidebb változatot tartalmazó, 15. századi *Ossoliński*-kódex a magyar–lengyel krónika bővebb változatának egy olyan példányára megy vissza, amely nem a 14. századi **Z**-ben és a róla másolt, 15. századi **C**-ben található *Quem diucius*, valamint *inclina* elrontott alakokat tartalmazta. Az nem biztos, hogy ez a példány időben feltétlenül korábbi volt **Z**-nél, de az egészen bizonyos, hogy közelebb állt az ún. *Hartvik-legenda* eredeti szövegéhez, mint a bővebb változat mai kódexei. Ugyanakkor a fenti bizonyító példák, amelyek segítségével következtetéseink levonásához eljutottunk, egyelőre csak azt igazolják, hogy a nagyobb affinitás *Hartvik*-hoz nem tartalmi mozzanatokban nyilvánult meg, hanem a magyar legenda frazeológiájának pontosabb megőrzésében.

A két változat eltérő címe, valamint az a tény, hogy az azonos történeti szereplők névalakjában sem egyeznek meg, újabb problémákat vet fel. E kérdések taglalása azonban már más területekre vezet, messze túlvisz a kézirati hagyomány egyszerű ismertetésén.

IV. A KIADÁSOK

A magyar–lengyel krónikának eddig összesen hét kiadása látott napvilágot. Találunk közöttük a kritikai kiadvány igényével fellépő műveket és csupán a tartalmi tájékozódást, ill. a népszerűsítést szolgáló munkákat. Egyikük csak a rövidebb, az összes többi csak a bővebb változat szövegét közli.

1. KOWNACKI, HIPOLIT: *Kronika węgierska na początku wieku XII*. [= Magyar krónika a XII. sz. elejéről], Warszawa, 1823., 1–90. [KO]

Ez a kiadvány CZARTORYSKI herceg költségén jelent meg. Alapjául ama másolat szolgált, amelyet JOACHIM LELEWEL készített 1811-ben a *Sędziwój z Czechła* kódexének szövegéről, tehát a bővebb változatról.¹²² Minthogy LELEWEL másolatának nem akadtam nyomára, azt sem sikerült felderíteni, használta-e KOWNACKI emellett magát a kódexet is, amely a kiadvány készültekor már kétségkívül a *Czartoryskiak pulawyi* gyűjteményében volt.¹²³ De miután a kiadás számos hibáját a C kódex közvetlen használata alapján aligha tudnánk megmagyarázni, valószínűbb, hogy KOWNACKI csak a LELEWEL-féle másolatra támaszkodott. Egy pillanatig sem vitás, hogy LELEWEL *Sędziwój z Czechła* kódexéből dolgozott, mert KOWNACKINÁL megtaláljuk a C kódexre jellemző hibákat, kihagyásokat.¹²⁴

¹²² L. fentebb, 31. old.

¹²³ A címlap versőjén ezt olvassuk: „Nyomatott föméltóságú Czartoryski herceg öfensége, ... a nemzeti történet és irodalom emlékei buzgó gyűjtőjének költségén, ... akinek a kéziratgyűjteményéből másolták az alábbi Magyar Krónika latin nyelvű szövegét.” A VIII. oldalon krónikánkról így ír: „Joachim Lelewel fedezte fel a pulawyi könyvtár régi kéziratai közt, lemásolta, s engedélyével az ő másolatát használtuk fel a fordításhoz.” — Minderre l. fentebb, 95. jegyz.

¹²⁴ L. fentebb, 29–30. old. — De bizonyító erejük lehet az alábbi példának is: *dormitaret* (Z 90^v jobb₁ = SRH II. 302₁₇) — *dormiret* (C 350 jobb₁₇ = KO 14₅); *Thisa* (Z 91^r bal₃₆ = SRH II. 304₂) — *Chisa* (C 351 bal₄₇ = KO 20₂); *commonente clemencia* (Z 91^v jobb_{34–35} = SRH II. 307₇) — *comouente gracia clemencia* (C 352 jobb_{12–13}) = *comovente gratia Clementia* (KO 30_{3–4}); *hac temporalis* (Z 92^r bal_{24–25} = SRH II. 307_{27–28}) — *ac temporalis* (C 352 jobb₃₇ = KO 32₂₀); *sine concertacione* (Z 92^r jobb₇ = SRH II. 308₁₂) — *sine contristacione cocertacione* (C 353 bal_{3–4}) = *sine contristatione concertatione* (KO 34_{17–18}); *Post hec generacioni eorum sequenti* (Z 92^r jobb₃₀ ~ SRH II. 308₂₆: DEER hoc és eurum olvasata hibás) — *Post hec generationem eorum sequenti* [!] (C 353 bal₂₆) — *Post hanc generationem eorum sequenti* [!] (KO 36_{21–22}); *excomunicacionis nodo roboravit* (Z 92^v bal_{9–10} = SRH II. 309₁) — *et* [!] *comunicacionis nodo roboravit* (C 353 bal_{44–45}) — *et communicacionis modo* [!] *roboravit* (KO 38_{14–15}); *intuitus fuisset* (Z 92^v bal₃₆ = SRH II. 309₁₇) — *intuisset* [!] (C 353 jobb₁₇ = KO 40_{16–17}); *manifestatum* (Z 94^r bal_{22–23} = SRH II. 313₁₈) — *manifestum* (C 355 jobb₂₀ = KO 60₁₆); *perterriti omnes fuissent* (Z 94^r jobb_{18–19} = SRH II. 314₅) — *perterriti omnes fugissent* (C 356 bal_{1–2} = KO 62_{23–24}); *regressionem suam* (Z 94^r jobb₂₀ = SRH II. 314₆) — *regressionem* (C 356 bal₂ = KO 64₁); *plantaret* (Z 95^r bal₁₉ = SRH II. 316₁₁) — *placaret* (C 356 jobb₅₄) — *placeret* (KO 72₁₁); *commendant* (Z 95^r jobb₁₁ = SRH II. 316₃₂) — *commendabant* (C 357 bal_{30–31} = KO 74₁₃); *ad albam* (Z 95^r jobb₁₉ = SRH II. 317_{4–5}) — *in albam* (C 357 bal₃₉ = KO 74₂₃); *nunciant sibi regem Leuentam* (Z 96^r bal_{33–34} = SRH II. 319₁₅) — *nunciauit sibi leuentam* (C 358 jobb_{8–9}) — *nuntiauit sibi Levantam* (KO 86₁); *Amen* (Z 96^v bal₂₅ = SRH II. 320₂₉) — *Amen dicant omnia* (C 359 bal₂₈ = KO 90₂₀).

¹²⁵ Csak a főbb hibákat soroljuk fel, egyszerűség kedvéért megelégedve pusztán az *SRH II.* megfelelő helyére történő utalással: *Deus optimus — deus omnipotens* h. (KO 4₁₉ — SRH II. 299₁₀); *hominorumque — hominumque* et h. (KO 6₄ — SRH II. 300₄); *consurget — confringeret* h. (KO 6₁₀ — SRH II. 300₈); *nationes — prouincie* h. (KO 6₁₂ — SRH II. 300₉); *onerassent — operuissent* h. (KO 6₁₅₋₁₆ — SRH II. 300₁₁); *elegit acies — elegit C. acies* h. (KO 6₁₆ — SRH II. 300₁₁); *strenuissimis — pronissimis* h. (uo.) *; cordis sui et corporis — corporis sui et cordis* h. (KO 6₂₁ — SRH II. 301₃); *execitis remis — erectis remis* h. (KO 8₁₁ — SRH II. 301₁₀); *millia virginum — milia sanctorum virginum* h. (KO 8₁₆₋₁₇ — SRH II. 301₁₃); *de Verona venientium — de roma venientium* h. (KO 8₁₈₋₁₀₁ — SRH II. 301₁₄₋₁₅); *christianam — christi* h. (KO 10₈ — SRH II. 301₁₉); *nostrum — nostrorum* h. (KO 10₁₅ — SRH II. 301₂₃₋₂₄); *Ego Regi Caesaris — ego regi celorum* h. (KO 10₂₂ — SRH II. 301₂₈); *est Draco — ut draco* h. (KO 10₂₃ — SRH II. 301₂₈); *percepit — precepit* h. (KO 12₂ — SRH II. 301₃₁); *muribus ornatam — muris ornatam* h. (KO 12₂₅ — SRH II. 302₁₂); hogy miképpen lehet a falakkal ékesített városokat egérszíssel felcserélni, az rejtély; *mures dissipavit — muros dissipavit* h. (KO 12₂₆₋₂₇ — SRH II. 302₁₃); *nocturni siue — nocturni sui* h. (KO 14₄ — SRH II. 302₁₇); *Angelus Sanctus — angelus sanctus apparuit dicens* h. (KO 14₅₋₆ — SRH II. 302₁₈); *ne introeas — ne introeas nec attemptare audeas* h. (KO 14₉₋₁₀ — SRH II. 302₂₀₋₂₁); *reverte — reuertere* h. (KO 14₁₀ — SRH II. 302₂₁); *qui in — qui michi* h. (KO 14₁₁ — SRH II. 302₂₂; DEÉR is tévesen közli); *ibidemque — ibique* h. (KO 16₄ — SRH II. 303₁); *resplenderunt — resplenduerunt* h. (KO 16₁₅ — SRH II. 303_{7,34}; DEÉR téved, mert Z is a helyes *resplenduerunt* alakot hozza); *traderunt... occiderunt — tradiderunt... occiderant* h. (KO 16₁₉ — SRH II. 303₁₀); *frugiferam — fructiferam* h. (KO 16₂₄ — SRH II. 303₁₄); *redire — rediret* h. (KO 18₄ — SRH II. 303₁₈); *copularet — copularent* h. (KO 18₈ — SRH II. 303₂₀₋₂₁); *Omnibus — omnibus hominibus* h. (KO 18₁₀ — SRH II. 303₂₂); *Obambulavit — Perambulabat* h. (KO 18₁₁ — SRH II. 303₂₂); *solum — solummodo* h. (KO 18₂₃ — SRH II. 303₃₀); *decrevit — decreuit* hoc h. (KO 20₉ — SRH II. 304₇); *qui — cui* h. (KO 20₂₈ — SRH II. 305₁); *Polonia — Polonie* h. (KO 20₂₉ — SRH II. 305₂); *unum Dominum — verum deum* h. (KO 22₈₋₉ — SRH II. 305₈); *quam — quoniam* h. (KO 22₉ ~ SRH II. 305₈; tévesen quia olvasattal); *Cum minimum [!] esset sollicitus — Cum nimium esset sollicitus* h. (KO 24₂ — SRH II. 305₂₀); *foresecuriori — fore securum* h. (KO 24₉ — SRH II. 305₂₆); *Hic est — Hic erit* h. (KO 24₁₃ — SRH II. 305₃₀); *fidelis — fidelius* h. (KO 24₁₉ ~ SRH II. 306₂; DEÉR *fideliter*-t közöl); *visionis — visionem* h. (KO 24₂₁ ~ SRH II. 306₄; DEÉR *visione* olvasata is hibás); *christianis — christi* h. (KO 26₅ — SRH II. 306₈); *Propterea — Preterea* h. (KO 26₁₃ = SRH II. 306₁₄₋₁₅; DEÉR is rosszul olvasta); *respondet — responderet* h. (KO 26₂₃ — SRH II. 306₂₄); *conciperet — conciperetur* h. (KO 26₃₀ — SRH II. 306₂₉); *Deodignus — deo dilectus* h. (KO 28₂ — SRH II. 306₃₁₋₃₂); *multum — nutritus* h. (KO 28₆ — SRH II. 306₃₅); *nempe — nequam* h. (KO 28₁₄ — SRH II. 307₄); *munitatur — inuitatur* h. (KO 28₁₅ — SRH II. 307₅); *Regem — regio* h. (KO 30₁₀ — SRH II. 307₁₃); *fere — forte* h. (KO 32₁ — SRH II. 307₁₄); *operari — parari* h. (KO 32₁₅ — SRH II. 307₂₄); *Illi — illic* h. (KO 32₁₆ = SRH II. 307₂₄; ugyanilyen hibásan); *quo — quomodo* h. (KO 34₁ — SRH II. 308₁); *cognovis — cognoueris* h. (KO 34₁₀ — SRH II. 308₇); *Domino — duci* h. (KO 34₁₁₋₁₂ — SRH II. 308₈); *ipsam — quam* h. (KO 34₁₄ — SRH II. 308₁₀); *quia — que* h. (KO 36₃ — SRH II. 308₁₅); *traditiones — tradicionem* h. (KO 36₉₋₁₀ — SRH II. 308₁₉); *homines — homines et bestias* h. (KO 36₁₂ — SRH II. 308₂₀); *geminica — genimina* h. (KO 36₁₂₋₁₃ — SRH II. 308₂₀₋₂₁); *transibit — pertransibit* h. (KO 36₂₀ — SRH II. 308₂₅); *renumeratum — irremuneratum* h. (KO 36₂₁ — SRH II. 308₂₆); *hanc — hec* h. (KO 36₂₂ ~ SRH II. 308_{26,42}; a hoc DEÉRNél is téves); *praescripto — prescripta* h. (KO 38₂ — SRH II. 308₂₉); *quia — quod* h. (KO 38₄ ~ SRH II. 308₃₁; hibásan qui-t hoz); *facta — sancti* h. (KO 38₅ — SRH II. 308₃₂); *cruce insuper ferendo — crucem insuper ferenda[m]* h. (KO 38₁₁ — SRH II. 308₃₆₋₃₇); *litteram — litteris* h. (KO 38₁₃ — SRH II. 308₃₈); *privilegiata erat — priuilegiata erant* h. (KO 38₁₄ — SRH II. 309₁); *properavit — cursu properauit* h. (KO 38₂₀₋₂₁ — SRH II. 309₄); *Domino — duci* h. (KO 38₂₄ — SRH II. 309₆); *benedices — benedicas* h. (KO 40₉ — SRH II. 309₁₂); *tundens — respondens* h. (KO 40₉ — SRH II. 309₁₃); *christianiter — christianitas* h. (KO 40₂₄ — SRH II. 309₂₃); *protectionem — proteccionem* h. (KO 42₈ — SRH II. 309₂₈); *sita — posita* h. (KO 42₂₅ — SRH II. 309₃₈); *portarunt — portauit* h. (KO 42₂₉ — SRH II. 309_{41,46}); *quod — quomodo* h. (KO 44₇ — SRH II. 310₅); *Apostolico — apostolici* h. (KO 46₂ — SRH II. 310₁₁); *inscripto redigi percepit — in scripto redigi precepit* h. (KO 46₄₋₅ — SRH II. 310₁₃); *incipit — incipitur* h. (KO 46₇ — SRH II. 310₁₄); *et unctione — exvncione* h. (KO 46₁₈ ~ SRH II. 310₂₁; *ex unctione* olvasattal); *epulis — elapsis* h. (KO 46₂₁ — SRH II. 310₂₃); *elapsis — elapsis* h. (KO 48₁₁ — SRH II. 310₃₁); *Cracoviae — ciuitatis cracouie* h. (KO 48₁₂ — SRH II. 310₃₁₋₃₂); *de — atque de* h. (KO 48₁₃ — SRH II. 310₃₂); *cumque — cum quo* h. (KO 48₁₄ — SRH II. 310_{33,39}); *Quo — Qui* h. (KO 48₂₁ — SRH II. 310₃₆); *Dein Magriensem — deinde in agriensem* h. (KO 48₂₆ — SRH II. 311₁); *in fluvium*

— *deinde in fluium* h. (KO 48²⁷ ~ SRH II. 311²); *cedentes* — *cadentes* h. (KO 48²⁸ — SRH II. 311²); *de orto* — *orto* h. (KO 50³ — SRH II. 311⁵); *Sanctissimo* — *Summo* h. (KO 52¹ — SRH II. 311⁹); *lappis* — *cappis* h. (KO 52³ — SRH II. 311^{10,27}); *perfulgenti* — *prefulgenti* h. (KO 52⁷ = SRH II. 311¹³; szintén hibásan); *Effecta* — *Facta* h. (KO 52¹⁰ — SRH II. 311¹⁴); *audienti* — *audiente* h. (KO 52¹² — SRH II. 311¹⁶); *offertis* — *offertur* h. (KO 52²⁰ — SRH II. 311²¹); *devotus* — *deditus* h. (KO 54⁹⁻¹⁰ — SRH II. 312⁵); *ipsamque* — *ipsam sue* h. (KO 54²¹ — SRH II. 312¹⁵); *liberalitate* — *libertate* h. (KO 54²²⁻²³ — SRH II. 312¹⁶); *Constituit* — *Construxit* h. (KO 56⁴ — SRH II. 312¹⁹); *praedis* — *pre[si]dijs* h. (KO 56^{7-8,12-13} = SRH II. 312^{22,25}); *dotavit* — *ditavit* h. (KO 56¹³ — SRH II. 312²⁵); *Apostolici* — *apostoli* h. (KO 58² — SRH II. 312²⁷); *praebens* *estitit* — *presens* *estitit* h. (KO 58⁵ ~ SRH II. 312³⁰; ugyancsak hibásan); *audiset* — *audiret* h. (KO 58¹¹ — SRH II. 312³⁴); *redolenti* — *redolentis* h. (KO 58¹⁹ — SRH II. 313¹); *pergeret* — *surgeret* h. (KO 58²⁰ — SRH II. 313¹⁻²); *intra* — *infra* h. (KO 60⁶ — SRH II. 313⁸); *Transilvaniam* — *trans-siluanam* h. (KO 60⁶⁻⁷ — SRH II. 313⁸); *fecit* — *precepit* h. (KO 60⁷ — SRH II. 313⁹); *byssos* — *byssos* h. (KO 60¹¹ — SRH II. 313¹³); *depraedaturi* — *depredaturos* h. (KO 60¹² — SRH II. 313¹⁴); *et* — *ut* h. (KO 60¹⁷ — SRH II. 313¹⁸); *Principorum* — *principum* h. (KO 60²⁴ — SRH II. 313²²); *suffragiis* — *suffragio* h. (KO 60²⁶⁻²⁷ — SRH II. 313²⁵); *fideliter* — *fiducialiter* h. (KO 62⁷ — SRH II. 313³³); *Patriis* — *patrie* h. (KO 62¹⁰ — SRH II. 313³⁵); *miserante* — *dei miserante* h. (KO 62¹² — SRH II. 313³⁶); *impossissent* — *inposuissent* h. (KO 64²⁻³ — SRH II. 314⁷); *diurnum* — *diurnum* h. (KO 64⁷ — SRH II. 314¹⁰); *noctem* — *noctis* h. (KO 64⁸ — SRH II. 314¹¹); *quotidianis* — *cottidianas* h. (KO 64¹² ~ SRH II. 314¹⁵; szintén hibás alakban); *De votis* — *De devotis* h. (KO 64¹⁴ — SRH II. 314¹⁷); *cuidam* — *cuidam viro* h. (KO 64²⁴ — SRH II. 314²⁵); *Quem* — *Quoniam* h. (KO 66⁸ ~ SRH II. 314³¹; *quam* olvasattal); *verba* — *verbera* h. (KO 66¹⁵ — SRH II. 314³⁶); *teneris* — *teneros* h. (KO 66¹⁶ — SRH II. 314³⁷); *manis* [!] — *inanis* h. (KO 66²⁷ — SRH II. 315⁵); *in quam* — *in g[ra]uem* h. (KO 66²⁹ — SRH II. 315⁶); *Apostoli* — *angeli* h. (KO 68⁴ — SRH II. 315⁸); *se derelictum* *ut* — *solum se esse derelictum ut* [recte: *et Z*] (KO 68¹⁴ ~ SRH II. 315^{15,34}; kihagyással); *oratione* — *ore* h. (KO 68²⁰ — SRH II. 315²⁰); *filium* — *sibi filium* h. (KO 68²⁵⁻⁷⁰ — SRH II. 315²⁴); *advocavit* — *advocat* h. (KO 70¹⁷ — SRH II. 316²); *visionem* — *ei visionem* h. (KO 70¹⁸ — SRH II. 316²); *cecidit* — *decidit* h. (KO 70²⁰ — SRH II. 316³); *ad eis* [!] — *cum eis* h. (KO 72⁶ — SRH II. 316⁷); *in manibus eorum* — *in manus episcoporum* h. (KO 72⁷ — SRH II. 316⁸); *sacramento* — *sacramento* h. (KO 72⁸ — SRH II. 316⁹); *pro* — *pre* h. (KO 72¹⁸ — SRH II. 316¹⁶); *plantationis* — *plantacioni* h. (KO 72¹⁸ — SRH II. 316¹⁷); *Credo in Deum*: *Pater Noster cantat* — *Credo cantat*. *Demum Pater noster* h. (KO 72²⁸⁻²⁹ — SRH II. 316²³⁻²⁴); *miraculo* — *miraculis* h. (KO 74⁵ — SRH II. 316²⁷); *confluxerunt* — *confluxerant* h. (KO 74⁹ — SRH II. 316²⁹); *operuerunt* — *operuerant* h. (KO 74⁹⁻¹⁰ — SRH II. 316³⁰); *Duces et Pauperes* — *diues et pauper* h. (KO 74¹¹⁻¹² — SRH II. 316³¹); *quod* — *Qui* h. (KO 74²² — SRH II. 317⁴); *in Albam* — *in albam ciuitatem* h. (KO 74²³ — SRH II. 317^{4-5,33}); *Episcopus* — *episcopus*, *nuncius eius invenit* h. (KO 74²⁴ — SRH II. 317⁵⁻⁶); *supra* — *super* h. (KO 76⁴ = SRH II. 317⁸; szintén a hibás olvasattal); *Albam* — *albam regem maritum suum* h. (KO 76¹⁵ — SRH II. 317¹⁴); *flumine* — *in flumen* h. (KO 76²⁷⁻²⁸ — SRH II. 317²²); *secreto* — *secreto loco* h. (KO 78²⁻³ — SRH II. 317²³⁻²⁴); *anunente consiluit* [sic!] — *annuente consuluit* h. (KO 78⁴⁻⁵ — SRH II. 317²⁵); *regiret* — *rediret* h. (KO 78⁶ — SRH II. 317²⁶); *XVIII. annis* — *XVJ annis* h. (KO 80¹⁰ — SRH II. 318⁹); *regnabat* — *regnabat in vngaria et eos opprimebat et omnia bona eorum vastabat* h. (KO 80¹⁰ — SRH II. 318⁹⁻¹⁰); *depraecare* — *deprecari* h. (KO 82¹³ — SRH II. 318²¹); *Accingimini et estote* — *Accingimini et estote* h. (KO 82²² = SRH II. 318²⁶⁻²⁷; szintén hibásan); *quam* — *quoniam* h. (KO 82²³ ~ SRH II. 318²⁷; *quam* feloldással); *ex haereditas* — *exhereditas* h. (KO 82²⁴⁻²⁵ — SRH II. 318²⁸); *indinato* — *inclinato* h. (KO 82²⁷ — SRH II. 318³⁰); *abstationes suas porrexerunt* — *ad staciones suas porrexerunt* h. (KO 82²⁷⁻²⁸ — SRH II. 318³⁰); *civitatiss* — *ciuitatem* h. (KO 84⁹ — SRH II. 319¹); *eis* — *ei* h. (KO 84¹⁰ — SRH II. 319¹); *appellatus* — *appellatur* h. (KO 84¹⁵ — SRH II. 319⁴); *cessit lacrymas amarissimas* — *cepit lacrimari amarissime* h. (KO 86²⁻³ — SRH II. 319¹⁶); *noluit* — *uoluit* h. (KO 86⁵; más kiadások is átveszik — SRH II. 319¹⁷; alább részletesen kitérünk erre a példára); *qui* — *cui* h. (KO 86²³ — SRH II. 319²²); *alium quoque* — *alium quoque genuit quem* h. (KO 88⁴ — SRH II. 320⁵⁻⁶); *possidendi* — *possidendum* h. (KO 88¹³ — SRH II. 320¹¹); *Regno* — *regem* h. (KO 88¹⁸⁻¹⁹ — SRH II. 320¹⁵); *coronatus* — *coronatur* h. (KO 88¹⁹ — SRH II. 320¹⁵); *regnabat* — *regebat* h. (KO 90³ — SRH II. 320¹⁸); *acceperunt* — *acceperunt, atque in albam ciuitatem regiam properauerunt, et in regem coronauerunt* h. (KO 90⁷ — SRH II. 320²⁰⁻²¹); *eum consensiente* — *in eum consensiente* h. (KO 90⁸ — SRH II. 320²²); *sonantibus* — *sonoris* h. (KO 90⁹ — SRH II. 320²²); *laudem* — *laudibus* h. (KO 90¹⁰ — SRH II. 320²³); *percepit* — *precepit* h. (KO 90¹³⁻¹⁴ — SRH II. 320²⁶); *carissime diligebant* — *carissimo diligebant affectu* h. (KO 90¹⁹ — SRH II. 320²⁹).

korlat egy vulgáris válfaját követi, amely magyarországi viszonylatban leginkább a táblabírák konyhalatinságára emlékeztet. A tulajdonneveket eltorzítja.¹²⁶ Magyarórázó jegyzeti tüzdelve vannak tárgyi tévedésekkel.¹²⁷ Mivel a krónika szerzőjének *Hartvik*-ot tartja, minden kézirati hagyománytól függetlenül magát a szöveg elé illeszti a *Hartvik-legenda* Kálmán királyhoz szóló ajánlását.¹²⁸

KOWNACKI kiadványa a szövegközlés teljes megbízhatatlansága, tudománytalan módszere miatt már megjelenésekor is eleve alkalmatlan volt a forráskritika. és a történeti kutatás szempontjainak szolgálatára, s így legfeljebb népszerűsítő feladatkört tölthetett be a maga korában. Ennek azzal is igyekezett megfelelni — s ezt tagadhatatlan érdemként kell kiemelnünk —, hogy mindmáig egyetlen modern nyelvű (bár korántsem modern) fordítását is tartalmazza krónikánknak.¹²⁹ Emellett néhány elfogadható szövegjavítása is figyelmet érdemel.¹³⁰

¹²⁶ Pl. *Sclavania* — *sclauonia* h. (KO 4₂₀ — SRH II. 299₁₁); *Lithuam* — *litwam* h. (KO 6₂₂ ~ SRH II. 301_{3,37}; szintén téves); *Scutiam* — *scociam* h. (KO 8₂₋₃ — SRH II. 301₅); *Colummen* — *Columan* h. (KO 20₁₃ — SRH II. 304₉); *Ethlegidam* — *Athleytam* h. (KO 20₃₁ — SRH II. 305₃); *Meschco* — *Mescho* h. (KO 32₁ — SRH II. 307₁₄) és utána passim; *Astrius* — *astriquis* h. (KO 38₃ — SRH II. 308₃₁) és utána passim; *Levantha* — *leuentha* h. (KO 70₂ — SRH II. 315_{25,34}); *Setecho* — *sechecho* h. (KO 82₂₉ — SRH II. 318₃₁); *Mscislaus* — *Mistizlaus* h. (KO 88₉ ~ SRH II. 320₉; szintén hibás alakkal) stb.

¹²⁷ Pl. Kálmán 1065–1114 közt uralkodott (KO I. old. * jegyz.). Az *Ego Regi Caesaris copulata sum* hibás olvasatot (*Ego regi celorum copulata sum* h.) „tárgyi” magyarázattal próbálja alátámasztani (10. old. 9. jegyz.). A krónika 3. fejezete zürzavaros beszámolót ad Attila hadjáratairól, melynek során *Ausztria* és *Lombardia* meghódítása közben szó esik *Apulia* megtámadásáról; mivel KOWNACKI komolyan veszi ezt az elbeszélést, át kívánja hidalni a sorrendi nehézséget, ezért *Apuliát* *Apta Iulia*-val, a dél-franciaországi *Apt* városával (*Vaucluse département*) azonosítja (11. old. 11. jegyz.). *Aquileiát* egy helyen (vö. SRH II. 304₁₅) minden alap nélkül *Aquincummal* veszi egy kalap alá (19. old. 23. jegyz.). A *communicationis modo* hibás olvasatot (*excommunicationis nodo* h.) az egyházi oklevelek *genusaiból* próbálja levezetni (37. old. 45. jegyz.). A „lengyel befolyás. korának” állítólagos bábkirályait megkísérli — természetesen eredmény nélkül — azonosítani a 11. század tényleges magyar uralkodóival (85–88. old. a–d. és 85–86. jegyz.) stb.

¹²⁸ Az ajánlást (KO 2–4. old.) azonban nem a *Hartvik-legenda* eredeti szövegéből veszi, hanem SCHWANDTNER-től (*Scriptores Rerum Hungaricarum veteres, ac genuini* I., Vindobonae. MDCCXLVI., 413–414. old.), aki viszont SURIUS „modernizált” átiratát használta.

¹²⁹ A lengyel fordítás minőségének megítélésére nem érezzük magunkat hivatottnak, de az alapul vett latin szöveg használhatatlansága eleve kétkedésre int.

¹³⁰ Ezekben főként a *Hartvik-legenda* SURIUS–SCHWANDTNER-féle szövegére támaszkodott. Pl.: *veredanum quendam infra diem et noctem* (C 355 jobb₈₋₉ ~ SRH II. 313₇₋₈; téves *quondam* olvasattal) — *veredarium quendam intra diem et noctem* (KO 60₅₋₆ = SCHWANDTNER I. 421₃₀₋₃₁); *in faciem* (C 356 bal₃₉ — SRH II. 314₃₇; DEÉR megjegyzés nélkül javítja) — *infantiae* (KO 66₁₅₋₁₆ ~ vö. *infantes*: SCHWANDTNER I. 423₂₃); *inclina* (C 357 bal₁₁ = SRH II. 316₂₀) — *Inclita* (KO 72₂₂ = SCHWANDTNER I. 424₄₂).

Vagy KOWNACKI, vagy LELEWEL nyelvtani ébersége szólalt meg az alábbi esetekben: *prophetarium sanctarum* (C 353 bal₂₁ = SRH II. 308₂₃; DEÉR nem volt ilyen figyelmes) — *Prophetiarum Sanctarum* (KO 36₁₆₋₁₇); *complexu manibus* (C 354 jobb₁₆₋₁₇ = SRH II. 311₆) — *complexis manibus* (KO 50₅); *in honore* (C 354 jobb₁₈ — SRH II. 311₇; megjegyzés nélkül javítva) — *in honorem* (KO 50₇); *cordis* (C 354 jobb₄₇ = SRH II. 311₂₂) — *chordis* (KO 52₂₂₋₂₃); *tale prorupit in vocem* (C 355 jobb₃₃ = SRH II. 313₂₇₋₂₈) — *talem prorupit in vocem*. (KO 60₂₉₋₆₂₁); *Quem diucius* (C 356 bal₂₀ = SRH II. 314₂₁) — *Quum diutius* (KO 64₂₀; ha nem is találta el a *Hartvik* eredetijében lévő *Cumque*-t, közel jár hozzá); *impetrare* (C 356 bal₄₉₋₅₀ ~ SRH II. 315₅; téves jegyzettel javítja) — *imperare* (KO 66₂₆₋₂₇); *certam regeret* (C 356 jobb₅₂ = SRH II. 316₁₀) — *Terram regeret* (KO 72₉); *et filios eius* (C 358 bal₄₂ = SRH II. 319_{6,29}) — *et Filios Regis* (KO 84₁₇₋₁₈); mivel ez az egyetlen eset, amikor KOWNACKI kiadása nem C-vel, hanem Z-vel egyezik, csakis arra gondolhatunk, hogy véletlenül rekonstruálta itt Z helyes szövegét.

Jóllehet ENDLICHER szövegközlése elején azt olvassuk, hogy egy „13. századi varsói kódex” alapján történt a kiadás,¹³¹ különösebb fáradság nélkül megállapítható e hivatkozás valótlanlansága. Már az első pillanatra gyanút kelt, hogy a tulajdonképpeni krónika elé itt is a *Hartvik-legenda* ajánlásának SURIUS–SCHWANDTNER-féle átirata került: ez (mint láttuk) a KOWNACKI-kiadás egyik jellemző jegye.¹³² KOWNACKI — eléggé következetlenül — az ajánlás után *Praefatio Authoris* címfelirattal közölte a krónika *Omne datum optimum* kezdetű bevezetését; aligha tekinthető véletlennek, ha ENDLICHER-nél ugyanezt a (kéziratokban nem olvasható) címet ugyanezen a szokatlan helyen találjuk.¹³³

Első olvasásra ENDLICHER kiadványának „középkoriasabb” színezete van ugyan, mivel a v betű helyett következetesen u-t igyekszik használni, szakít az ae-vel, a ti-vel, s a mondatokat kisbetűvel kezdi (ami valójában nem középkori sajátosság, mivel a kódexekben nem annyira az ingadozó *interpunctio*, hanem sokkal inkább a nagy kezdőbetű jelzi a mondatkezdést), ám ez korántsem a kéziratok hű követéséből ered: így jár el az egész kötetben. KOWNACKI hibáit és javításait¹³⁴ rendre átveszi, nyilván abban a hiedelemben, hogy lengyel kollégája az eredeti kézirat alapján dolgozott, tehát ezek magára a krónikára jellemzők. A vélt eredeti szöveg tiszteletben tartásának szándéka jut kifejezésre abban is, hogy csak igen szerény mértékben él a korrigálás lehetőségével; javításai — természetesen — teljességgel nélkülözik a kézirati alapot,¹³⁵ amelytől további hibák becsúsztatása¹³⁶ még jobban eltávolította ezt a sikerültnek éppenséggel nem mondható utánközlést.

¹³¹ *Cronica Hungarorum. E codice Warsaviensi saeculi XIII.* (E 60₁–2).

¹³² L. fentebb, 128. jegyz.

¹³³ KO 4₉ = E 61₁.

¹³⁴ L. fentebb, a 125., 126. és 130. jegyzetet, ahol a példákat már eleve úgy igyekeztünk megválasztani, hogy túlnyomó többségük ENDLICHER kiadására is vonatkozzék.

¹³⁵ A javítások egy része nyilvánvaló sajtóhibákat (*significaset, ocupatam, simliter, regresus, Chrtiana, cofirmationem, moiori, praedis* [predijs h.], *audiset, impossissent, opertet, regiret* [rediret h.], *psa, fuisset, sagitarii* stb.) gyomlál ki KOWNACKI szövegéből, de szép számmal találunk olyanokat is, amelyek nyelvtanilag korrekt alakok előállítását célozzák: *oppigratia* → *ob pigriciam* (KO 6₁₃ → E 61₂₄); *Ego Regi Caesaris* → *ego regi Cesari* (KO 10₂₂ → E 62₂₁–22); *Quid cum retulisset* → *quod cum retulisset* (KO 18₉–10 → E 64₁₅); *quam scriptum est* → *quoniam scriptum est* (KO 22₉ → E 65₂₃–24); *Cum minimum esset sollicitus* → *Cum nimium esset sollicitus* (KO 24₂ → E 66₁–2: sikerült helyreállítania az eredeti szöveget); *comovente gratia Clementia* → *commouente graciae clemencia* (KO 30₃–4 → E 67₁₄–15); *sine contristatione concertatione* → *sine contristacione concertacionis* (KO 34₁₇–18 → E 68₁₄); *in stultia potentia sua* → *in stulticia potencie sue* (KO 36₁₅ → E 68₂₅): a helyes szöveget Z hozza: *in stulta potencia sua*; *pontificalibus lappis* → *pontificalibus cappis* (KO 52₃ → E 72₉); *vocare* → *uacare* (KO 64₉ → E 75₇); *extensu* → *extensus* (KO 64₂₁ → E 75₁₆); *verba* → *uerbera* (KO 66₁₅ → E 75₂₈–29); *manis* → *magis* (KO 66₂₇ → E 76₄): a helyes szó *inanis* volna; *per mortem* → *post mortem* (KO 68₁₂ → E 76₁₃); *indinato capite abstationes suas porrexerunt* → *inclinato capite ad staciones suas perrexerunt* (KO 82₂₇–28 → E 80₃); *coronatus* → *coronatur* (KO 88₁₉ → E 81₂₄); *Amen dicant omnia* → *Amen dicant omnes* (KO 90₂₀ → E 82₆): C-ben is *omnia* áll.

¹³⁶ Pl.: *gemmis* → *gemmis preciosis* h. (E 61₁₄ → KO 63–4); *ac bestiarum* → *et bestiarum* h. (E 61₁₄–15 → KO 65); *eleuatum est* → *eleuatum* h. (E 61₁₇ → KO 68); *consolari* → *consolare* h. (E 62₁₉ → KO 10₁₈); *per funa* → *per funera* h. (E 62₃₂ → KO 12₁₃); *fideliter* → *fideliter in seculo* h. (E 63₁₈ → KO 14₁₃); *quibus auditus* → *Quibus auditis* h. (E 69₅–6 → KO 38₈); *nobis* → *Vobis* h. (E 70₁ → KO 42₂); *pleialis* → *phialis* h. (E 72₂₄ → KO 52₂₄); *largus* → *largas* h. (E 73₉ → KO 56₄); *quedam* → *Quadam* h. (E 73₂₀ → KO 58₅–6); *consulatus* → *consolatus* h. (E 74₂₂ → KO 62₇); *ob oracione* → *ab oracione* h. (E 75₁₇–18 → KO 64₂₄); *IX mense* → *X^o mense* h. (E 76₃₁ → KO 70₁₂–13); *uinculo* → *uincula* h. (E 77₁₄–15 → KO 72₁₅); *marmore* → *marmoreo* h. (E 77₃₂ → KO 74₁₄). A felsoroltak egy része nyilván sajtóhiba is lehet, mivel ezektől sem mentes a kiadvány (*appellauit, piisimus, comisso* stb.).

3. BIEŁOWSKI, AUGUST [szerk.]: *Monumenta Poloniae Historica*
(*Pomniki Dziejowe Polski*) I., Lwów, 1864., 495—515.

Kiadta: STANISŁAW PILAT. [MPH I.]

Ez az immár százéves publikáció, amely — külső megjelenését tekintve — igényes kritikai kiadásnak készült, a behatóbb vizsgálat után a problémák egész sorát veti fel.

Elismerve, hogy PILAT teljesítményét a forráskiadás és -kritika akkori színvonalához kell mérnünk, őt sem róhatjuk meg nagyon a szöveg klasszikus helyesírás szerinti átírásáért: legtöbb kortársa hasonlóképpen járt el. Mindamellett kiadónk szeret ejti annak is, hogy a tulajdonnevek kézírásilag hagyományozott alakjaira az apparátusban felhívja olvasói figyelmét. A magyarázó jegyzetekben felhalmozott bőséges anyag egy része óhatatlanul elavult ugyan az idők múlásával, de nem évült el az európai összefüggések feltárására törekvő történész nézőpontja és figyelemre méltó otthonossága, amellyel a krónikánkhoz kapcsolódónak vélt hazai és külföldi — köztük a magyar — forrásanyagban mozog, bár korláta, hogy itt főként nyomtatott szövegekre támaszkodik.

Súlyosabban esik latba, hogy a szöveg rekonstruálásában hibás, eklektikus módszert alkalmaz: hivatkozik ugyan a bővebb változat akkor ismert mindkét kéziratára (Z és C), de ezekből, valamint saját és elődei konjektúráiból¹³⁷ egy optimálisnak tartott variánszt válogat össze. Ezért fordulhat elő, hogy olykor mindkét kézirat olvasata az apparátusba szorul. Alapul mégis inkább a *Sędziwój z Czechla* kódexére (C) látszik építeni, mert ezt — ellentétben a *Zamoyski*-kódex szövegével — interpolálatlannak s így az eredetihez közelebb állónak ítéli.¹³⁸ Ez a hibás kiindulás nem a kéziratok korának félreismeréséből fakadt (PILAT helyesen írja, hogy a Z kódex idősebb¹³⁹), hanem a két példány viszonyának tisztázatlanságából: nem jött rá arra, hogy C csak másolata Z-nek, tehát az esetek többségében semmiképp sem tartalmazhatja a helyesebb változatot.

Szövegünk kiadói közt PILAT az egyetlen, aki a törléseken, javításokon kívül a lapszéli bejegyzéseket is figyelemre méltatta. Paleográfiai szempontból viszont felettebb egyenetlen munkát végzett: számos hibás olvasat, sok téves feloldás csök-

¹³⁷ KOWNACKI fentebb előszámlált javításait (l. 130. jegyz.) mind átveszi. Említésre méltó továbbá: *terra israelitico populo* (Z 91^r bal₁₈ = C 351 bal₂₇₋₂₈) → *terra israelitico populo erat* (MPH I. 497 jobb₂₃₋₂₄ és jegyzete); *et nomen* (Z 91^v jobb₂₁ = C 352 jobb₁) → *et ei nomen* (MPH I. 500 bal₁₆; megtalálható már KOWNACKINÁL is, 28₆); *genti* (Z 92^v jobb₅ = C 353 jobb₂₃) → *gentis* (MPH I. 503 jobb₁₅ és jegyzete); *in causa est* (Z 92^v jobb₂₀₋₂₁ = C 353 jobb₃₇) → *in causa sit* (MPH I. 503 jobb₂₈ és jegyzete); *exuncione* (Z 93^r bal₃₂ = C 354 bal₂₉) → *ex unzione* (MPH I. 504 jobb₁₃); *particulam* (Z 94^r bal₂ = C 355 jobb₁) → *particula* (MPH I. 506 jobb₂₀ és jegyzete); *iniunctas* (Z 94^r bal₁₃ = C 355 jobb₁₁) → *munitas* (MPH I. 507 bal₃ és jegyzete); talán a *Hartvik-legenda* SURIUS-féle változata alapján eszközölt javítás, vö. SCHWANDTNER I. 421₃₂; *feliciusque... mittebat* (Z 94^r bal₁₆₋₁₇ = C 355 jobb₁₄₋₁₅) → *scilicet qui... imminebant* (MPH I. 507 bal₅₋₆ és jegyzetei); *esse facti* (Z 94^v bal₉ = C 356 bal₂₇) → *nosse sancti* (MPH I. 508 bal₂₀ és jegyzete): itt tulajdonképpen csak az *esse-nosse* „javítás” származik PILATTÓL, mert a kéziratokban lévő *facti*-t már az előző kiadások *sancti*-ként közölték (vö. KO 66₂ = E 75₁₉); *abortam* (Z 94^v bal₂₅ = C 356 bal₄₁) → *obor-tam* (MPH I. 508 jobb₈; megjegyzés nélkül javítja); *super sepulchrum* (Z 95^r jobb₂₄ = C 357 bal₄₅) → *supra sepulchrum* (MPH I. 510 jobb₂₀ és jegyzete): már megtalálható az előző kiadásokban is (KO 76₄ = E 78₁₀); *ei* (Z 96^r bal₁₀ = C 358 bal₃₄) → *eis* (MPH I. 512 jobb₃ és jegyzete = KO 84₁₀ = E 80₁₁).

¹³⁸ MPH I. 494. old.

¹³⁹ Uo.

¹⁴⁰ Pl.: *nationes* — *prouincie* h. (MPH I. 495 jobb₇ — Z 90^r bal₃₀ = C 349 jobb₂₄); *quae*, ill. *qui* — *Quod* h. (MPH I. 495 jobb₉ és jegyzete — Z 90^r bal₃₂ = C 349 jobb₂₇); *christianam*, ill. *christus* [?] — *christi* h. (MPH I. 496 bal₁₈₋₁₉ és jegyzete — Z 90^r jobb₂₈ = C 350 bal₁₂); *non vir* — *et non uir* h. (MPH I. 496 bal₂₀ és jegyzete — Z 90^r jobb₂₇₋₂₈ = C 350 bal₁₃; az *et* mindkét kéziratban szerepel); *meorum* — *nostrorum* h. (MPH I. 496 bal₂₄ és jegyzete — C 350 bal₁₈ is *nostrorum*-ot ír); *qui* — *Quod* h. (MPH I. 496 jobb₂ és jegyzete — C 350 bal₂₈; szintén *Quod* olvasattal); *hoc* — *hec* h. (MPH I. 496 jobb₂₄ és jegyzete — Z 90^v bal₂₆; szintén *hec*-et közli); *visionem* — *uisum* h. (MPH I. 497 bal₄ és jegyzete — C 350 jobb₁₃; ugyancsak *uisum*-ot ír); *dicens* — *apparuit dicens* h. (MPH I. 497 bal₅ és jegyz. — C 350 jobb₁₈; közli az *apparuit* szót); *neq introeas* — *ne introeas* h. (MPH I. 497 bal₅ és jegyz. — C 350 jobb₁₈; közli az *apparuit* szót); *reverte* — *reuertere* h. (MPH I. 497 bal₆ és jegyzete — Z 90^v jobb₆; szintén *reuertere*-t hoz); *qui in* — *qui michi* h. (MPH I. 497 bal₁₀ — Z 90^v jobb₈ = C 350 jobb₂₄); *super* — *supra* h. (MPH I. 497 bal₂₀ és jegyzete — C 350 jobb₃₇; igencsak *supra*-t közli); *resplenderunt* — *resplenduerunt* h. (MPH I. 497 jobb₁ és jegyzete — Z 90^v jobb₃₃; a korrekt *resplenduerunt* alakkal); *tradiderunt*...*occiderunt* — *tradiderant*...*occiderant* h. (MPH I. 497 jobb₅₋₆ és jegyzeteik — C 351 bal₆₋₇; Z 90^v jobb₃₇₋₃₈-cal egyezően praet. perf.-ban); *redire* — *rediret* h. (MPH I. 497 jobb₁₅ és jegyzete — C 351 bal₁₇); *copularet* — *copularent* h. (MPH I. 497 jobb₁₉ és jegyz. — Z 91^r bal₁₃); *omnibus* — *omnibus hominibus* h. (MPH I. 497 jobb₂₁ és jegyz. — C 351 bal₂₄₋₂₅ is közli); *solum* — *solummodo* h. (MPH I. 498 bal₃ és jegyz. — Z 91^r bal₂₈); *delectabatur* — *delectabantur* h. (MPH I. 498 bal₅ és jegyz. — Z 91^r bal₃₀); *Chrsa* — *Chisa* h. (MPH I. 498 bal₁₂ és jegyz. — C 351 bal₄₇); *manus* — *manu* h. (MPH I. 498 jobb₆ és jegyz. — C 351 jobb₁₃); *qui* — *cui* h. (MPH I. 498 jobb₁₆ és jegyz. — Z 91^r jobb₂₂); *Polonia* — *polonie* h. (MPH I. 498 jobb₁₇ — Z 91^r jobb₂₃ = C 351 jobb₂₅); *melicis* — *mellitis* h. (MPH I. 499 bal₄ és jegyzete); Z 91^r jobb₃₁ *mellitis*-t, C 351 jobb₃₃ *mellitis*-t ír; *quum* — *quoniam* h. (MPH I. 499 bal₆ és jegyz. — C 351 jobb₃₅); *chrismatis* — *karismatis* h. (MPH I. 499 bal₉ és jegyz. — Z 91^r jobb₃₅); *cum* — *eum*; h. (MPH I. 499 bal₂₂ és jegyz. — Z 91^v bal₁₀ = C 352 bal₂; felesleges „javítás”, hiszen mindkét kódex a helyes *eum* alakot adja); *est* — *erit* h. (MPH I. 499 jobb₄ — Z 91^v bal₁₈ = C 352 bal₁₁); *visione* — *uisionem* h. (MPH I. 499 jobb₁₀ — Z 91^v bal₂₆ = C 352 bal₁₅); *Propterea* — *Preterea* h. (MPH I. 499 jobb₂₂ — Z 91^v bal₃₈₋₃₉ = C 352 bal₂₀); *quod* — *quia* h. (MPH I. 500 bal₃ — Z 91^v jobb₇ = C 352 bal₃₇); *Meum* *quoque* — *meumque* h. (MPH I. 500 bal₄ és jegyz. — Z 91^v jobb₉); *tum* — *cum* h. (MPH I. 500 bal₅ és jegyz. — Z 91^v jobb₁₀); *respondet* — *responderet* h. (MPH I. 500 bal₅₋₆ és jegyz. — C 352 bal₄₀); *chrisimali* — *crismali* h. (MPH I. 500 bal₅ és jegyz. — Z 91^v jobb₁₉₋₂₀); *hoc* — *hec* h. (MPH I. 500 bal₂₃ és jegyz. — Z 91^v jobb₂₇); *Iesse plenus* — *plenus* h. (MPH I. 500 bal₂₃ és jegyz. — Z 91^v jobb₂₈); *nequaquam* — *nequam* h. (MPH I. 500 jobb₁ és jegyz. — C 352 jobb₉); *obitum patris* — *patriis obitum* h. (MPH I. 500 jobb₄ és jegyz. — Z 91^v jobb₃₃₋₃₄); *quo* — *quod* h. (MPH I. 500 jobb₉ és jegyz. — Z 91^v jobb₃₃); *Mescho* — *Mescho* h. (MPH I. 500 jobb_{13,21} és jegyzeteik); az első esetben C-nek, a másodikban Z-nek tulajdonítja a hibás olvasatot, holott mindkét kézirat következetesen a *Mescho* alakot használja (Z 92^r bal_{5,15-16} = C 352 jobb_{20,28}); *dextra* — *dextera* h. (MPH I. 500 jobb₂₂ — Z 92^r bal₁₇ = C 352 jobb₂₉); *domino* — *duci* h. (MPH I. 502 bal₅ és jegyz. — Z 92^r jobb₂); *ipsam* — *quam* h. (MPH I. 502 bal₇ és jegyz. — Z 92^r jobb₅); *generatione* — *generacioni* h. (MPH I. 502 jobb₁₃ és jegyz. — Z 92^r jobb₃₀); *sequente* — *sequentis* h. (MPH I. 503 bal₂ — Z 92^r jobb₃₅₋₃₆ = C 353 bal₃₁); *ecclesiae* — *ciuitatis* h. (MPH I. 503 bal₃ és jegyz. — Z 92^r jobb₃₇); *qui* — *quod* h. (MPH I. 503 bal₄ — Z 92^r jobb₃₈ = C 353 bal₃₄); *facta* — *sancti* h. (MPH I. 503 bal₅ és jegyz. — C 353 bal₃₅); *litteras* — *litteris* h. (MPH I. 503 bal₁₂ és jegyz. — C 353 bal₄₂); *properavit* — *cursu properauit* h. (MPH I. 503 bal₁₈ és jegyz. — C 353 bal₅₀); *benedices*, ill. *benedicetas* (MPH I. 503 jobb₃ és jegyz.): téves olvasatok, mert mindkét kódex *benedicas* alakot tartalmaz (Z 92^r bal₂₈ = C 353 jobb₉₋₁₀); *conuertitur* — *conuertit* h. (MPH I. 503 jobb₂₃ — Z 92^v jobb₁₄); C 353 jobb₂₂ *converti* et hibás alakot közöl, s valószínűleg az et utólag beírt rövidítésjelét, amely két szó közé emelten van beékelve, értelmezte PILAT rövidítéseknek; *protectionem* — *proteccione* h. (MPH I. 503 jobb₂₄ és jegyz. — C 353 jobb₃₃); *apostolico* — *apostolici* h. (MPH I. 504 bal₃₀ — Z 93^r bal₁₆ = C 354 bal₁₄); *sanctus* et — *sanctus* h. (MPH I. 504 jobb₁₂ — Z 93^r bal₃₁ = C 354 bal₂₈); *crucibusque* — *crucibus* h. (MPH I. 504 jobb₂₄ — Z 93^r jobb₃ = C 354 bal₅₉); *cumque* — *Cum quo* h. (MPH I. 504 jobb₃₂ és jegyz. — Z 93^r jobb₁₁); *dein*, ill. *demum* — *deinde* h. (MPH I. 505 bal₁₀ és jegyz. — Z 93^r jobb₂₃ = C 354 jobb₇); *magriensem* — *in agriensem* h. (MPH I. 505 bal₁₀ és jegyz. — C 354 jobb₇, ahol az *in* valóban egybe van írva az utána következő szóval, de C scriptorának ez gyakori hibája); *cedentes* — *cadentes* h. (MPH I. 505 bal₁₂ — Z 93^r jobb₂₄ = C 354 jobb₉); *honorem* — *honore* h. (MPH I. 505 bal₁₉₋₂₀ — Z 93^r jobb₃₂ = C 354 jobb₁₈); *perfulgenti*, ill. *prefulgenti* — *perfulgentis* h. (MPH I. 505 jobb₅ és jegyz. — Z 93^v bal₃ = C 354 jobb₂₉); *ei* — *et* h. (MPH I. 505 jobb₁₂ és jegyz. — C 354 jobb₃₈); *sacra* — *sancta* h. (MPH I. 505 jobb₁₅ és jegyz. — C 354 jobb₄₂); *porrexit* — *perrexit* h. (MPH I. 506 bal₂ — Z 93^v bal₂₆ = C 355 bal₂₋₃);

nem venni, hogy az apparátusban fellelhető ezen hibák (amelyeket PILAT egészen ötletszerűen és minden alap nélkül egyik vagy másik kéziratnak tulajdonít) szinte hiánytalanul feltűntek már KOWNACKI és ENDLICHER általa hivatkozott kiadványaiban is.¹⁴¹ Illusztrálásul ide iktatunk két jellegzetes példát:

Z és C kódex	Kownacki és Endlicher	Pilat (a szövegben:)
...seruabat, et ut in nullo molestarentur, sed omnia ad libitum eorum preberentur precipiebat. Morati sunt... ¹⁴²	...servabat: morati sunt... ¹⁴³	...servabat, et ut in nullo molestarentur, sed omnia ad libitum eorum praeberentur praecipiebat. Morati sunt... (a jegyzetben:) „et ut in nullo ...praecipiebat Z-ben hiányzik.” ¹⁴⁴

.apostolici — apostoli h. (MPH I. 506 jobb₆ és jegyz. — C 355 bal₃₇); praebens — presens h. (MPH I. 506 jobb₉ és jegyz. — Z 93^v jobb₂₈); quoties — quociens h. (MPH I. 506 jobb₁₇₋₁₈ — Z 93^v jobb₃₈ = C 355 bal₅₀₋₅₁); redolenti — redolentis h. (MPH I. 506 jobb₂₁ és jegyz. — Z 94^r bal₃); imperatorem — imperatorem romanum h. (MPH I. 507 bal₁₄ — Z 94^r bal₂₆ = C 355 jobb₂₄); patriis — patrie h. (MPH I. 507 jobb₈ és jegyz. — Z 94^r jobb₅); honori — honorum h. (MPH I. 507 jobb₈ — Z 94^r jobb₈ = C 355 jobb₄₂); per magnum — permagnum h. (MPH I. 507 jobb₂₀); Z 94^r jobb₂₀₋₂₁ éppen itt váltja a sort, de mivel Z scriptora csak ritkán teszi ki a választójelet, joggal olvashatunk nála permagnum-ot, míg C 356 bal₃ valóban különírja; De votis — De deuotio h. (MPH I. 508 bal₉ — Z 94^r jobb₃₃ = C 356 bal₁₄); aëre — in aere h. (MPH I. 508 bal₁₇ — Z 94^v bal₅ = C 356 bal₂₃); cuidam — cuidam uiro h. (MPH I. 508 bal₁₈₋₁₉ — Z 94^v bal₇ = C 356 bal₂₄₋₂₅); quam — quoniam h. (MPH I. 508 bal₂₆ — Z 94^v bal₁₄ = C 356 bal₃₁); Deum — dominum h. (MPH I. 508 jobb₂₅ és jegyz. — Z 94^v jobb₇); separentur — separarentur h. (MPH I. 509 bal₂ — Z 94^v jobb₁₀, míg C 356 jobb₉ itt a hibás seperarentur alakot közli; se derelictum — solum se esse derelictum h. (MPH I. 509 bal₇ és jegyz. — Z 94^v jobb₁₃₋₁₄ = C 356 jobb₁₃); in manibus eorum — in manus episcoporum h. (MPH I. 510 bal₃ és jegyz. — C 356 jobb₅₀); sacramento — sacramento h. (MPH I. 510 bal₄ és jegyz. — C 356 jobb₅₀₋₅₁); quod — quis h. (MPH I. 510 bal₄ és jegyz. — C 356 jobb₅₁); placeret (MPH I. 510 bal₆₋₇ és jegyzete); C 356 jobb₅₄ nem placeret, hanem placaret alakot hoz a Z 95^r bal₁₉ plantaret szava helyett; plantationis — plantacioni h. (MPH I. 510 bal₁₃ — Z 95^r bal₂₇ = C 357 bal₇); dein — Denum h. (MPH I. 510 bal₂₀ — Z 95^r bal₃₇ = C 357 bal₁₇); miraculo — miraculis h. (MPH I. 510 bal₂₆ és jegyz. — Z 95^r jobb₃); duces et pauperes — diues et pauper h. (MPH I. 510 jobb₅ és jegyz. — Z 95^r jobb₉ = C 357 bal₂₈); conversionis — conuersacionis h. (MPH I. 510 jobb₁₁ — Z 95^r jobb₁₄₋₁₅ = C 357 bal₃₄); occiderunt [sic!] — ceciderunt h. (MPH I. 511 bal₂₄₋₂₅ — Z 95^v bal₂₁₋₂₂ = C 357 jobb₂₈); sanctum — factum h. (MPH I. 512 bal₉ és jegyz. — C 358 bal₁₂); accingimini — Accingimini h. (MPH I. 512 bal₁₄₋₁₅ és jegyz. — Z 95^v jobb₃₀₋₃₁); quum, ill. quam — quoniam h. (MPH I. 512 bal₁₆ és jegyz. — Z 95^v jobb₃₂ = C 358 bal₁₉); porrexerunt — perrexerunt h. (MPH I. 512 bal₂₀ — Z 95^v jobb₃₇₋₃₈ = C 358 bal₂₄); qui — que h. (MPH I. 512 jobb₅ és jegyz. — Z 96^r bal₁₃); Levantam — Leuentam h. (MPH I. 512 jobb₂₃ — Z 96^r bal₃₄ = C 358 jobb₈₋₉); noluit — uoluit h. (MPH I. 512 jobb₂₇ — Z 96^r bal₃₃ = C 358 jobb₁₃); erre a példára alább még részletelesen kitérünk; ut — et h. (MPH I. 513 jobb₂ és jegyz. — Z 96^r jobb₁₆); possidendi — possidendum h. (MPH I. 514 bal₅ és jegyz. — Z 96^r jobb₃₄); regno — regem h. (MPH I. 514 bal₁₀ és jegyz. — C 359 bal₁); coronatus — coronatur h. (MPH I. 514 bal₁₀ és jegyz. — Z 96^v bal₁ = C 359 bal₁); eum — in eum h. (MPH I. 515 bal₂ és jegyz. — C 359 bal₁₅); laudem — laudibus h. (MPH I. 515 bal₃₋₄ és jegyz. — C 359 bal₁₇); percepit — precepit h. (MPH I. 515 bal₆ — Z 96^v bal₁₈ = C 359 bal₂₀); affectu — affectu: Amen h. (MPH I. 515 jobb_{5-c} és jegyz. — Z 96^v bal₂₅).

¹⁴¹ Vö. fentebb, 125–126. jegyz.

¹⁴² Z 95^v bal₃₆₋₃₈ = C 357 jobb₄₂₋₄₄ = SRH II. 318₆₋₈.

¹⁴³ KO 80^{r-8} = E 79₁₁₋₁₂.

¹⁴⁴ MPH I. 511 jobb₁₁₋₁₃ és jegyzet a jobb₁₁ sorhoz.

(a szövegben:)

...*Ladyslaum.*
Hic [Hinc] autem
deo dedicatus erat.
*Hunc autem...*¹⁴⁵

...*Ladislaum.*...*Ladislaum.**Hunc autem...*¹⁴⁶*Hunc autem...*

(a jegyzetben:)

„*Ladyslaum,*
hic vero [!]
Deo dedicatus erat
teszi hozzá Z.”¹⁴⁷

Itt is, mint a többi esetben, PILAT egészen sajátos eljárást választ: az egyik kézirat „számláján” közli a teljes szöveget, amelyet — hangsúlyozom — az idézett példákban mindkét kézirat tartalmaz, a korábbi kiadások hibáit, kihagyásait pedig a másik kódex terhére rója. E furcsa jelenségre nehéz kielégítő magyarázatot adni. Arra aligha gondolhatunk, hogy elődei tekintélyének opportunistá tisztelete hamisításra készítette. Az esetek tömegessége a tévedés lehetőségét is kizárja. Egy feltételezés marad hátra csupán: talán másodkézből, munkatársak által készített kéziratok másolatok alapján dolgozott, amelyek megbízhatóságáról nem volt teljesen meggyőződve, viszont kritikátlanul feltételezte, hogy a korábbi kiadások az eredeti kéziratokra támaszkodnak, s ezért próbálta a két csoport közt észlelt ellentmondásokat ilyen furcsa módon kiegyenlíteni. Egy bizonyos: amennyiben a jóhiszeműséget nem vitatjuk el PILATTÓL, legalábbis azt a következtetést le kell vonnunk, hogy a kiadás befejező munkálatainál az eredeti kódexszövegek nem állottak rendelkezésre,¹⁴⁸ így a végső ellenőrzés elmaradt, illetve pusztán a korrektori gondosságra szorítkozott, amely ellen szinte nem is emelhető kifogás, mert a maga által választott helyesírási normák ellen ritkán engedett vételni.¹⁴⁹

Mindent összevéve megállapítható, hogy bár az MPH szövege impozáns apparátusával a kritikai kiadás látszatát igyekszik kelteni, nagyfokú filológiai megbízhatatlansága miatt semmiképp sem felel meg azoknak az elemi követelményeknek, amelyeket e műfaj termékei iránt már a múlt században is joggal támaszthattak.

4. FLORIANUS, M.: *Vita Sanctorum Stephani regis et Emerici ducis*
 (Historiae Hungaricae fontes domestici. Pars prima: Scriptores,
 vol. I.) Quinque-ecclesiis, 1881., 70—79. [F]

MÁTYÁS FLÓRIÁN e kiadványa tulajdonképpen csak kivonatos közlés: a magyar—lengyel krónika bővebb változatának Istvánra vonatkozó részleteiből válogat össze szemelvényeket. Címfeliratában — a változatosság kedvéért — egy 14. századi varsói kódex alapul vételére utal.¹⁵⁰ A bevezetésben és a hivatkozásokban azonban elárulja — ez a vizsgálatból persze úgyszólván kiderülne —, hogy az állítólagos varsói kódex elbeszélését csak nyomtatott formában, főleg PILAT

¹⁴⁵ Z 96^r jobb₂₈₋₃₀ = C 358 jobb₄₂₋₄₃ = SRH II. 320₃₋₉.

¹⁴⁶ KO 88₈₋₉ = E 81₁₇₋₁₈.

¹⁴⁷ MPH I. 513 jobb₁₂—514 bal₁ és jegyzet az 513 jobb₁₂ sorhoz.

¹⁴⁸ A C kódex ekkor már minden bizonnyal Párizsban volt, l. fentebb, 31. old. és 95. jegyz.

¹⁴⁹ Pl.: *possessiones* (MPH I. 498 bal₁₈); *litteras* (503 bal₁₂); *quemdam* (506 jobb₂₇—507 bal₁); *solicitudine* (507 jobb₂₃); *litteris* (510 jobb₁₇) stb.

¹⁵⁰ *Vita Sancti Stephani. E codice Warsaviensi saec. XIV-i* (F 70₁₆).

MPH-beli kiadványából ismeri.¹⁵¹ Mintapéldányától — helyesírási különbségeken túl is — gyakran különbözik: ilyenkor azonban mindig megegyezik ENDLICHER szövegével, tehát nyilván ezt is használta, bár nem hivatkozik rá.¹⁵² Ennek ellenére ahol PILAT és ENDLICHER szövege közt eltérést észlelt, ott többnyire a lengyel publikáció változatát fogadja el,¹⁵³ bár az eklektikus egyeztetésre is találunk több pél-

¹⁵¹ Vö. FLORIANUS i. m. III. old., valamint a szövegek közti utalásokat az MPH I. megfelelő oldalaira.

¹⁵² Így pl.: *fidelis* — *fidelius* h. (F 71₁₆ = E 66₁₃ — MPH I. 499 jobb₉); *quia* — *quod* h. (F 71₃₃ = E 66₂₈ — MPH I. 500 bal₃); *et* — *vel* h. (F 71₃₅ = E 66₃₁ — MPH I. 500 bal₆); *deo dignus* — *Deo dilectus* h. (F 72₆ = E 67₄ — MPH I. 500 bal₁₄); *regem* — *regio* h. (F 72₂₁ = E 67₁₉ — MPH I. 500 jobb₁₁); *illi* — *illic* h. (F 72₂₃ = E 67₂₉ — MPH I. 501 bal₁); *quo* — *quomodo* h. (F 72₃₃ = E 68₄ — MPH I. 501 jobb₃); *homines* — *homines et bestias* h. (F 73₁₆ = E 68₂₃ — MPH I. 502 jobb₅); *transibit* — *pertransibit* (F 73₂₁ = E 68₂₈ — MPH I. 502 jobb₁₁); *remuneratum* — *irremuneratum* h. (F 73₂₂ ~ E 68₂₉; *renumeratum* — MPH I. 502 jobb₁₂); *hanc* — *hoc* h. (F 73₂₂ = E 68₂₉ — MPH I. 502 jobb₁₃); *properavit* — *cursum properavit* h. (F 74₄ = E 69₁₄ — MPH I. 503 bal₁₉); *dilectus* — *Deo dilectus* h. (F 74₇ = E 71₉ — MPH I. 504 jobb₁₃); *et unctione* — *ex unctione* h. (F 74₈ = E 71₉ — MPH I. 504 jobb₁₃); *de victoria* — *victoria* h. (F 75₁₉ = E 73₃₂ — MPH I. 506 jobb₂₄); *fecit* — *praecepit* h. (F 75₂₂ = E 74₂ — MPH I. 507 bal₂); *miserante* — *Dei miserante* h. (F 76₉ = E 74₂₆ — MPH I. 507 jobb₇₋₈); *in aere* — *aëre* h. (F 76₃₂₋₃₃ = E 75₁₆ — MPH I. 508 bal₁₇); *in semet ipso* — *in se ipso* h. (F 77₆₋₇ = E 75₂₆ — MPH I. 508 jobb₃); *pro omnibus* — *prae omnibus* h. (F 78₁₃ = E 77₁₆ — MPH I. 510 bal₁₃); *conuersationis* — *conversionis* h. (F 78₃₂₋₃₃ = E 78₃₋₄ — MPH I. 510 jobb₁₁); *infirmirate* — *in infirmirate* h. (F 79₅₋₆ = E 78₁₂ — MPH I. 510 jobb₂₃).

¹⁵³ Pl. *securum* (F 71₉₋₁₀ = MPH I. 499 bal₂₅) — *securiori* (E 66₆₋₇); *cui cum admirans mulier responderet* (F 71₃₄₋₃₅ = MPH I. 500 bal₅₋₆) — *cui tum admirans mulier responderet* (E 66₃₀); *conci-peretur* (F 72₄ = MPH I. 500 bal₁₁₋₁₂) — *conci-peret* (E 67₂); *chrismali* (F 72₆₋₇ = MPH I. 500 bal₁₅) — *chrismati* (E 67₄); *nutritus educatu* (F 72₉ = MPH I. 500 bal₁₇₋₁₈) — *multum educatu* (E 67₆₋₇); *nequam* (F 72₁₄ = MPH I. 500 jobb₁) — *nempe* (E 67₁₁); *invitatur* (F 72₁₅ = MPH I. 500 jobb₂) — *munitatur* (E 67₁₃); *commouente clementia* (F 72₁₇ = MPH I. 500 jobb₅) — *commouente gratie clementia* (E 67₁₄₋₁₅); *quo* (F 72₂₀ = MPH I. 500 jobb₉) — *quod* (E 67₁₇); *forte* (F 72₂₂ = MPH I. 500 jobb₁₃) — *fere* (E 67₂₀); *parari* (F 72₂₇ = MPH I. 501 bal₁) — *operari* (E 67₂₉); *hac* (F 72₃₁ = MPH I. 501 bal₅) — *ac* (E 67₃₂); *cognoueris* (F 73₂ = MPH I. 502 bal₄) — *cognouis* (E 68₉); *duci* (F 73₃ = MPH I. 502 bal₅) — *domino* (E 68₁₀); *quam* (F 73₅ = MPH I. 502 bal₇) — *ipsam* (E 68₁₂); *sine concertatione* (F 73₇ = MPH I. 502 bal₁₀) — *sine contristatione concertationis* (E 68₁₄); *que* (F 73₁₀ = MPH I. 502 bal₁₃) — *quia* (E 68₁₇); *in vineis* (F 73₁₁ = MPH I. 502 bal₁₄) — *uineis* (E 68₁₈); *traditionem* (F 73₁₄₋₁₅ = MPH I. 502 jobb₃) — *tradiciones* (E 68₂₁); *genimina* (F 73₁₆ = MPH I. 502 jobb₅) — *geminica* (E 68₂₃); *in stultia potentia sua* (F 73₁₈ = MPH I. 502 jobb₇₋₈) — *in stulticia potencie sue* (E 68₂₅); *prescripta sequente die* (F 73₂₆ = MPH I. 503 bal₁₋₂) — *prescripto sequenti die* (E 69₁₋₂); *qui* (F 73₂₈ = MPH I. 503 bal₄) — *quia* (E 69₃); *sancti* (F 73₂₉ = MPH I. 503 bal₅) — *facta* (E 69₄); *crucem insuper ferendam* (F 73₃₂₋₃₃ = MPH I. 503 bal₁₀) — *cruce insuper ferendo* (E 69₇); *litteras* (F 73₃₄ = MPH I. 503 bal₁₂) — *litteram* (E 69₉); *priuilegiatae erant* (F 73₃₅ = MPH I. 503 bal₁₃) — *priuilegiata erat* (E 69₉₋₁₀); *deditus* (F 74₁₉ = MPH I. 506 bal₅) — *deuotus* (E 72₃₁); *ipsam sue regalis* (F 74₂₇ = MPH I. 506 bal₁₆) — *ipsamque regalis* (E 73₅); *libertate corroborauit* (F 74₂₈ = MPH I. 506 bal₁₇) — *liberalitate roborauit* (E 73₆); *habebat* (F 74₃₀ = MPH I. 506 bal₁₉) — *haberet* (E 73₇); *dei genitricis* (F 74₃₀₋₃₁ = MPH I. 506 bal₂₀) — *dei* (E 73₈); *largas* (F 74₃₁ = MPH I. 506 bal₂₁) — *largus* (E 73₉); *construxit* (F 74₃₁ = MPH I. 506 bal₂₁) — *constituit* (E 73₉); *construxit* (F 74₃₆ = MPH I. 506 bal₂₇ — jobb₁) — *constructus* (E 73₁₃₋₁₄); *ditaui* (F 75₁ = MPH I. 506 jobb₂) — *dotaui* (E 73₁₅); *apostoli* (F 75₄ = MPH I. 506 jobb₆) — *apostolici* (E 73₁₈); *particula* (F 75₁₆ = MPH I. 506 jobb₂₀) — *particulam* (E 73₂₉); *surgeret* (F 75₁₇ = MPH I. 506 jobb₂₂) — *pergeret* (E 73₃₀); *transsylvanum* (F 75₂₂ = MPH I. 507 bal₁₋₂) — *Transylvaniam* (E 74₂); *munitas* (F 75₂₃ = MPH I. 507 bal₃; PILAT önálló konjektúrája!) — *inimicus* (E 74₃); *posset* (F 75₂₄ = MPH I. 507 bal₄) — *posse* (E 74₄); *scilicet qui... imminabant* (F 75₂₅ = MPH I. 507 bal₅₋₆; szintén PILAT szövegjavítása!) — *felicisusque... mittebat* (E 74₅); *Bessos...* *depredaturos* (F 75₂₆ = MPH I. 507 bal₆₋₇) — *Byssos... depredaturo* (E 74₅₋₆); *ut omnes* (F 75₃₀ = MPH I. 507 bal₁₁) — *et omnes* (E 74₉₋₁₀); *principum* (F 75₃₃₋₃₄ = MPH I. 507 bal₁₇) — *principorum* (E 74₁₄); *totius Ungarie* (F 75₃₄ = MPH I. 507 bal₁₈) — *Hungarie* (E 74₁₅); *suffragio* (F 75₃₆ = MPH I. 507 bal₁₉₋₂₀) — *suffragiis* (E 74₁₆); *cognouerunt* (F 76₂₀ = MPH I. 507 jobb₂₂) — *cognouere* (E 75₃); *noctis* (F 76₂₃ = MPH I. 508 bal₂) — *noctem* (E 75₆); *cottidianas...* *discussiones* (F 76₂₆ = MPH I. 508 bal₅₋₆) — *quottidianis... discussionibus* (E 75₉); *ab oratione* (F 76₃₄ = MPH I. 508 bal₁₈) — *ob oracione* (E 75₁₇₋₁₈); *nosse* (F 76₃₅ = MPH I. 508 bal₂₀) — *esse* (E 75₁₉);

dát.¹⁵⁴ Mindezek alapján MÁTYÁS FLÓRIÁN közlését is a kéziratoktól távol álló, megbízhatatlan kiadások közé kell sorolnunk annak ellenére, hogy új hibákkal¹⁵⁵ alig rontotta tovább az elődeitől átvett szöveget.

5. KĘTRZYŃSKI, WOJCIECH: *O kronice węgiersko—polskiej (Vita sancti Stephani, regis Ungariae, Ungarico—Polona)*. Rozprawy Wydziału historyczno—filozoficznego Akademii Umiejętności w Krakowie XXXIV., 365—373.; klny. Kraków, 1897., 11—19. [K]

KĘTRZYŃSKI a *Monumenta Poloniae Historica* fő munkatársai közé tartozott. A sorozatban megjelent nagyobb lélegzetű publikációihoz képest ez a kis közlemény, amely mindmáig a rövidebb változat egyetlen nyomtatott kiadása, bizonyos előrelépést mutat a filológiai megbízhatóság terén, ugyanakkor hanyatlást a forráskiadói módszer szempontjából. KĘTRZYŃSKI korábbi kiadványait az *MPH*-ban az jellemezte, hogy az aprólékos, fáradságos pozitívista módszer olykor egészen pontatlan szövegközléssel párosult. Ebben a munkájában nagyobb gondot fordít a szövegghűsége, viszont módszerében lehanyaglik a romantikus iskolához. Egyetlen egy kódex, a *II. 1944.* számú *Ossoliński*-kézirat változatának közzétételét tűzte ki céljául, de nem azt publikálja, ami a kéziratban van, hanem azt, aminek — szerinte — lennie kéne benne. A mondatokat kiegészíti, a kifejezéseket behelyettesíti hol a bővebb változat, hol a *Hartvik-legenda* állományából vett elemekkel, s még arra sem fordít gondot, hogy e „variánsokat” következetesen jegyzetben közölje. Így filológiai gondossága — minden fejlődés ellenére — csak korlátozott, ami azt jelenti, hogy a kiadni szándékolt szöveget többnyire megtaláljuk valahol kielégítő pontossággal, de esete válogatja, vajon a szövegben-e, avagy a jegyzetekben. (Ettől eltekintve hivatkozásai nagyrészt pontosak, tehát az eredetit félreértés nélkül lehet rekonstruálni majdnem mindig.) KĘTRZYŃSKI szintén szakít a klasszikus átírással, akárcsak ENDLICHER, és bizonyos engedményeket tesz a középkori írásmód javára,¹⁵⁶ de nem törekszik betűhű közlésre.¹⁵⁷ A kéziratban

sciscitabatur (F 77₁ = MPH I. 508 bal₂₂₋₂₃) — *et sciscitabatur* (E 75₂₁); *oportet* (F 77₄ = MPH I. 508 bal₂₆) — *oportet nos* (E 75₂₄); *teneros* (F 77₉ = MPH I. 508 jobb₇) — *teneris* (E 75₂₉); *obortam* (F 77₁₀ = MPH I. 508 jobb₈) — *abortam* (E 75₃₀); *inanis* (F 77₁₇ = MPH I. 508 jobb₁₇) — *magis* (E 76₄); *gravem* (F 77₁₉ = MPH I. 508 jobb₁₉₋₂₀) — *quam* (E 76₆); *angeli* (F 77₂₁ = MPH I. 508 jobb₂₂) — *apostoli* (E 76₈); *dominum* (F 77₂₃ = MPH I. 508 jobb₂₅) — *Deum* (E 76₁₀); *separentur* (F 77₂₅₋₂₆ = MPH I. 509 bal₂) — *separarentur* (E 76₁₂); *in ore* (F 77₃₃ = MPH I. 509 bal₁₃) — *in oracione* (E 76₁₉); *X-o mense* (F 78₁ = MPH I. 509 jobb₉) — *IX mense* (E 76₃₁); *aduocat* (F 78₄₋₅ = MPH I. 509 jobb₁₃₋₁₄) — *aduocauit* (E 77₁₋₂); *ei visionem* (F 78₅ = MPH I. 509 jobb₁₄) — *uisionem* (E 77₂); *decidit* (F 78₆ = MPH I. 509 jobb₁₆) — *cecidit* (E 77₃); *vincula* (F 78₁₂ = MPH I. 510 bal₁₁) — *uinculo* (E 77₁₄₋₁₅); *sic orabat* (F 78₁₅ = MPH I. 510 bal₁₅) — *orabat* (E 77₁₈); *dein* (F 78₂₀ = MPH I. 510 bal₂₀) — *in deum* (E 77₂₃); *miraculis* (F 78₂₄ = MPH I. 510 bal₂₆) — *miraculo* (E 77₂₆); *diues et pauper* (F 78₂₈₋₂₉ = MPH I. 510 jobb₅) — *duces et pauperes* (E 77₃₀₋₃₁); *marmoreo* (F 78₃₀ = MPH I. 510 jobb₇) — *marmore* (E 77₃₂); *qui* (F 78₃₅ = MPH I. 510 jobb₁₄) — *quod* (E 78₆); *episcopus nuntius eius invenit* (F 79₁ = MPH I. 510 jobb₁₆₋₁₇) — *episcopus* (E 78₈).

¹⁵⁴ Így: *et communicacionis modo* (E 69₁₀) — *excommunicacionis nodo* (MPH I. 503 bal₁₃₋₁₄) — *excommunicacionis modo* (F 73₃₅); *consulatus... fideliter* (E 74₂₂) — *consolatus... fiducialiter* (MPH I. 507 jobb₃) — *consolatus... fideliter* (F 76₅₋₆); *in Albam* (E 78₇) — *ad Albam civitatem* (MPH I. 510 jobb₁₅) — *in Albam civitatem* (F 78₃₆).

¹⁵⁵ Pl. *uelocius* (F 74₄) — *ueloci cursu* h.

¹⁵⁶ Így az e-t és a ci-t ő sem írja át ae-re, ill. ti-re.

¹⁵⁷ Ez főként az u—v ambivalenciájára és a nagybetűk használatára vonatkozik. A tulajdonneveket is többször kiigazítja. Pl.: *lambardie* → *Lombardie* (O 371^r jobb₂ → K 11₄); *astritum* → *Astricum* (O 372^r bal₂₄ → K 13₈); *lampertus* → *Lambertus* (O 372^r bal₄₂₋₄₃ → K 13₁₇); *astrictum* → *Astricum* (O 373^r bal₃₈ → K 15₁₆); *emerici* → *Emmerici* (O 374^v bal₃₆ → K 18₁₂); a tévedés forrása az, hogy az *emerici* név felett helyezkedik el a kéziratban a *corpora* szó [corpa] rövidítése, és KĘTRZYŃSKI ezt oldotta fel m-rövidítésnek.

található törlésekre, javításokra¹⁵⁸ sem utal. Olykor megesk, hogy javításait, eltéréseit a kódextól elmulasztja jelezni.¹⁵⁹ Kiadványa nem mentes a téves feloldásoktól és sajtóhibáktól sem.¹⁶⁰ Mindezek ellenére KETRZYŃSKI egészben véve érdemes munkát végzett, publikációja ma is használható, és több szövegjavítása maradandó értékű.

6. GOMBOS, ALBINUS FRANCISCUS: *Catalogus fontium historiae Hungaricae* tom. I., Budapestini, MCMXXXVII., 563—574. [G]

GOMBOS F. ALBIN nagy buzgalommal összeszedett Árpád-kori elbeszélő forráskiadványának közlései — beleértve krónikánkét is — nyomtatott szöveggyűjteményeken alapulnak, ezért csak informatív értékkel bírnak. A jelen esetben KOWNACKI, ENDLICHER, PILAT, valamint DEÉR (akkor még kéziratban lévő) munkájára hivatkozik, de csak PILAT művét használta.¹⁶¹ Az ő szövegét újabb sajtóhibákkal¹⁶²

¹⁵⁸ Ezeket l. fentebb, a 112—113. jegyzetben.

¹⁵⁹ Pl.: *pprogrediens* — *progrediens* (O 371^r jobb₂₄₋₂₅ — K 11₁₄); *Missus* — *Missis* (O 371^r jobb₃₆ — K 11₂₁); *pareres* — *pareret* (O 371^v bal₅₋₆ — K 12₁); *nunciator* — *nunciatur* (O 371^v jobb₂₀ — K 12₂₃); *vngare* — *Ungarie* (O 372^r bal₁₄ — K 13₃₋₄); *celeste* — *celesti* (O 372^r bal₁₉ — K 13₆); *neccessarijs* — *nuncijs* (O 372^r bal₃₉ — K 13₁₅); *vipperarum* — *viperarum* (O 372^v bal₈ — K 14₁); *confitentes* — *confidentes* (O 372^v bal₁₉ — K 14₂); *aput* — *apud* (O 372^v bal₁₅ — K 14₅); *imposterum* — *in posterum* (O 372^v jobb₉₋₁₀ — K 14₂₄); *oreretur* — *oriretur* (O 372^v jobb₃₂ — K 14₃₃); *exvncione* — *ex unccione* (O 373^r bal₂₂ — K 15₂); *officiarentur* — *officiarent* (O 373^r jobb₂₇ — K 15₃₁); *cenobium* — *cenobium* (O 373^r jobb₃₀ — K 15₃₃); *quadam* — *quadam* (O 373^v bal₂₅ — K 16₉); *correcioni* — *correccioni* (O 373^v jobb₂₅₋₂₆ — K 16₃₁); *abortam* — *obortam* (O 373^v jobb₃₆ — K 16₃₆); *in annis* — *inanis* (O 374^r bal₂ — K 16₄₂); *invccionem* — *inunccionem* (O 374^r jobb₄₃ — K 17₃₇); *defferentem* per — *deferri in celum per* (O 374^v bal₁₃ — K 18₁) stb.

¹⁶⁰ Így: *omni* — *omnium* h. (K 11_{28,31}: a 9. jegyz. olvasata téves — O 371^v bal₄); *Christi nomine* — *pro christi nomine* h. (K 12₃₉₋₄₀ — O 372^r bal₁); *vlsciscens* — *vlsciscens* h. (K 14₄ — O 372^v bal₁₃); *solam tantum* — *solam tamen* h. (K 14₂₀ — O 372^v jobb₃); *regem* — *in regem* h. (K 14₃₀ — O 372^v jobb₂₃); *apostolico* — *apostolici* h. (K 14₄₁ — O 373^r bal₁); *talique cum* — *talique eam* h. (K 15₂₉ — O 373^r jobb₂₂); *post revelacionem* — *per revelacionem* h. (K 16₉ — O 373^v bal₂₅); *filio* — *filiy* h. (K 16₃₆ — O 373^v jobb₃₇); *preparare* — *proparare* h. (K 16₄₇: a 18. jegyzet téves — O 374^r bal₁); *separentur* — *separarentur* h. (K 17₆ — O 374^r bal₁₈); *in cunctis actibus* — *christum in cunctis actibus* h. (K 17₁₂ — O 374^r bal₂₉₋₃₀); *Literis* — *litteris* h. (K 18₄ — O 374^v bal₂₀); *Aliusque quoque* — *Alius quoque* h. (K 18₃₆ — O 375^r bal₁₋₂); *fit que* — *fitque* h. (K 19₄₀: 5. jegyz. — O 375^r jobb₁₆).

¹⁶¹ Ennek igazolására néhány olyan egyezést mutatunk be, amelyek a *Monumenta* szövegén kívül más kiadásokban nem találhatók meg: *quae, cum convenissent* (G 564₉ = MPH I. 495 jobb₉₋₁₀) a kódexekben szereplő *qui* helyett; *Lituam* (G 564₁₃ = MPH I. 495 jobb₁₇); *Israelitico populo erat* (G 565₃₄₋₃₅ = MPH I. 497 jobb₂₃₋₂₄): az *erat* szó PILAT kiegészítése, a kéziratokban nem olvasható; *fidelijs* (G 566₃₁ = MPH I. 499 jobb₉): csak a kódexekben és PILAT kiadásában fordul elő; *sacra* (G 569₄₁ = MPH I. 505 jobb₁₅) *sancta* h.; *pendere aëre* (G 571₁₇ = MPH I. 508 bal₁₇) *pendere in aere* h.; *sanctae conversionis* (G 572₃₂₋₃₃ = MPH I. 510 jobb₁₀₋₁₁) *sanctae conuersacionis* h.; *occiderunt* (G 573₈ = MPH I. 511 bal₂₄₋₂₅) *cediderunt* h.

¹⁶² Pl.: *quibus sub subiectis* — *quibus subiectis* h. (G 564₁₄ — MPH I. 495 jobb₁₉); *auxorem* — *uxorém* h. (G 566₇ — MPH I. 498 jobb₁₁); *iubeo de te* — *iubeo te de* h. (G 566₂₆ — MPH I. 499 bal₂₅); *suscipit* — *suscipit* h. (G 566₃₆ — MPH I. 499 jobb₁₇); *Stephanum* — *Stephanus* h. (G 567₂ — MPH I. 500 bal₁₆₋₁₇); *Crastine die* — *Crastina die* h. (G 567₂₉ — MPH I. 502 bal₂); *ulciscor* — *ulciscens* h. (G 567₄₄ — MPH I. 502 jobb₉₋₁₀); *perrexit* — *porrexit* h. (G 569₁ — MPH I. 504 bal₃₀); *paupera* [!] — *puerpera* h. (G 569₄ — MPH I. 504 jobb₃₋₄); *diademata* — *diademate* h. (G 569₁₀ — MPH I. 504 jobb₁₄); *fidem* — *finem* h. (G 569₂₈ — MPH I. 505 bal₁₅); *quoquo* — *quoque* h. (G 570₁₃ — MPH I. 506 bal₂₆); *praecipit* — *praecepit* h. (G 570₃₁ — MPH I. 507 bal₂); *consulatus* — *consolatus* h. (G 570₄₅ — MPH I. 507 jobb₃): ugyanez a hiba csúszott ENDLICHER kiadásába is (E 74₂₂); *iunctionem* — *unctionem* h. (G 572₂₃ — MPH I. 510 bal₂₀); *baronisque* — *baronibusque* h. (G 573₂₆ — MPH I. 512 bal₃); *eiulato* — *eiulatu* h. (G 573₃₉ — MPH I. 512 bal₂₇); *Albertum* — *Albertus* h. (G 574₁₇ — MPH I. 513 jobb₂); *commisso* — *commisso* h. (G 574₃₄ — MPH I. 515 jobb₁) stb.

és kihagyásokkal¹⁶³ rontja tovább. GOMBOS gyűjteménye a 40 évvel korábban már kinyomtatott rövidebb megfogalmazást nem ismeri.

7. SZENTPÉTERY, EMERICUS [szerk.]: *Scriptores Rerum Hungaricarum* vol. II., Budapestini, MCMXXXVIII., 299—320. Kiadta:

IOSEPHUS DEÉR. [SRH II.]

A *Scriptores* a Horthy-korszak reprezentatív elbeszélő forráskiadványának készült. A vállalkozás munkatársai a rájuk bízott egyes források feldolgozását igen eltérő színvonalon oldották meg: DEÉR munkája a kevésbé sikerültek közé tartozik.

A gyűjteményben követett gyakorlatnak megfelelően krónikánk előtt is rövid bevezetést találunk.¹⁶⁴ Ezt az előszót végigolvasva az a benyomásunk támad, hogy önálló gondolata jóformán nincs is a szerzőnek. Mondanivalója kimerül HÓMAN vonatkozó megállapításainak¹⁶⁵ ismétlésében, de míg mestere elterései az ígénnyel lépett fel, hogy állításait megpróbálja bizonyítani is, addig itt ennek a törekvésnek nyomára sem akadunk. Ráadásul az előszó a latinra fordítás során több helyütt homályossá torzult, s így HÓMAN felfogását is rosszul tükrözi. (Ez feltételezhetőleg nem DEÉR, hanem a fordító számlájára írandó.)

Az a metodikai alapelv, amelyből DEÉR a szöveg közlésében kiindul, kifogástalan, és megegyezik a modern kritikai kiadások gyakorlatával: a legrégibb ránk maradt kézirat, a *Zamoyski*-kódex változatát fogadja el mérvadónak, ezt közli első helyen, a róla másolt *Sedziwój z Czechla* kódexének eltéréseit pedig az apparátusba utalja. A kézirati bázis indokolatlan leszűkítésével azonban semmiképp nem érthetünk egyet, hiszen a kritikai kiadás fogalmától elválaszthatatlan a teljesség követelménye, tehát az adott időpontban ismeretes valamennyi kézirat figyelembe vétele. Ebben a vonatkozásban, sajnos, DEÉR nem lépett túl PILAT háromnegyed évszázaddal korábban megjelent kiadásán. Holott időközben KĘTRZYŃSKI hozzáférhetővé tette a rövidebb változatot — melynek elemzésére HÓMAN eléggé részletesen kitért¹⁶⁶ —, s a lengyel tudós kiadványát DEÉRnek ismernie kellett, hiszen hivatkozik rá.¹⁶⁷ Ennél is fájdalmasabb s immár jóvátehetetlen mulasztásnak számít az azóta elpusztult varsói 83. számú *Krasiński*-kódex figyelmen kívül hagyása: utólag ítélve alighanem az *SRH* kiadása lett volna az utolsó alkalom e kézirat változatának legalább nyomtatott formában való megmentésére és hasznosítására. Pedig ha máshonnan nem, DAVID általa is idézett¹⁶⁸ munkájából¹⁶⁹ tudomást szerezhetett e kézirat létezéséről.

Ha mármost a maga választotta, eleve nem szükségszerű korlátok között vizsgáljuk DEÉR kiadását, elsőnek a helyesírás tekintetében követett felemás eljárását

¹⁶³ A []-be tett szavakat GOMBOS kihagyja: *omnes nationes* [confringeret, et suo imperio subiugaret. Exit edictum ab ipso, ut omnes nationes], *super quas* (G 564₈ — MPH I. 495 jobb₅₋₈); *Post haec vero Conradum* [imperatorem romanum] *manu forti* (G 570₃₇₋₃₈ — MPH I. 507 bal₁₄₋₁₅; NB. a *romanum* szót már GOMBOS előtt kihagyta PILAT!); *Alexandri regis* [qui dixerat]: *Staré* (G 570₄₆ — MPH I. 507 jobb₅); *fili* [vero regis] *cum duce* (G 573₃₈ — MPH I. 512 bal₂₅).

¹⁶⁴ *SRH* II. 291—298. old.

¹⁶⁵ HÓMAN: i. m. 37—42. old.

¹⁶⁶ Uo. 41—42. old.

¹⁶⁷ *SRH* II. 298. old.

¹⁶⁸ Uo.

¹⁶⁹ DAVID: i. m. 29. old. 2. jegyz.

kell észrevételeznünk. Az *SRH* igényesebb kiadói¹⁷⁰ jóval nagyobb (ha nem is teljes) következetességet tanúsítanak e téren. DEÉR az u—v, a j, a ci, a nagy kezdőbetűk stb. átírásában a „klasszikus”, az e, az y, nevekben a w (nem mindig konzekvens) meghagyásában viszont a betűhű közlés elvét igyekszik érvényre juttatni. A kétféle eljárás vegyítéséből olyan szöveg kerekedik ki, amely egyfelől nem tükrözi a kéziratok korhű alakját, másfelől elleplezi azokat a paleográfiai problémákat, amelyek nem egyszer kulcskérdésként jelentkeznek a tartalmi elemzésben is. Bár ezek vizsgálatára más alkalommal térünk ki részletesen, egy jellegzetes példa mégis ide kívánczozik annak illusztrálására, hogy milyen típusú nehézségek támadhatnak egészen jelentéktelennek tűnő paleográfiai buktatók könnyedén vételéből. Az utolsó fejezet egyik mondatát DEÉR így közli:

[Boleszlauus]... *voluit** coronare Belam, maiorem fratrem, sed ipse contra omnium voluntatem elegit Petrum, iuniorum fratrem in regem, quia miro eum diligebat affectu.*¹⁷¹

[**jegyzet: „Recte: *noluit*”.¹⁷²]

Mármost: a *voluit* alak (v-vel) egyik kéziratban sem található. Mind Z, mind C úgy jelöli ez esetben a szókezdő hangot, hogy a szó egyaránt olvasható *uoluit*-nak is, *noluit*-nak is. DEÉR feloldásából és jegyzetéből arra következtetne az ember, hogy a szöveg hibáját (*voluit*) a kiadó helyesbíti (*noluit*-ra), s ezt nyilván nem paleográfiai okból teszi, hiszen a kéziratban habozás nélkül *voluit*-ot olvas, hanem tartalmi—értelmi alapon száll szembe egy tollhibával. A közlés szempontjából igen lényeges különbségről van itt szó. Ha ugyanis a helyes olvasat *noluit* volna, amint ezt DEÉR feltételezi, akkor a következő mondat alanya (*ipse*) Boleszlávval azonos: Boleszláv „nem akarta megkoronázni Bélát, az idősebb fivért, hanem a közakarattal ellentétben Pétert, az ifjabb fivért választotta királlyá, mivel csoda módon szerette őt”. Mi viszont paleográfiai megfontolások folytán is, de nem utolsó sorban a mondatba sűrített információ helyes értelmezése, valamint az utána következő közlések logikus kapcsolódása alapján is a *uoluit* olvasat mellett törünk lándzsát, ami szükségképpen maga után vonja azt is, hogy az *ipse* nem Boleszlávra, hanem Bélára vonatkoztatandó: Boleszláv „az idősebb fivért, Bélát akarta megkoronázni, ez azonban valamennyiük akarata ellenére öccsét, Pétert szemelte ki királynak, mert csodálatos gyengédséggel szerette őt.” (Csak mellesleg jegyzem meg, hogy a középlatin az *ipse* klasszikus kori, szigorúan kötött használatát egyáltalán nem tartja tiszteletben.)

PILAT kiadásához képest visszalépést jelent az, hogy DEÉR csak nagyritkán jelzi a kéziratokban eszközölt javításokat, törléseket, a széljegyzeteket pedig említésre sem méltatja. Szövegközlése sok esetben bántóan pontatlan, hiányos, appa-

¹⁷⁰ Csak példaképpen említem TRAVNIK JENŐ *Mügel*n-kiadását (*SRH* II. 105–223. old.), PUKÁNSZKY BÉLA *szepesszombati krónikáját* (uo. 279–287. old.), BARTONIEK EMMA *Knauz-krónikáját* (uo. 327–345. old.), *István-legendáit* (uo. 377–440. old.), vagy BALOGH JÓZSEF *Intelmek*-kiadását (uo. 619–627. old.).

¹⁷¹ *SRH* II. 319_{17–19} = Z 96₁ bal₃₈—jobb₃ = C 358 jobb_{13–16}.

¹⁷² *SRH* II. 319₂₈. Egyébként *noluit*-ot olvastak a korábbi kiadók is, ami ugyancsak befolyásolhatta DEÉR-t.

rátusa félrevezető.¹⁷³ Ha ehhez hozzávesszük még a gyakori sajtóhibákat,¹⁷⁴ egyáltalán nem túlzott ama végkövetkeztetés, miszerint a kiadó modern kritikai publikációhoz nem méltó gondatlansággal, felületességgel járt el, s nem látszik meg-alapozatlannak az a feltételezés sem, hogy a kéziratok közvetlen használata helyett

¹⁷³ Az alábbiak során idézendő példák egy részére – más összefüggésben – már hivatkoztunk fentebb, a 34., 39., 40., 73., 74., 83., 88., 91., 117. és 125. jegyzetben is.

Qui cum convenissent (SRH II. 300₁₀): mindkét kéziratban *Quod* olvasható (Z 90^r bal₃₂ = C 349 jobb₂₇); *Litivan* (SRH II. 301_{3,37}): C 349 jobb₃₅ *litwam*-ot hoz (vö. fentebb, 74. jegyz.); *meorum militum* – *nostrorum militum* h. (SRH II. 301_{23–24,38}): a jegyzet téves, mert C-ben is *nostrorum* olvasható (C 350 bal_{18–19}); *Qui cum vituperatum* – *Quod cum vituperatum* h. (SRH II. 301_{29–30,38}): a jegyzet hibás, C is *Quod*-ot hoz (C 350 bal₂₈); *Post hoc* – *Post hec* h. (SRH II. 302₁₀ – Z 90^v bal₂₆ = C 350 jobb₁); *per visium* – *per uisum* h. (SRH II. 302_{18,31}): téves jegyzet, C 350 jobb₁₃ is *uisum*-ot közöl; *super litus* – *supra litus* h. (SRH II. 302_{29–3031} – Z 90^v jobb₂₁ = C 350 jobb₃₇); *ad memoriam* – *et ad memoriam* h. (SRH II. 303_{2,34} – C 350 jobb_{39–40}); *Chrvacie et Sclavonie* (SRH II. 303_{5,34}): az *et* szó mindkét kéziratból hiányzik (Z 90^v jobb_{28–29} = C 350 jobb₄₅); *Sawa* – *Sawam* h. (SRH II. 303_{5,34} – C 350 jobb₄₆); *Post hoc* – *Post hec* h. (SRH II. 304_{2,19}): Z 91^r bal₃₅ is *hec*-et hoz; *virum suum ad Christum* (SRH II. 305_{5,35}): C 351 jobb₃₀ nem a *suum*, hanem az *ad* szócskát felejtí ki; *quia scriptum est quod* – *quoniam scriptum est quia* h. (SRH II. 305_{8–9,35} – Z 91^r jobb₃₃ = C 351 jobb₃₅); *fideliter* – *fidelius* h. (SRH II. 306₂ – Z 91^v bal₂₅ = C 352 bal₁₆); *cui primo primogenito* (SRH II. 306_{21–22,39}): a jegyzetben lévő javítás ügyetlen, C-ben ugyanis *cui primogenito* található (C 352 bal₃₇); *quod* – *quia* h. (SRH II. 307₃₁ – Z 92^r bal₂₈ = C 352 jobb₄₀); *qua* – *que* h. (SRH II. 308_{3,42} – Z 92^r bal₃₄ is *que*-t ír); *a te regiam* – *coronam a te regiam* h. (SRH II. 308₃ – Z 92^r jobb_{2–3} = C 352 jobb_{52–53}); *dictis prophetarum sanctorum* [sic!] (SRH II. 308₂₃): valóban így találjuk C 353 bal₂₁-ben, de Z 92^r jobb₂₅ a helyes olvasatot – *dictis propheciarum sanctorum* – közli; *Post hoc generationi eorum* (SRH II. 308_{26,42}): a C-ben természetesen nem *hec hoc*, hanem *Post hec* található (C 353 bal₂₆), Z-ben ugyanez (Z 92^r jobb₃₀), a C ellenben a hibás *generationem* alakot közli, amire DEÉR nem utal, végül az *eorum* nyilván sajtóhiba *eorum* h.; *propter cum corona* (SRH II. 309_{15–16}): téves olvasat *pariter cum corona* (Z 92^v bal_{32–33} = C 353 jobb₁₄) h.; *Dominus, qui per matrem suam* (SRH II. 309₂₅): az eredetiben *dominus, quia per matrem suam* (Z 92^v jobb₁₁ = C 353 jobb₂₉) olvasható helyesen, hiszen nem isten, hanem István anyjáról van szó; *christiane* – *christiana* h. (SRH II. 309₃₅ – Z 92^v jobb₂₇ = C 353 jobb₄₃); *conveniunt* – *conuenerunt* h. (SRH II. 309₃₉ – Z 92^v jobb₃₃ = C 353 jobb₄₉); *Dominus* – *deus* h. (SRH II. 310₆ – Z 93^r bal₇ = C 354 bal₅); *Infra missam vero* [rex oleo sacro inungitur et consecratur. Post missam uero] *osculum pacis*: a []-be tett rész kimaradt (SRH II. 310₁₅ – Z 93^r bal_{22–24} = C 354 bal_{20–22}); *Strigontensem* (SRH II. 310_{33,39}): mindkét kézirat *Strigonie*-t hoz (Z 93^r jobb₁₂ = C 354 bal₄₈); *fines* – *finem* h. (SRH II. 311₄ – Z 93^r jobb₂₈ = C 354 jobb₁₃); *conveniunt* – *conuenerunt* h. (SRH II. 311₅ – Z 93^r jobb₂₉ = C 354 jobb_{14–15}); *Quandam* – *Qvadam* h. (SRH II. 313₆ – Z 94^r bal₃ = C 355 jobb₇); *quondam* – *quendam* h. (SRH II. 313₇ – Z 94^r bal₁₁ = C 355 jobb₉); *Dominum* – *deum* h. (SRH II. 314₁₃ – Z 94^r jobb₂₉ = C 356 bal₁₁); *moderatione* – *moderacionem* h. (SRH II. 314_{14–15} – Z 94^r jobb₃₀ = C 356 bal₁₂); *separentur* (SRH II. 315₁₂): Z helyesen *separarentur* (Z 94^v jobb₁₀), C hibásan *seperarentur* (C 356 jobb₉) olvasatot ad; *solum derelictum* – *solum se esse derelictum* h. (SRH II. 315_{15,34} – Z 94^v jobb_{13–14} = C 356 jobb₁₃); *regis* – *regina* h. (SRH II. 315₂₉ – Z 94^v jobb₃₃ = C 356 jobb₃₁); *cum intravit* – *cum qua intrauit* h. (SRH II. 315₃₀ – Z 94^v jobb₃₇ = C 356 jobb₃₄); *Christianus* – *christianis* h. (SRH II. 316_{11,36}: a szöveg téves, mert Z 95^r bal₁₉ is *christianis*-t ír); *aput* – *apud* h. (SRH II. 318_{23,24} – Z 95^v jobb_{24,26} = C 358 bal_{12,14}); *itaque* (SRH II. 319₁₃): valójában Z 96^r bal₃₀ *ita*-t, C 358 jobb₅ *itaque*-t hoz; *in adoptivum filium* (SRH II. 320_{9–10}): Z-ben hibásan *in adoptivum filium* található (Z 96^r jobb₃₁) stb.

¹⁷⁴ Pl. *gemnis* – *gemmis* h. (SRH II. 300₄); *cum relinquis virginibus* – *cum reliquis uirginibus* h. (301₃₁); *lacrimare* – *lacrimari* h. (SRH II. 302₂ – Z 90^v bal₁₃ = C 350 bal₃₉); *derelinquisset* – *dereliquisset* h. (SRH II. 302₃ – Z 90^v bal_{14–15} = C 350 bal₄₁); *cumputasset* – *computasset* h. (303₁₆); *baptismate* – *baptisma* h. (306₃₃); *coronari* – *coronare* h. (SRH II. 307₁₃ – Z 92^r bal₄ = C 352 jobb₁₉); *illi* – *illic* h. (SRH II. 307₂₄ – Z 92^r bal₂₀ = C 352 jobb₃₃); *confirmamus* – *confirmamus* h. (309₃₂); *Ungar e* – *vngarie* h. (310₂₅); *sospitalem* – *sospitatem* h. (SRH II. 313₃ – Z 94^r bal₆ = C 355 jobb₄); *per magnum pudorem* – *permagnum pudorem* h. (314_{6–7}); *sinul* – *simul* h. (316₃₁); *Post duos autem anno* – nyilván *annos* h. (319₂₄); *comissio* – *commisso* h. (320₂₇) stb.

inkább fényképmásolatokra (és olykor az előző kiadásokra is¹⁷⁵) támaszkodott.

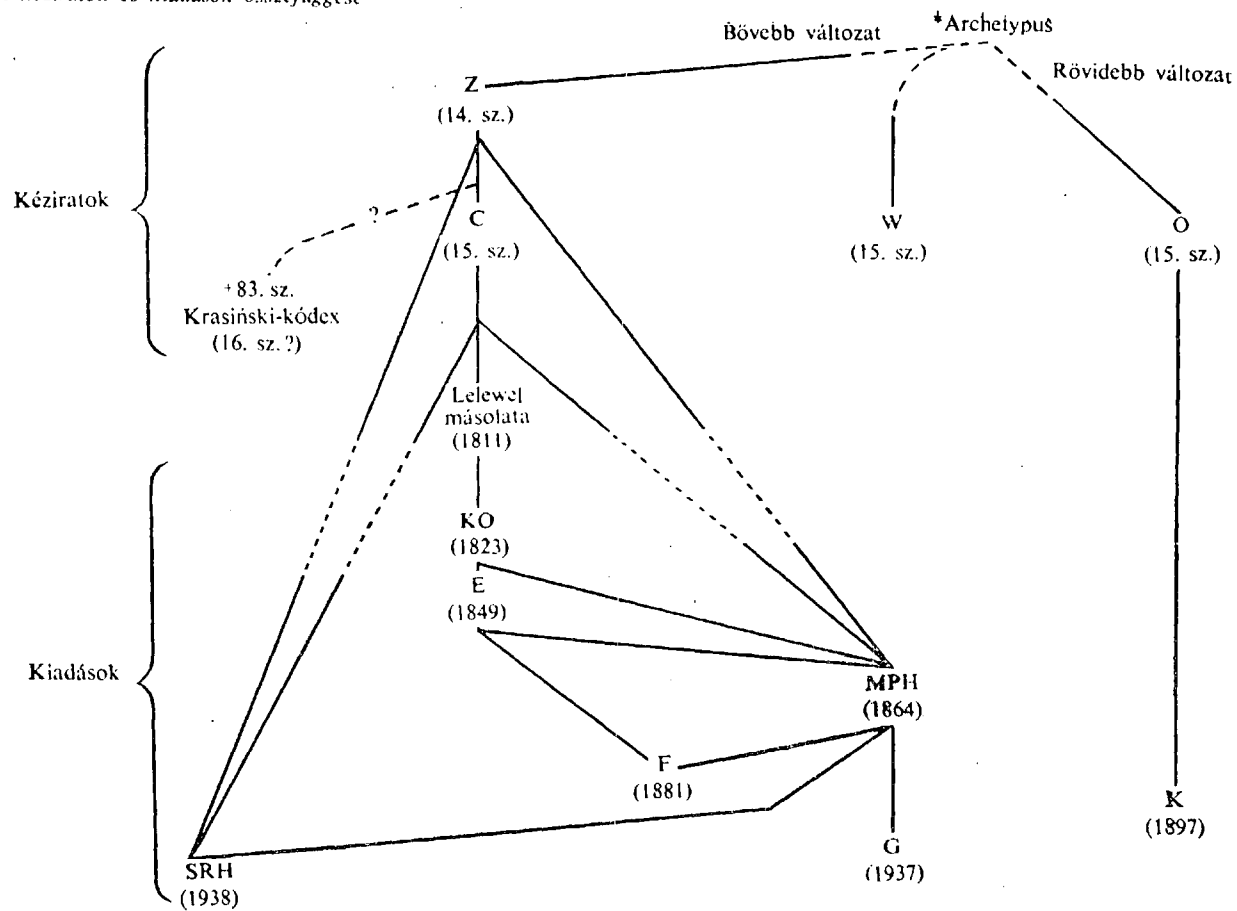
Tipográfiai megoldásai közül a *Hartvik-legendából* kölcsönzött részek szemléltető feltüntetése mondható a legsikerültebbnek, viszont felesleges, zavaróan hat a más forrásokkal csak áttételesen, erőszakoltan párhuzamba állítható motívumok elütő betűtípussal való szedése.

* * *

¹⁷⁵ A kiadások közül PILATÉ-t vette alapul. Ez kitűnik abból is, hogy magáévá tette lengyel kollégájának számos konjektúráját: *gentis* — *genti* h. (SRH II. 309^{22,43} = MPH I. 503 jobb₁₅ és jegyzete); *in causa sit* — *in causa est* h. (SRH II. 309^{31,45} = MPH I. 503 jobb₂₈ és jegyzete); *ex unctio* — *exunctio* h. (SRH II. 310²¹ = MPH I. 504 jobb₁₃); *complexis manibus* — *complexu manibus* h. (SRH II. 311^{6,26} = MPH I. 505 bal₁₈ és jegyzete); *particula* — *particulam* h. (SRH II. 312^{39,41} = MPH I. 506 jobb₂₀ és jegyzete); DEÉRrel ellentétben és PILAT-tal együtt mindkét kódexben *particulam*-ot látok (Z 94^v bal₂ = C 355 jobb₁); *veredarium* — *ueredaum* h. (SRH II. 313^{7,40} = MPH I. 506 jobb₂₇ és jegyzete); *munitas* — *iniunctas* h. (SRH II. 313^{10,41} = MPH I. 507 bal₃ és jegyzete); *imminebant* — *mittebat* h. (SRH II. 313^{13,43} = MPH I. 507 bal₆ és jegyzete); *sancti* — *facti* h. (SRH II. 314²⁶ = MPH I. 508 bal₂₀ és jegyzete); *infantie* — *in faciem* h. (SRH II. 314³⁷ = MPH I. 508 jobb₇); *obortam* — *abortam* h. (SRH II. 314³⁹ = MPH I. 508 jobb₈); *imperare* — *impetrare* h. (SRH II. 315^{5,34} = MPH I. 508 jobb₁₇ és jegyzete): a javítás helyes, de téves DEÉR azon állítása, hogy a szó hiányzik a C kódexből, valamint PILAT megjegyzése, miszerint csak C-ben szerepel az *imperare* alak, ugyanis mindkét kézirat ezt hozza (Z 94^v bal₃₄₋₃₅ = C 356 bal₄₈₋₅₀); *terram* — *certam* h. (SRH II. 316^{10,34} = MPH I. 510 bal₅ és jegyzete); *inclita* — *inclina* h. (SRH II. 316^{20,35} = MPH I. 510 bal₁₇ és jegyzete); *supra* — *super* h. (SRH II. 317₈ = MPH I. 510 jobb₂₀ és jegyzete — Z 95^r jobb₂₁ = C 357 bal₄₅); *quum* (SRH II. 318²⁷ = MPH I. 512 bal₁₆ és jegyzete, amelyben a kéziratoknak tévesen *quam* olvasatot tulajdonít) a „javítás” felesleges, mert az eredeti ben *quoniam* szerepel (Z 95^v jobb₃₂ = C 358 bal₁₉); *eis* — *ei* h. (SRH II. 319^{1,27} = MPH I. 512 jobb₃ és jegyzete).

Az MPH használatát bizonyítják azok az eltérések is a kéziratoktól, amelyek külön-külön megtalálhatók ugyan nagyrítékan egyik vagy másik kiadásban is, de valamennyiük csak PILAT kiadványában lelhető fel. Pl.: *cordis sui et cordis* (SRH II. 301_{3,37} = MPH I. 495 jobb₁₆ és jegyzete): mindketten ezt olvassák tévesen a C kódexben, holott mindkét kézirat *corporis sui et cordis*-t közöl (Z 90^r bal₄₀ = C 349 jobb₃₃₋₃₄); *qui in* — *qui michi* h. (SRH II. 302²² = MPH I. 497 bal₁₀ — Z 90^v jobb₈ = C 350 jobb₂₄); *resplenderunt* — *resplenduerunt* h. (SRH II. 303^{7,34} = MPH I. 497 jobb₁ és jegyzete): mindketten azt állítják, hogy Z-ben *resplenderunt* olvasható, holott a két kézirat egyezően hozza a helyes *resplenduerunt* alakot (Z 90^v jobb₃₃ = C 351 bal₂); *visione* — *uisionem* h. (SRH II. 306₄ = MPH I. 499 jobb₁₀ — Z 91^v bal₂₆ = C 352 bal₁₈); *Propterea* — *Preterea* h. (SRH II. 306₁₄₋₁₅ = MPH I. 499 jobb₂₂ — Z 91^v bal₃₈₋₃₉ = C 352 bal₂₉: vö. fentebb, 74. jegyz.); *quod* — *quia* h. (SRH II. 306₂₁ = MPH I. 500 bal₃ — Z 91^v jobb₇ = C 352 bal₃₇); *dextra* — *dextera* h. (SRH II. 307^{22,33} = MPH I. 500 jobb₂₂ — Z 92^r bal₁₇ = C 352 jobb₂₉); *qui* — *quod* h. (SRH II. 308₃₁ = MPH I. 503 bal₄ — Z 92^r jobb₃₈ = C 353 bal₃₄); *Cum que*, ill. *cumque* (SRH II. 310_{33,39}, ill. MPH I. 504 jobb₃₂ és jegyzete): mindketten hibásan olvassák Z-t, amelyben szintén a helyes *Cum quo* található (Z 93^r jobb₁₁ = C 354 bal₄₇); *honorem* — *honore* h. (SRH II. 311₇ = MPH I. 505 bal₁₉₋₂₀ — Z 93^r jobb₃₂ = C 354 jobb₁₈); *perfulgenti* (SRH II. 311₁₃ ~ MPH I. 505 jobb₅ és jegyzete: Z-ben PILAT *perfulgenti*-t, C-ben *prefulgente*-t olvas) szemben a kéziratokban található *perfulgenti* alakkal (Z 93^v bal₃ = C 354 jobb₂₉); *porrexit* — *perrexit* h. (SRH II. 312₂ = MPH I. 506 bal₂ — Z 93^v bal₂₆ = C 355 bal₂₋₃); *prebens* (SRH II. 312₃₀ ~ MPH I. 506 jobb₉ és jegyzete: itt csak C-ben lát *presens*-t) a két kódex egyöntetű *presens*-e h. (Z 93^v jobb₂₆ = C 355 bal₄₀); *quam* — *quoniam* h. (SRH II. 314₃₁ = MPH I. 508 bal₂₆ — Z 94^v bal₁₄ = C 356 bal₃₁); *ut per hoc sanctum* (SRH II. 318_{23,37} = MPH I. 512 bal₉ és jegyzete): mindketten ezt olvassák C-ben, holott a kéziratokban egyezően *ut per hoc factum* áll (Z 95^v jobb₂₄ = C 358 bal₁₂); *accingimini* (SRH II. 318₂₆₋₂₇ ~ MPH I. 512 bal₁₄₋₁₅ és jegyzete, amely szerint C *accingimini* alakot tartalmaz) — mindkét kódex helyes *Accingimini* alakja h. (Z 95^v jobb₃₀₋₃₁ = C 358 bal₁₈); *paludem*, *qui* (SRH II. 319_{3,29} = MPH I. 512 jobb₅ és jegyzete): egyaránt *qui*-t látnak Z-ben és *que*-t C-ben, noha mindkét kézirat a korrekt *paludem*, *que* egyeztetést mutatja (Z 96^r bal₁₂₋₁₃ = C 358 bal₃₇).

Az eddig megjelent kiadások fentebb elvégzett rövid vizsgálata látszólag nem tartozik szorosan a szöveghagyomány elemzésének problémájához, és szükségtelen kitérőnek tűnhet a *kritikai exegézis* szempontjából is. Valójában nem az, hiszen segítségével (ha a metodikai tanulságokat nem számítjuk) legalább két megállapítás szűrhető le. Az egyik az, hogy a magyar—lengyel krónika teljes kézirati hagyományon alapuló, a kutatás mai igényeit kielégítő, pontos kritikai kiadásának elkészítése még megoldandó feladat, már csak azért is, mert nem rendelkezünk a két változatot együtt közlő, mind a tartalmi, mind a formai sajátságok vizsgálatára alkalmas publikációval: az eddigi kiadók a betűhűségre egyáltalán nem törekedtek, megbízhatatlan kópiák alapján dolgoztak, ill. többen közülük megelégedtek a korábbi kiadások szövegének kritikátlan utánközlésével. A másik az, hogy éppen ezért a további vizsgálatok során a kutatónak az eddigi kiadásokat nagyrészt mellőzve közvetlenül a kéziratokra kell egyelőre támaszkodnia, ha hitelt érdemlő eredményekhez óhajt jutni.

Б. КАРАЧОНИ: ИССЛЕДОВАНИЕ ВЕНГЕРСКО-ПОЛЬСКОЙ ЛЕТОПИСИ

Так называемая венгерско-польская летопись вызывает интерес в первую очередь не содержащимся в ней материалом источников, а скорее всего не решенной до сих пор проблемой условий возникновения. Это небольшое историческое произведение должно было возникнуть в период, характеризуемый довольно интенсивной связью обоих народов и в следствии этого возрастающим оживленным взаимным интересом. Изучение сохранившихся документов может не только обогатить результаты исследований источников польской и венгерской истории, но оно может в некоторой степени и осветить движение, обмен отдельных элементов феодальной идеологической надстройки, таким образом, оно может служить скромным вкладом в раскрытии памятников общего исторического прошлого, которые говорят о наших тысячелетних хозяйственных, политических и культурных связях.

Известно, что, например, легенды о венгерских святых были широко распространены на территории средневековой Польши. На степень интереса указывает и то, что сохранились два варианта венгерско-польской летописи; можно доказать, что среди грамотных людей было известно несколько экземпляров, пропавших к настоящему времени, влияние которых на польские источники, можно сказать, было значительно. К сожалению, в нашем распоряжении находятся уже только отрывки этой некогда цветущей семьи рукописей. Настоящее исследование направлено на изучение состояния этих рукописных преданий. Автор коротко описывает общие черты кодексов, но главное внимание он обращает на изучение страниц, сохраняющих венгерско-польскую хронику. Он показывает, что вроцлавский кодекс Оссолинский № 818 содержит всего в несколько строк неизвестный до сих пор отрывок нашей хроники.

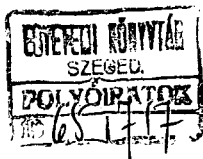
Сравнительный анализ двух вариантов хроники, осуществленный средствами формальной критики, привел к выводу, что краткий вариант не мог происходить из более подробного путем сокращения текста и наоборот, подробная форма не могла происходить из краткой путем частой интерполяции. Кроме исследований отношений основных рукописей дается и анализ разных изданий, из чего следует вывод, что ни одно из них не отвечает даже скромно очерченным требованиям современной научности, так как в большинстве своем они подготавливались на основе ненадежных списков или путем воспроизведения более ранних изданий. Это еще больше повышает значение рукописей при дальнейших исследованиях.

BÉLA KARÁCSONYI: ÉTUDES SUR LA CHRONIQUE HUNGARO-POLONAISE

La Chronique hungaro-polonaise attire l'attention en premier lieu non pas à cause de la documentation qu'elle contient, mais elle se fait remarquer par le problème des circonstances de sa formation, irrésolu jusqu'à nos jours.

En effet, la Chronique mentionnée devait être faite dans une telle période historique où Hongrois et Polonais se cultivaient l'amitié par leurs vifs intérêts communs. L'examen des documents passés à la postérité pourrait enrichir non seulement les résultats des recherches historiques polonaises ou hongroises, mais il pourrait aussi éclaircir à un certain point le mouvement de quelques éléments de la superstructure idéologique féodale, entre les deux pays. Ainsi l'étude actuelle pourrait devenir une modeste contribution à l'exploration des documents du passé historique commun, prouvant les relations déjà millénaires économiques, politiques, et culturelles. Les légendes des saints hongrois ont été connues au moyen âge en Pologne. Le fait que deux variantes de la Chronique hungaro-polonaise furent conservées, indique aussi le degré de l'intérêt. On peut justifier que plusieurs exemplaires de cette Chronique — dès lors anéantis — se passaient de main en main parmi les clercs. Son influence sur les sources polonaises est considérable. Malheureusement on n'en possède plus que quelques uns. Les études actuelles ont pour but d'établir une analyse complète de ces manuscrits. L'auteur décrit brièvement les signes distinctifs des codex, mais il dirige surtout l'attention vers l'examen des feuilles comprenant la Chronique hungaro-polonaise. Il indique que le codex N° I. 818 Ossoliński de Wrocław contient quelques phrases de notre chronique, restées inaperçues jusqu'à présent.

L'analyse comparative, faite par les moyens de la critique formelle, aboutit à une conclusion: la variante plus courte ne pouvait provenir de l'extraction des manuscrits plus complets, connus aujourd'hui, et vice versa: la variante plus longue ne pouvait non plus provenir de l'interpolation fréquente de la variante plus courte. Hors de l'analyse des rapports des manuscrits fondamentaux on a aussi fait l'examen des éditions d'où il y a une conclusion: aucune d'eux ne correspond aux exigences de la science moderne, parce qu'elles se produisirent d'après des copies inexactes, respectivement en se basant sans critique sur les éditions antérieures. C'est un fait qui souligne davantage l'importance de nos recherches concernant les manuscrits mentionnés.

CORRIGENDA

6. old. 18. sor: vesznek **recte**: vesznek.
17. old. 30. jegyzet 2. sor: bizonyult **recte**: bizonyult,
20. old. 39. jegyzet utolsó előtti sor: törölte **recte**: törölte,
 40. jegyzet 12. sor: **SRH 313_{7,40}** **recte**: **SRH II. 313_{7,40}**
21. old. 6. pont utolsó sor: Egy részüket **recte**: (Egy részüket
36. old. 4. sor: gibegurba **recte**: girbegurba
43. old. 125. jegyzet 25. sor: *et Z* | (**KO 68₁₄** **recte**: *et Z* | h. (**KO 68₁₄**
44. old. 128. jegyzet 2. sor: Vindobonae **recte**: Vindobonae,
47. old. 140. jegyzet 26. sor: **C 352 bal₁₁**) **recte**: **C 352 bal₁₁**);
 27. sor: **C 352 bal₁₈**) **recte**: **C 352 bal₁₈**);
48. old. 140. jegyzet 13. sor: közli; **recte**: közli);
49. old. 31. sor: támaszthattak **recte**: támaszthattak.
55. old. 173. jegyzet 42. sor: valójában **Z 96** **recte**: valójában **Z 96**
56. old. 175. jegyzet 18. sor: eredeti **recte**: eredeti-

TARTALOM

I. BEVEZETÉS	3
II. A SZÖVEG KÉT VÁLTOZATA	5
III. A KÉZIRATOK	13
1. A VARSÓI ZAMOYSKI-KÓDEX	13
A) A Z kódex leírása	14
B) A Z kódex tartalma	21
C) A Z kódex provenienciája	22
2. A KRAKKÓI CZARTORYSKI-KÉZIRAT	23
A) A C kódex leírása	24
B) A C szövegének provenienciája	28
3. A VARSÓI 83. SZÁMÚ KRASIŃSKI-KÓDEX	31
4. A WROCLAWI I. 818. SZÁMÚ OSSOLIŃSKI-KÓDEX	32
5. A RÖVIDEBB VÁLTOZAT KÉZIRATA	33
A) Az O kódex leírása	33
B) A tartalom és keletkezés kérdéséhez	36
IV. A KIADÁSOK	41
1. KOWNACKI	41
2. ENDLICHER	45
3. PILAT	46
4. MÁTYÁS FLÓRIÁN	49
5. KĘTRZYŃSKI	51
6. GOMBOS	52
7. DEÉR	53
Melléklet	59

A kiadásért felelős a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja

A kézirat nyomdába érkezése: 1964. VI. Megjelenése: 1964.

Példányszám: 550. Terjedelem: 5,25 (A/5) ív

Szegedi Nyomda Vállalat